

Pe marginea cărților.

Sântem încă în căutarea technicei celei mai potrivite pentru informația bibliografică a cetitorilor noștri. Avântul pe care l-au luat studiile relative la limba și literatura noastră face din ce în ce mai indispensabilă bibliografia, care însă nu poate fi completă, din cauza scumpelei cărții și a tiparului. Mai avem de luptat cu delimitarea câmpului nostru de activitate, cu greutatea de a găsi recensent pentru toate scrierile apărute în cursul unui an, și cu tradiția, care lasă recensemțului libertatea de a releva dintr-o carte numai partea care-l interesează sau asupra căreia poate spune lucruri nouă, pe când cetitorul vrea înainte de toate să fie informat pe scurt asupra cuprinsului întreg.

Neputând și nevoind să rupem cu tradiția, am continuat să dăm recensii și dări-de-seamă scrise în felul obișnuit; bibliografie analitică facem, ca în volumele precedente, pentru publicațiile periodice, crezând totuși că nici în această „Revistă a periodicelor“ nu poate lipsi cu totul aprecierea; numai astfel putem scuti pe cercetător de pierderea de vreme cu cetirea atâtore pagini care nu aduc nimic nou.

De data aceasta încercăm o inovație, care ne dă înainte de toate posibilitatea de a ieși uneori din cadrele restrânse ale preocupărilor Muzeului Limbei Române, spre a discuta chestiuni generale și de natură principiară, fără să ne obligă să îmbrățișăm un teren prea vast. Strângând într'un mănușchiu notele făcute pe marginea cărților citite, deslușim une-ori curentele ce se accentiază într'un anumit timp și punctele nouă de vedere din care sănătăvăzute problemele vechi. Îndreptățirea pe care o găsim pentru felul în care e lucrată această nouă rubrică a Dacoromaniei ne-o dă, credem, dreptul oricărui cercetător de a fi, de la o vîrstă încolo, alegător în lectura cărților nouă, și convingerea că o critică „impresionistă“ poate fi de folos, când ea este înțemeiată pe o experiență îndelungată.

* * *

Niciodată creionul nu are să însemne mai des pe marginea cărților părțile impresionante decât cetind ultimele studii ale lui H. Schuchardt. La vîrsta sa, timpul fiindu-i măsurat, vorba îi e

scurtă. Decanul filologiei române, pentru care erudiția n'a fost nici odată scopul, ci numai mijlocul de a vedea mai clar, căruia cunoștințele vaste i-au servit spre a putea părunde mai bine în adâncime, nu e numai un învățat, ci înainte de toate un înțelept. Din bogăția experienței sale lingvistice, se cristalizează la el acele adevăruri exprimate lapidar, care pot fi privite ca niște aforisme. Vom reproduce câteva din lucrarea sa *Das Baskische und die Sprachwissenschaft* (Wiener Sitzungsberichte, phil.-hist. Klasse Bd. 202, Abt. 4, 1925), alegând mai ales pe acelea din care reiese ținuta luată de maestru față de problemele atât de actuale pentru noi, atât de vechi pentru el. Cu privire la legile fonologice cetim: „Importanța cea mare, de natură practică, a legilor fonologice e mai presus de orice îndoială; ele sănătă definitiv regulile de muncă a etimologului, dar ele nu duc la rezultate definitive, ci permit și pretind revizuirea rezultatelor obținute. În nici un caz ele nu ne dau putință să privim în miezul însuși al limbei, căci nu sănătă legi intrinsece ale limbei“ (p. 4). Dacă în atitudinea pe care o luăm astăzi față de legile fonologice, cei mai mulți ne apropiem de felul cum Schuchardt le privea încă cu o jumătate de veac în urmă, există totuși la unii din noi unele deosebiri, mai mult de amănunt, în felul de a privi chestiunea. În studiul publicat în *Dacoromania II*, am căutat să arăt că legile fonologice sănătă mai mult decât o abstracție a filologului în tendință să de a-și creea un instrument de muncă și de control; ele corespund unei realități lingvistice; prin urmare constatarea lor ne dă prilej să pătrundem în tainele însăși ale limbei. Faptul că în loc de *bonu* s'a rostit undeva și cândva *bunu*, nu cuprinde nimic surprinzător și se explică din însăși structura organului nostru auditiv și articulatoriu, este deci de natură mai mult sau mai puțin fizologică. Că, în urma unor legi de natură socială, rostirea aceasta nouă s'a putut răspândi și, prin imitație, să devină din individuală, colectivă, e o chestiune de interes linguistic mai important. Când însă vedem că rostirea cu *in* nu se restrângă asupra cuvântului *bonu*, ci cuprinde și pe *pono* > *pun* și pe *sono* > *sun* etc., generalizarea unei rostiri nouă este un fenomen care trebuie să excite în cel mai înalt grad curiozitatea lingvistului. Cauza acestei generalizări trebuie să fie de natură psihologică. Mintea noastră, capabilă să se avânte până la abstracțiuni atât de compli-

cate precum sănt formulele matematice, să întrezărească raporturile constante ce există între anumite valori, de sigur că poate să conceapă și raportul constant între anumite sunete, raport pe care noi îl precizăm cu ajutorul unei legi fonologice. Nu orice individ grăitor are în măsură egală această aptitudine de absracție; dar precum se găsesc, din naștere, talente matematice, astfel există și oameni înnașcuți cu talent pentru limbă. La aceștia, prin repetire neconștință, rostirea *hunu*, *punu*, *sunu* poate intra în conștiința linguistică. În mintea lor se poate lămuri raportul constant între valorile sonice *o* și *n*, încât rostirea nouă să fie extinsă asupra celorlalte cazuri analogice: *corona > cunună*, *carbonem > cărbune* etc.

Dacă admitem acest procedeu pentru explicarea realității care stă la temelia unei legi fonologice, nu facem decât să exprimăm lucruri asemănătoare ca cele pe care Schuchardt le scrie cu privire la problemele biologice ale limbii: „E important a stabili că limba nu este un lucru sau o ființă, ci o creație (Vorgang) până în cele mai mici elemente. Un cuvânt spus nu e altceva decât o mișcare a aerului, care se pierde imediat; abia prin repetire de nenumărate ori se închiagă cuvântul“ (p. 3). „Omul primitiv auzea zilnic o mulțime de sunete repetindu-se mai des sau mai puțin des în natura viețuitoare sau moartă din jurul său, și imita multe din ele, mai ales pe cele produse de el însuși; cu alte cuvinte, el repetă conștient sunetele articulate de el în mod reflex. Și aceasta, pentru că să facă oamenilor să comunicări relative la stări suflente sau la întâmplări externe. Aceste complexe de sunete devințeau temelia limbii“ (p. 8). „Dacă se poate vorbi, în linguistică, de legi, acestea nu pot fi decât de natură sociologic... Dintru început, a existat un stil individual, din care s-a dezvoltat moda colecțivă“. „În sfârșit mai amintesc, fără să intru în amănunte, că cea mai importantă trăsătură caracteristică a limbii, simbolismul, legătura între sens și însemnare, între forma internă și externă a limbii“ (p. 5). Pentru metoda cercetării el crede că: „Temelia cea mai adâncă trebuie așezată în timpul de față, pe care-l putem observa și judeca imediat. Fără de a avea convicția că factorii care determină viața limbii au fost totdeauna aceiași ca astăzi, nu putem face nici un pas în trecut... Limbile vii sănt, din punct de vedere metodici, mai instructive pent-

tru studiul limbilor moarte decât invers“ (p. 6). „Instinctul nostru pedagogic ne face prea adesea să pierdem din vedere că materialul limbei e del cat și vecinic schimbător și cere deci un tratament mlădios“ (p. 3). Cu privire la stabilirea înruditirii limbilor : „Adunarea concordanțelor (și socotirea procentelor acestor asemănări) între două limbi devine anevoieasă prin faptul că nu avem numai să numărăm și să și cumpănam. Dar cu ce fel de măsuri? Se zice că semnele caracteristice ale unei limbi se cuprind în gramatica, nu în lexiconul ei; formele gramaticale ar fi osatura, cuvintele carnei. Dar unde rămân nervii? Aceștia corespund formei interne a unei limbi“ (p. 28). Cuvintele cu care termină sănăt remarcabile: „Cât despre mine, eu am impresia că e mai importantă munca depusă decât rezultatele la care ajungi cu ea, mai de valoare puterea de a cunoaște decât largirea cunoștințelor. Mai mult decât atâta. Venindu-mi în minte o etimologie romanică lăsată care țineam odinioară mult, aş zice chiar, oricât de mistic ar suna vorbele mele, că aflarea adevărată stă în căutarea adevărată“ (p. 33). Notă aceasta mistică, care îi stă atât de bine patriarhului de la Giaza, o găsim adesea în scierile sale din urmă. Caracteristic în privința aceasta e următorul pasaj: „Cuvinte împrumutate vom găsi totdeauna, oricât de mult ne-am aprobia de începuturile limbii; fiecare cuvânt chiar a fost odată un împrumut. Dar mă opresc, căci am ajuns pe un drum singurăce; deși nu mi-e teamă că aş putea să mă rătăcesc pe el, simt că aş putea pierde legătura cu tovarășii miei“ (p. 28).

In *Individualismus in der Sprachforschung* (Wiener Sitzungsberichte, phil.-hist. Klasse. Bd. 204, 2. Abhandl., 1925) Schuchardt cere cercetătorului o individualitate. Neînțelegerele între muncitorii pe același ogor le consideră firești, căci ele izvorăsc din felul deosebit al concepției: „unul vede mai întâi râul despărțitor, altul podul care unește malurile“ (p. 3). Numiri ca neogramatici, neologiști, pozitiviști și idealiști etc., prin care se caracterizează unele credințe și școli, el le crede nepotrivate și zăfăciuoare. Mulți cercetători nici nu doresc a fi înregimentați în ele. „Dacă ne întrebăm care e terenul comun pe care trebuie să clădim răspundem: un astfel de teren nu există; dacă înaintăm pe unul adâncindu-l, dăm de dogme“ (p. 5). Impotriva dogmelor Schuchardt a luptat totdeauna și totdeauna a protestat când lumea voia să-l claseze într-o anumită școală: „Eu stau la răspântia cea mai

frecvență, dar nu-mi trece prin gând să mă declar pentru direcția idealistă sau pozitivistă. Nu zic *sau una sau alta*, ci *șă una și alta*; în scrisul nostru mi se pare că prea des întrebui-țăm cuvântul „numai” și prea puțin pe „și” (p. 6). Din deosebirea ce există între felul cercetătorilor de a concepe obiectul cercetărilor s-ar putea naște o disciplină nouă și auxiliară, de natură psihologică, cercetarea cercetătorului: „Pentru mine e o binefacere decât eori simt că de după recea platoșă a obiectivității străbate un suflu cald de subiectivitate” (p. 7). În această ordine de idei, Schuchardt încearcă, cu mult talent literar, să schițeze o autobiografie a sa, deosebit de instructivă pentru „devenirea” acestui protagonist, care a știut să-și păstreze totdeauna individualitatea. Îl urmărим, începând cu anii lui de școală — când o întâmplare neînsemnată poate fi hotărîtoare pentru toată viață — pe drumul care l-a dus la studiul „latinei vulgare” și al limbilor române, dintre care cele dintâi pe care le-a învățat acest spirit în căutarea altor căi decât cele obiceinuite au fost ladina și *româna*. Exemplul lui Schuchardt de a arăta drumul pe care a umblat, va fi imitat, poate, de alți învățători. Ori cât ar fi acest lucru de dorit, mă îndoiesc însă că asemenea priviri retrospective vor putea fi atât de instructive ca aceasta, căci pentru ca „devenirea” cuiva să intereseze, se cere ca acest cineva să fi trecut prin toate frământările adânci ale unui spirit în vecinica căutare a drumului ce duce la însași esența lucrului.

Pomenim la acest loc și alte două lucrări recente ale lui Schuchardt: *Hugo Schuchardt an A. Griera*, scris cu ocazia apariției Atlasului linguistic catalan și publicat în „Butlletí de Dialectologia Catalana” t. XI (1923) și cele câteva considerații în legătură cu cartea nouă a lui Trombetti, *Le Origini della lingua basca*, publicate în „Anzeiger der Wiener Akademie”, 1925, No. XIII.

* * *

Celalalt maestru al filologiei române, W. Meyer-Lübke, ne-a dat în timpul din urmă câteva studii din care se evidențiază cu deosebire neîntrecuta sa calitate de a strângă în câteva pagini sinteze clare și bogate în idei nouă. Studiul său *Das Baskische*, publicat în „Germanisch-Romanische Monatsschrift” XII, 171-189, dă o imagine succintă, dar plină de perspective nouă, despre această limbă ce pune lingvistului atâtea probleme interesante.

El cuprinde cu deosebire pentru romanist multe indicii prețioase prin felul cum sănt tratate în limba bască cuvintele de origine latină sau romană. Dintre cele ce interesează și limba română eitez aici păstrarea că la n i o înioră și în toate regiunile mărginașe ale romaniei, a velarelor reaiciate înainte de e și i; dar și răstrarea (spre deosebire de noi) a lui ē diferențiat de ē; proteza nei vocale înaintea lui r inițial rostit ca *ā* (arraspa cæ bearn. *arraspe* „râpe”, dar *erreka* față de bearn *arreque* „brazdă”); trat rea deosebită a lui n între calic — ca la noi — în *kathea* (bearn. *kadeu*) <*catena* și în *gorau* (<*grāu* față de bearn. *gra* <*gran* <*granu*). Tot ca la populațiile romanice mărginașe și în special ca la Români, se păstrează în limba bască cuvinte latine pierdute în alte părți precum *acheter*<*archiater*, *keratu*<*celerare* și acel *goru*<*colus*, care trăește, după etimologia lui G. Giuglea, și în al n stru *încurca* (**incolicare*). Bascii au pentru „strungă” un cuvânt de origine germanică (got. *sparra*). Meyer-Lübke atrage atenția asupra același fenomen în românește, dacă etimologia lui *stringă*, dată de G. Guglea în DR, II, 327 §. u. e adevărată. De cî vîntul n stru amintește tot și bascul *estrango* „estaca jarga” și *estrongo* „estaca del valado”.

In studiul *Zentripetale Kräfte im Sprachleben*, publicat în volumul omagial dedicat lui Ph. A. Becker „Hauptfragen der Romanistik” (1922, p. 126—154), Meyer-Lübke arată cum pătrund în dialect cuvinte și rostiri literare: „Sântem obicinuiți să admitem, la răspândirea schimbărilor de limbă, un lanț neîntrerupt geografic, ceea ce de fapt corespunde de obiceiu realității. Când însă punctul de plecare este în centru cultural, drumul este al culturii, al învățătorului are pleacă departe la elev și al elevului care vine de departe la centrul cultural” (p. 143). Prin asemenea puteri centripetale se explică în mare parte soarta lui ē accentuat latin. Din cauza marii răspândirii pe teritoriul romanic a distongului ie, el a fost considerat de unii ca străvechiu; totuși el nu apare separatizat astfel încât să putem admite că a fost „latin vulgar”. Studiind din nou exemplele lui ē în limbile române, autorul constată în unele regiuni românești că „monostongul se datorează influenței școalei, cu punctul de plecare în orașe” (p. 135).. În francezește bunăoară, un cuyânt ca *tiède* ne silește să admitem că ciftongarea lui ē trebuie datată în sec. IV: aceeași tendință, în Franța de sud, nu s'a putut generaliza, căci limba claselor

suprapuse a împiedecat răspândirea ei (p. 140). În unele părți din Sici'ia, poporul diftongează, pe când clasele culte preferă monoftongul (p. 132). Foarte interesante sănt observațiile privitoare la limba română (p. 137—138), în care soarta lui *ie* < *e* e adusă în legătură cu palatalizarea consonantelor precedente, cu deosebire a labialelor. De sigur că Meyer-Lübke are dreptate când explică forme ca *fer*, în unele regiuni, ca o reacțiune a limbei claselor culte (*fier*) asupra limbei claselor de jos (*h'er*). Urmând drumul indicat de maestru, întrevedem soluția unor probleme obscure în legătură cu acest fenomen. Apariția târzie în limba literară a labialelor palatalizate — deși fenomenul e străvechiu — extensiunea lui geografică și repartiția lui asupra materialului linguistic, se explică de sigur în parte — deși nu complet — prin această influență a limbei claselor suprapuse asupra celor de jos și a orașelor asupra satelor. Faptul că labialele palatalizate sănt mai des întrebunțate de femei decât de bărbați — lucru relevat încă de Cantemir și asupra căruia a insistat Hasdeu — se explică și el, dacă ținem seama că țărancă română aproape nu părăsește niciodată satul și că bărbatul e cel ce vine mai des în contact cu orașul; în vremile vechi, dominate de viața pastorală, bărbații formau aproape singuri legătura cu alte regiuni. Rămâne totuși deschisă chestiunea: care e cauza că păturile culte și orășenești au avut și au încă un fel de repulziune tocmai față de palatalizarea labialelor, că *fin* și *zeu* din *teneo*, *deus* au fost primite de toți, dar *K'ept* și *h'er* (în loc de *piept* și *fier*) au fost respinse ca urîte și rustice? Tot astfel e sigur că în clasele noastre culte și la orașeni există și azi în anumite cazuri preferința pentru monoftongi, față de diftongii țăranilor¹. Aceasta se observă mai cu seamă la o inițial. Rostirea *uok'* — veche fără îndoială, căci o găsim și la Meglenoromâni și Istroromâni — nu este la noi propriu zis o rostire regională, cât una țărănească, pe care orășanul și omul cult o respinge instinctiv.

Ca atâții alii termini împrumutați din filosofie, și termenul „pasiv”, în opozitie cu „activ”, este nepotrivit în filologie. De oarece el s'a încrețătenit însă în gramatică, e nevoie ca să fie precizat, spre a evita multele interpretări greșite care rezultă, în cercetările sintactice, din această numire impropriu. Cele câteva pagini

¹ În Bran, unde de ani îndelungăji observ graiul local, țărani care nu imită limba literară rostesc chiar *burjete* în loc de *burete*, deci *je* < *e*.

pe care Meyer-Lübke le publică subtitlul *Vom Passivum* în „Festgabe Karl Luick“ („Die Neueren Sprachen“ 6. Beiheft, Marburg, 1925) și, revenind asupra chestiunei, într-un al doilea articol, *Vom Wesen des Passivum* (ibid., vol. XXXIV [1926], pp. 161—184), sănătăț în privința aceasta cât se poate de lămuritoare, cu deosebire pentru noi, Români, care nu avem o formă gramaticală proprie zisă pentru „pasiv“, ci îl redăm mai ales prin „reflexiv“ (despre care găsim în al doilea articol al lui Meyer-Lübke observații instructive). În polemica cu Vossler asupra acestei chestiuni, deosebirea între cei doi învățăți e, că pe acesta din urmă „conținutul îl interesează atât de mult, încât consideră ca esența unei forme ceea ce este numai conținutul ei incidental“, pe când Meyer-Lübke crede că „în limbă avem, ca fenomen inițial observația și, bine înțeles, reproducerea formelor învățate de la alții (căci limba este, în rândul întâiului, tradiție). Cu aceste formule, pe care le-am putea numi absolute sau indiferente, se poate împreună nota sentimentala, de interpretare individuală, a suferinței sau a bucuriei, după înțelesul pe care îl au vorbele“. Cu alte cuvinte: din nenumărate expresii — fiecare cu sensul ei particular — limbă extrage, prin categorizare, formule gramaticale. Aceste formule sănătăț înțelesul de vagi, încât cuprind, fără să le forțeze, ci doar supunându-le unor influențe analogice reciproce, toate expresiile care, pe lângă nenumăratele note deosebitoare, au o notă gramaticală comună. Filologul face același lucru când, descriind limbă, stabileste tipul gramatical. Atât doar că el nu se mulțumește cu o formulă elastică și vagă, ci vrea să precizeze, căutându-i din capul locului un nume — „pasivul“ în cazul de față. Oricât ar fi de fericit ales, acest nume nu se potrivește decât pentru un număr anumit de cazuri: exemplul adus de Meyer-Lübke „der Hund bekommt Schläge“ arată cât de puțin e legată ideea de „suferință“ de ceea ce numim în gramatică „pasiv“. Rostul lingvistului nu poate fi să forțeze, de dragul unui termin gramatical, explicarea acelor cazuri care nu se potrivesc cu acest termin, ci, menținând terminul odată încetătenit ca un rău necesar — oricare alt termin ar fi tot atât de neadecvat — el va trebui să caute să lămurească cât mai bine felul — adesea diferit în fiecare limbă — în care subiectele vorbitoare subsumă cazurile particulare în aceeași categorie gramaticală. Spre acest scop e necesar să se studieze cât mai multe cazuri particulare. Acest

lucru e nevoie să-l facă adesea lexicograful, căci și pe el îl interesează în mare măsură raportul ce există între verb și între subiectul lui sau obiectul lui pasiv. Astfel observația atât de judecătoare a lui Meyer-Lübke (*Vom Wesen des Pass.*, p. 168) despre „das Wasser kocht“ și „das Wasser wird eine Stunde lang gekocht“ o găsim, în altă formă, și în Dicționarul Academiei la cuvântul „fierbe“.

De sigur că punctul de vedere al celui ce studiază cheștiunea cu preocupări lexicografice diferă de cel ce o privește din punct de vedere sintactic; totuși analizele lexicografice pot fi uneori folosite la sintezele sintactice. Pentru lexicograf, deosebirea între *movere* și *se movere* (pe care Meyer-Lübke o desvoltă cu atâtă claritate, reluând o expunere a d-nei E. Richter) nu prezintă o deosebire de sens, încât *mișcă!* = *mișcă-te!* intră în aceeași categorie lexicală. Tot astfel cele trei construcții: *omul încheie bărnele casei cu capetele una de alta* și *bărnele casei se încheie sau bărnele casei vin încheliate cu capetele una de alta* intră în aceeași categorie de sens a verbului *încheia*; dimpotrivă, verbul „a da“ în *Ion i-a dat o carte lui Petru* și *Ion i-a dat o palmă lui Petru* — în acest caz din urmă „pasiv“, în înțeles etimologic, se potrivește pentru *Petru*, iar nu pentru *palmă*! — prezintă, deși construcția a aceeași, două sensuri cu totul deosebite („a dăruī“ și „a lovi“). Tot astfel variază înțelesul verbului *bate*, dacă complementul lui e o ființă sau un obiect (cf. Dicț. Acad. s. v.), însă nu variază la verbul *a trece* dacă e construit în mod intransitiv: *trec de pe un mal pe altul* sau transitiv: *trec Dunărea*. Important este, pentru lexicograf, a distinge dacă complementul la acuzativ face parte în mod integrant și firesc din ideea exprimată de verb sau este o întrebare ulterioră. Dacă examinăm bunăoară verbele care exprimă acțiuni săvârșite de om cu organele sale, vedem că unele din ele cuprind o idee integrală când sănt întrebuițate în mod absolut: Omul acesta toată ziua *mănâncă și bea*; copilul meu se scoală *cântând* și se culcă *plângând*. Fiecare din aceste verbe pot fi precizate mai de aproape printr'o complinire. Dar pe când la cele două dintâi complinirea firescă se face printr'un acuzativ, la cel din urmă ea e un adverb: *Bea vin*; *plânge tare*. Dacă complinirea e *mult* (sau *puțin*), pentru simțul meu *mult* răspunde la întrebarea *ce?* și este un acuzativ în legătură cu

mănâncă și bea, și este un adverb, răspunzând la întrebarea *cum?* În legătură cu *plâng*, ceea ce e un semn că pentru simțul limbii mele *mănânc* și *beau* sănt verbe transitive, iar *plâng* e verb intransitiv. Intre ele stă *cânt*, pe care îl pot complini cu un adverb: *cântă frumos*, ca pe cele intransitive, sau cu un acuzativ: *cântă o doină* ca pe cele transitive, sau printr'un prepozițional: *cântă din gură*, în care caz nu am siguranță dacă trebuie să-l clasez între transitive sau intransitive. În toate aceste cazuri ideea pe care o ceșteaptă aceste verbe rămâne aceeași, dacă le întrebuițez în mod absolut sau cu o complinire. Altfel se prezintă însă verbe ca *miros*, *uit* pe de o parte și *fug*, *umblu* pe de altă parte. Cele două dintâi nu sănt întrebuițate (decât în mod cu totul excepțional) în mod absolut; complinirea este necesară spre a avea ideea integrală: *am uitat să viu* s. *am uitat cheia de la poartă* (simțit ca verb transitiv), *floarea miroase plăcut*; *miroase a fum* (intransitiv), *eu miros o floare* (transitiv). Cele două din urmă sănt simțite ca intransitive, indiferent dacă se întrebuițează în mod absolut sau cu o complinire: *fugi!* *fugi iute!* Numai prin analogie cu verbe înrudite ca sens se pot construi cu acuzativul, dar atunci și sensul li se modifică: *a umblat toate drumurile* = a cutreierat, a bătut drumurile.

Trecând la alte categorii de verbe, avem bună oară pe *înceta*, pe care îl simțim uneori și astăzi ca verb intransitiv, care exprimă ideea întreagă în combinație cu subiectul său: *vântul încețează* = „contenește, se liniștește“. Complinirea de a sufla este binevenită, pentru precizarea ideii, dar nu e necesară. În loc de a complini printr'un infinitiv, pot însă să fac această complinire și printr'un abstract verbal la acuzativ sau la prepozițional: *copilul încețează cu plânsul* (s. *din plâns*) sau: *copilul încețează mâncarea*. În ultimul caz, între verb și substantivul la acuzativ se naște imediat un raport intim, încât *înceta* devine verb transitiv cu sensul „a sfărși“. Adesea această funcțiune nouă e legată în același timp de o modificare a sensului. A certă însemna la origine, ca și *a lupta*, „a căuta să fii mai tare decât cineva“. Raportul cu un substantiv în afară de subiect era în mod firesc cel exprimat prin construcția reflexiva, care arăta reciprocitatea: *Ion se ceartă cu Petru* „Ion se ia la harță cu Petru, căutând să-l dovedească prin vociferare“. De aici s'a desprins funcțiunea transitive: *Ion ceartă pe Petru* „vociferează către el, îl împroașcă

cu învinuirii". În *Din perspectiva Dicționarului II* (Cluj, 1922), § 16, am arătat cu câteva exemple cum desvoltarea semantică a verbelor poate fi înțeleasă adesea numai urmărind acest joc neîntrerupt al raportului schimbător între verb și sujetul sau complementul său.

In *Die romanische Sprachwissenschaft der letzten zwölf Jahre* („Revue de linguistique romane“ I) Meyer-Lübke trece în revistă lucrările mai de seamă din domeniul filologiei românice. E o punere la punct binevenită, făcută cu toată înțelegerea pentru ideile fecunde puse în circulație în decenile din urmă, dar în același timp cu o energetică respingere a exagerărilor ivite pe urma lor. Cu privirea sa largă, care totdeauna a îmbrățișat întrегul domeniu al limbilor române, el descopere ușor greșelile celor ce se închid în cușca unei singure limbi și protestează cu drept cuvânt contra celor ce etichetează de „învechite“ și „ruginite“ metodele unei școale care a adus atâtea roade frumoase, numai fiindcă moda ridică la suprafață curente nouă, care n'au avut încă vreme să se afirme.

* *

O privire generală asupra stadiului actual al filologiei române că și I. Iordan, *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft* (extras din „Festschrift für Wilhelm Streitberg“, Heidelberg, 1924), în care se analizează pe larg scrierile lui K. Vossler — despre acesta a publicat Iordan un articol și în românește (*Teoriile lingvistice ale lui Karl Vossler*, „Arhiva“ din Iași, XXXI) — ale lui Gilliéron și ale lui F. de Saussure. Preferința aceasta pentru anumiți învățăți e explicabilă din cauza discuțiilor pe care operele lor le-au produs și care era firesc să impresioneze pe un cercetător Tânăr, fără rădăcini mai adânci în epoca precedentă. Dar cărțile care produc mai multă vâlvă nu sănt totdeauna cele mai bogate în idei; în știință, ca și în literatură, scriitorii la modă nu sănt în mod necesar cei mai reprezentativi. Mi se pare, într'adevăr, că „Schuchardt—Brevier“-ul editat de Spitzer sau scrierile unui A. Meillet meritau o analiză cel puțin tot atât de minuțioasă ca și cărțile lui Vossler, al căror răsunet s'a mărginit aproape numai asupra Germaniei. Celor ce aparțin generației din care face parte cel ce iscălește aceste rânduri ni se pare straniu să vedem cum un Meyer-Lübke e

considerat ca un „pozitivist”, care aproape nu mai contribue la îmbogățirea stării actuale a filologiei române. „Pozitivist” și „idealiste” sănătate etichetări ademenitoare, fiindcă au fost lansate de un scriitor de talent, dar ele rămân simple etichetări, care se potrivesc numai pentru cei ce în lucrările lor științifice au urmat o direcție unilaterală. Mi se pare într’adevăr că stadiul actual al filologiei române, ca și al lingvisticei generale, nu se caracterizează atât de mult, printr’o trecere de la „pozitivism” la „idealism”, ci printr’o îmbogățire a perspectivelor din care ne obici-nuiserăm în anii din urmă să privim limba, punând metoda prea dogmatică a înaintașilor noștri la unison cu convingerea din ce în ce mai puternică că cercetătorul limbei trebuie să fie și un scrutător al sufletului omenesc. „Intuiția” nu e nici ea un prerogativ al „idealisteilor”, căci acest dar e în știință ceea ce e talentul în artă; fără el n’a existat nici în epoca „pozitivismului” nici în a „idealismului” o operă fecundă în idei. Atâtă doară că cei ce am crescut în vremea riguroasei metode a legilor fonologice, ne-am obicinuit să ne înfrâñăm zborul fantaziei printr’un necontenit control, știind că adevărata intuiție izvorăște de obiceiu dintr’o exactă cunoaștere a faptelor. Când în numele școalei „idealiste” nu vorbește Vossler, cu darul său de a reliefa, ci elevii săi, studiile acestora sănătate unilaterale și adesea fundamental greșite. Acest lucru l-a arătat de curând într’o critică plină de temperament, G. Rohlfs (*Idealistische Neuphilologie*¹), și cu deo-

¹ „Zeitschrift f. franz. Sprache u. Litt.” XLVIII ½, p. 121—136. Un amănunt: Rohlfs crede că pierderea lui *basium* în Sicilia, unde ar fi devenit **vasu*, se datorește omonimiei cu *vasu* „vaso di notte”. Împotriva acestei păreri se îndreaptă L. Spitzer (*ibid.*, 378), care crede că graful nu se împiedecă de asemenea omonimii neconvenabile și nu crede că pierderea lui *basire* „a sărută” la Români ar fi fost pricinuită de asemănarea cu *băsi* <*vissire*. Mă îndoiesc că Spitzer are dreptate când generalizează o observație justă numai în anumite împrejurări. De sigur că omonimia sau asemănarea cu cuvinte obscene nu trebuie să producă totdeauna și preluitindenii „îmbolnăvirea” și moartea verbelor. Astfel Aromâni nu găsesc cătușii de pușin necuvâncios să întrebuijze pe *fută* ca participiu de la o fi. Dacă însă la Dacoromâni și Istroromâni forma aceasta s’ă pierdut și a fost înlocuită prin *fost* cred că pierderea ei se datorește, la aceștia, omonimiei supărătoare. Ceea ce într’o regiune este supărător și jenant, nu trebuie să fie și în alte părți. Sunt convins că și *cur* <*curro* — păstrat în unele regiuni dacoromâne — a pierit din limbă sau a fost înlocuit prin *curg* tot din această cauză și, cel puțin în graful meu, evitarea cuvântului *puș* e cauzată fără îndoială de su-

sebire K. Jaberg (în conferință să cu același nume publicată în „Germanisch-romanische Monatsschrift“ XVI [1926], 1—25), unul din acele delicioase studii condensate, pe care învățatul romanist din Berna le publică din timp în timp, bogat în juste aprecieri ce izvoresc dintr'o senină și înțeleaptă cumpărare a valorilor.

Cât de necesar este, pentru a putea aprecia o epocă întreagă de activitate științifică, ca să fi crescut însuși cu ea, ne arată succinta dare de seamă, ascunsă modest în „Calendarul Universității din Frankfurt“ pe 1924/25, pe care o dă M. Friedwagner supt titlul *Romanische Philologie. Wege und Ziele*. În câteva pagini clare, din care nu lipsesc imaginile frumoase, se arată cum, cu îmbogățirea cunoștințelor, preocupările romaniștilor au devenit tot mai ample și mai multilaterale. Ca într'un muzeu, în care inventariul s'a mărit, nevoia unei regrupări a devenit necesară. Dar orice achiziție nouă se dațoarește muncii înaintașilor și este condiționată de ea.

Însuși autor al unui meritos studiu de Toponomică (asupra căruia vom reveni în Dacoromania când va fi apărut și vol. II), Iordan publică, cu toată competența, o privire generală asupra studiilor de Toponimie românească în noua revistă „Zeitschrift für Ortsnamenforschung“ I (1925—26): *Die rumänische Ortsnamenforschung*. Între autorii care ne-au dat explicarea numelor de localități românești era bine să fi fost pomenit regretatul I. Borcia, cu ale sale *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, publicate în al X-lea Anuar ale lui Weigand, precum și numeroasele și importantele studii ale lui G. Kisch, apărute cu deosebire în „Korrespondenzblatt“ din Sibiu.

Este bine că tinerii noștri învățați își iau asupra lor sarcina de a informa streinătatea despre mișcarea științifică de la noi și este îmbucurător faptul că o fac cu obiectivitatea care e cea dintâi condiție a unei informații bune. În privința aceasta merită toată lauda cronica pe anii 1914—1923 (*Chronique roumaine*) publicată de A. Rosetti în *Revue de Linguistique romane* I (1925), 146—161. Vina

părătoarea evocare a cuvântului obscur *pușă*. Ca mine vor fi simțit și alți Români, fără să fie conduși de o pudicitate deplasată, căci în multe regiuni cuvântul *puș* a dispărut din graiu. În sfârșit faptul că tocmai la Dacoromâni s'a pierdut *bășă* „sărută“, pe care Aromâni îl conservă până azi, nu poate fi întâmplător: în vîsire Aromâni păstrează pe e după labială (*beșire*), încât cuvântul nu putea fi confundat cu *bășare*, ca la noi (**bășă* — *băși*).

ce autorul o găsește ediției pe care am dat-o cu A. Procopovici „Cărți cu învățătură“ de Coresi, de a fi făcut-o adecă neutilizabilă pentru studiul grafiei noastre vechi, printr'o transcriere ce nu ține seama de variațiunile ortografice ale originalului, mi se pare că nu este tocmai compromițătoare: cel ce vrea să studieze grafia noastră veche va trebui în mod inevitabil să cerceteze originalele sau reprodusele în fototipie. Rămân ceilalți cercetători, mult mai numeroși, care vor consulta ediția Comisiei istorice cu alte preocupări decât cele ortografice și aceștia vor fi mulțumiti editorilor că nu le-au îngreunat lectura printr'o transliterație, a cărei cetire e mult mai grea decât a textului chirilic. Chestiunea transcrierii textelor vechi a fost pusă în discuție la al doilea Congres al filologilor români, ținut în 1926 la Cluj: aproape toți participanții s-au declarat în mod hotărât adversari ai transliterației. În volumul ce urmează a fi publicat, celitori vor găsi de altfel un studiu desul de complet asupra grafiei întrebuintată de Coresi.

* * *

Din multele studii, fecunde totdeauna în idei, ale lui Leo Spitzer, două mai cu seamă c'au prilej la note marginale. Cel dintâi poartă titlul sugestiv *Aus der Werkstatt des Etymologen* („Jahrbuch für Philologie“ I, 129—159) și se întregescă în parte prin „Etimologiile“ publicate de Spitzer în acest volum al Daco-romaniei. Autorul deschide ușile atelierului său de etimolog, încercând să ne dea câteva îndrumări practice și mai ales să scutească pe tinerii cercetători de rătăciri când caută originea cuvintelor. În același timp ne invită să-i urmăm exemplul, pentru că din experiența câștigată de fiecare etimolog în parte să rezulte un fel de metodă a cercetărilor etimologice. Un recensent entuziasmat, într'o foarte bună recenzie¹, a numit acest studiu „Un catéchisme étymologique“: catechismul e plin de învățături pentru cel ce are în suflet credință; cel lipsit de ea cu greu o va agonisi din întrebările ce i se pun și din răspunsurile ce i se dau. De aceea lucrarea lui Spitzer e plină de învățături pentru cei ce au talentul de etimolog, dar nu va folosi celor lipsiți de el mai mult decât o „ars poetica“ celor ce ar căuta, fără să aibă vocația, să scrie poezii după reguli de versificație.

¹ Iorgu Iordan, în *Revue de lingvistique romane* I (1922), 162—170.

Întâia „poruncă”: „Găsește etimologiile, nu le căută“ (p. 130). Un principiu vechiu și foarte sănătos, pe care ar trebui să-l urmeze toți aceia care cred că rutina poate înlocui intuiția și care construiesc acèle construcții complicate, acèle clădiri savante, cărora nu le lipsește decât puterea de a convinge. Dar precum înțelepciunea cristalizată într'un proverb, de cele mai multe ori poate fi combătută prin alt proverb, care ne învață tocmai contrariul, tot altfel, în fața dezideratului lui Spitzer se pot pune cuvintele lui Schuchardt, citate cu câteva pagini mai sus: spre a afla cu adevărat, trebuie să știi să cauți bine. Ceea ce ni se pare de multe ori o descoperire momentană, nu e adesea decât rezultatul unei lungi căutări, mai mult sau mai puțin conștiente. Un cuvânt neclar etimologic este preocupați ani de zile; îl porții cu tine pe toate cărările pe care le bați, fără să ai conștiința că el se găsește în valiza ta; și, de-odată, când poate nici nu te aștepți, în urma acelor tainice legături de associație ce ți se produc în minte, enigma se clarifică, precum versul se închiagă în mintea unui poet. Despre unii scriitori, ca Ibsen și Zola, se spune că își aveau orele lor fixe de lucru. Cum muncitorul se duce la fabrică și cum funcționarul intră în birou, astfel se așeza Ibsen și Zola, la o oră anumită, la masa lor, și gândurile pe care le frământaseră în minte luni și ani de-arândul, se așterneau zilnic pe hârtie, fără altă inspirație decât aspectul coalei albe ce-i chemă ademenitoare la muncă. Dacă ar fi fost filolog, îmi închipui că Zola ar fi putut scrie un dicționar etimologic, operă pe care n'o poți face niciodată dacă aștepți ca etimologia să-ți „vină“ de sine.

„Nu da etimologia unui cuvânt până ce nu-i cunoști conținutul stilistic“. Spre a-l cunoaște însă nu ajung dicționarele, care foarte rar ne informează despre frecvența unei cuvânt, ci trebuie însuși să posezi simțul limbei (p. 132—133). Principiu foarte sănătos, dar el exclude aproape cu totul posibilitatea de a face cercetări etimologice într'o limbă streină, căci adevăratul simț al limbei rar îl poți avea în afară de limba ta maternă. Mi se pare chiar că unele din etimologiile propuse de Spitzer pentru cuvinte românești nu sănt convingătoare tocmai din cauză că autorul lor n'a izbutit încă să aibă acest simț sigur al limbei noastre. Astfel, pentru orice Român, *-înhaf* cuprinde o nuanță onomatopeică, care

lipsește însă cu totul la verbul *apuc*. Din această cauză stăruesc și cred că în etimologia din *aucupo(r)*¹.

De multe ori cercetarea în alte limbi a felului de a exprima aceeași noțiune sau idei asemănătoare, deci ceea ce Giuglea numește „atmosfera semantică”, servește spre a-ți da prețioase indicații; mai adesea însă pe drumurile cu făgașuri imprimate de roțile carului cu boi de la noi nu poți pătrunde cu automobilul făcut pentru șosele astăzi ale ţărilor cu o veche civilizație. De sigur că felul de a-și îmbogăți limba prin expresii metaforice se asemănă foarte mult la popoarele cele mai depărtate și o metaforă evidentă etimologic este într-o limbă ne poate da explicarea unui cuvânt obscur din alta. Dar ceea ce se întâmplă într-un loc nu trebuie să se repete în altul și mi se pare că span. *rositas* nu ne împiedecă, cum crede Spitzer (p. 131), ca să derivăm pe *flori*, franc. *fleurs*, în înțelesul de „leucoree”, din *fluores*. Apropierea de *flores* poate fi secundară și să fi dat naștere span. *rositas*. Ușurința prea mare de a descoperi analogii în alte limbi, precum și „inspirația” ce îți-o dă lectura unor cărți din alte ramuri ale științei decât lingvistica, pot duce la acele etimologii „ingenioase” care te seduc în primul moment, pentru a doua zi să le părăsești. și astfel ceea ce cere Spitzer ca a treia condiție esențială unui etimolog „o cultură generală cât mai extinsă”, mi se pare că poate deveni o primejdie, precum de altfel însuși ne-o spune (p. 156), mai ales pentru spiritele cu prea pronunțată aptitudini de asociere de idei.

Foarte justă e observația că originea cuvintelor trebuie explicată cu materialul limbei însăși și că înainte de a proiecta cuvintele românești în timpurile latinei vulgare, e nevoie să le analizăm cu mijloacele fiecărei limbi în parte. Totuși nu pot să dreptate lui Spitzer când susține că cu greu vom mai găsi, în tezaurul lexical romanic, cuvinte latine sau derivate latine vulgare-nouă, că am fi ajuns, cu alte cuvinte, la cunoașterea aproape completă a tezaurului lexical latin păstrat în limbi românești. „Experiența ultimului timp ne învață să fim bănuitori față de un etymon latin păstrat numai în vreun dialect romanic, mai ales când acesta

¹ În: „apă limpede până nu vei vedea, cea turbure n'o lepăda“ verbul *lepăda* are înțelesul de „ausgiessen“ și nu pe cel de „zurückweisen, verschmähen“, cum crede Spitzer (DR. IV, 646); proverbul românesc e foarte departe de „wer den Heller nicht ehrt, ist den Taler nicht wert“.

e reconstruct“ (p. 147). De aceea bunăoară el nu crede că aruncă ar veni din terminul religios latin *averruncare*, necunoscut în România-apuseană. Pe mine experiența mă învățat tocmai contrariul, cel puțin în ceea ce privește limba română: pe zi ce merge desco-perim, uneori în câte o regiune izolată, tot mai multe cuvinte latine. Ca și limba sardă, care singură mai păstrează cuvinte ca *audacia*, *discere*, *imber*, *observare*, *onus*, *sequestrare*, *sus* și a., și ca alte regiuni periferice ale Imperiului Roman (cf. și cele spuse mai sus despre limba bască), precum în Italia de sud, unde Rohlfs (în lucrarea despre care va fi vorba mai târziu) dovedește pe *manuculus* (nesincopat), pe **fulvinus* (după *galbinus*), pe (*camisia*) *stricta* și pe *magnus*, limba română conservă un număr însemnat de vorbe latine necunoscute limbilor surori. După socoteala făcută în *Locul limbei române între limbile romanice*, p. 31, numărul lor face 5—6% din toate elementele latine conservate în românește, și dacă câteva din cuvintele citate acolo trebuie explicate altfel, azi le pot înlocui cu alte exemple, aflate de la 1920 începând. Mai mult decât atâtă. În românește s-au păstrat cu siguranță forme arhaice și dialectale latine. În acest volum din Dacoromania am încercat să arăt că o astfel de formă dialectală e *galfăd*; într'un articol publicat în volumul omagial pentru A. Thomas, am căutat să dovedesc că pluralele în -i la declinarea a treia, în italienește și românește, continuă terminațiunea arhaică latină -*is*; în Dicționarul Academiei am explicat pe *feri*, care în vechime avea înțelesul de „a ţine o sărbătoare“, din **ferire*, pretins de part. *festus*, care trebuie să fi existat înaintea lui *feriare* (derivat din *feriae*). Tot acolo am arătat că în românescul *băia* (de unde derivatul *băiat*) se păstrează **bajare*, primitivul lui *bajulare*. De asemenea cred că primitivul lui *patulus* „offen, offenstehend, geöffnet, ausgebreitet“ (cf. *pateo*, *patens*) s'a conservat în românescul *pat*, cu originea căruia s'au ocupat atâtă, fără să fi izbutit să dea o explicare plauzibilă. Se va fi zis la început *lectus* **patus* și apoi, prin substantivare, **patus*, ceea ce ar explica și dispariția din limba noastră. În opozиie cu toate celelalte limbi române, a lui *lectus*¹. E probabil chiar că românescul *imbia*, cu un înțeles atât

¹ Că ideea de „întins“ sau „așternut“ a putut fi cea precumpăratoare pentru numirea paturilor primitive ale strămoșilor noștri rezultă și din ceea ce spune Th. Capidan despre patul Aromânilor păstorii, în acest volum, p. 942. Si ungurescul *ágy* stă în legătură etimologică cu cuvinte care însemnează „Ausgebreitetes“, „ausbreiten“, „Pelzdecke“, „Streu“, cf. Melich, *Magyar etymologai Szótár* s. v.

de apropiat de lat. *invitare*, nu e altceva decât un **in-vītare*, din același radical pe care-l întâlnim în lat. *vīs* „putere“ și *vīs* „vrei“ și care e și la baza derivatului *invītare*; sensul primitiv va fi fo. t cel de „a sili“ (cf. germ. „nötigen“ „drängen“). Cf. și forma **fraxus* în loc de *fraxinus*, păstrată la Sarzi, Neogreci și în Italia de sud, precum arată acum Rohlfis în *Griechen u. Rom.* 138. Toate aceste presupuneri se întemeiază pe convin-gerea că limbile românice, mai ales în ținuturile periferice, unde școala n'a influențat atât de mult și unde clasele suprapuse, care aveau latina clasică ca limbă de conversație, erau mai puțin numeroase, se păstrează încă multe nume din graiul claselor sociale de jos. În aceste straturi sociale, aşa zise arhaisme s'au păstrat până în epocă romanică, iar tendințele de desvoltare firească ale limbii n'au fost înnăbușite de tot de limba literară latină fixată foarte de timpuriu¹. În fonologie, în morfologie și mai ales în lexic și în derivațiune, vom descoperi încă multe forme nouă. Când privesc bogăția de derive cu sufixe întrebuițăte de țărani român și o compar cu săracia relativă a derivatelor în graiul clasei culte, în care o manifestă tendința de a generaliza anumite sufixe pentru anumite categorii de sensuri (cf. germ. sufixele diminutive *-chen* și *-lein* din germana literară, față de *-l* și altele în dialecte și în graiul familiar), de a standardiza oarecum în loc de a nuanța derivele, trebuie să bănuesc că în graiul poporului latin existau cu mult mai multe și mai variate derive decât ni le-a păstrat lexiconul limbii clasice. A nu admite o asemenea bogăție de forme în latina vulgară, însemnează a nega, pentru limbă vorbită în Imperiul roman, un principiu pe care-l pui la baza cercetărilor etimologice pentru urmașele acestui grai, limbile românice. Si atunci, de căteori un derivat român nu se poate explica cu mijloacele limbii române, nu mă dau în lături să reconstruiesc tipuri latinești, cu condiția, firește, ca reconstrucția

¹ Compară ce spune Jaberg (*Der Sprach- und Sachatlas Italiens* 121) despre *inceptare*: „Wir haben es hier mit einem typischen Beispiel zu der bekannten Erscheinung zu tun, dass altlateinische, offensichtlich als vulgär angesehene Wörter von den Schriftstellern der klassischen Blütezeit gemieden werden, um im Spätlateinischen und im Romanischen wieder aufzutauchen“. Deosebit de instructive sănt în privința aceasta studiile recente ale lui K. Meister, *Altes Vulgärlatein* (Indogerm. Forsch. XXVI, 69 §. u.) și I. Marouzeau, *Une antinomie „archaïque et vulgaire“* (Mem. d. I. Soc. linguist. de Paris XXII, 263 §. u.) cf. și Schuchardt, *Vokalismus*, I, 557.

mea să fie făcută în spiritul limbii latine. De sigur că Spitzer are dreptate să fie sceptic față de reconstrucțiunile unora din filologii români și să respingă pe un **abinte* reconstruit de Pascu sau prototipul reconstruit de Candrea pentru explicarea lui *sdruncina* (p. 147). Dar dacă am în românește forma *păducel* (numele unei boale de piele caracterizată prin „mâi cărime”), care din punct de vedere formal nu poate fi considerat ca un derivat din *păduche* — căci *k'* nu dă când e urmat de *e* —, nu mă voi sfii să reconstruesc un prototip latin vulgar **peducellus*, cu schimbul atât de frecvent al sufixului *-ulus* prin *-ellus*, deși în celelalte limbi românice acest derivat nu s'a păstrat. Pe punctul de vedere al lui Spitzer stă la noi Philippide, care ia în râs (*Originea Românilor* p. 383) reconstrucții ca **amaritosus*, **mustaciola*, **ingre siare* (deși avem altiare, bassiare, directiare, minutiare), **remansicia* și a. A le respinge pentru că nu sănăt atestate însemnează să iai filologului român posibilitatea de a explică o serie întreagă de derive românești care nu s-ar fi putut naște fără asemenea modele. Înt'adevăr, din exemple ca *amârācios* s'a putut desface un sufix *-ācios*; numai existând forme ca *mustācioară* și *îngroșa* se pot explica derive ca *policioară* (din *poliță*), *învârtoșa*, *împăroșa* (din *vârtos*, *păr(s)*) etc. Cât despre **remansicia*, și tot astfel **arsicia* (calor), aceste reconstruiriri, pentru care avem atâtea alte modele latine (*adventicius*, *facticius* etc.) și române (Meyer-Lüllke, *Rom. Gramm.* II § 415) sănăt indispensabile pentru ca să înțelegem de ce, în aceste cuvinte, *-iță* apare cu un înțel(s) și cu o funcțiune cu totul deosebită decât în celelalte derive în *-iță* — unde sufixul e de origine slavă — și de ce aficiază dentala precedentă¹.

¹ Cf. *Derivarea cu sufire de la tulpina pluralică în „Homenaje a Menéndez Pidal”* tom. III, p. 267—268. — Schimbările formale ce se petrec la legarea unui element derivativ de tulpină sănăt adesea cel mai binevenit mijloc pentru analiza justă a derivatelor, mai ales în limbi ca cea română, în care, peste sufixe de origine latină (precum *-ar*, *-ef*, *-in*, *-iț(d)*, *oiu* etc.), s'a suprapus sufixe cu aceeași formă, de origine slavă. De aceea un studiu despre sufixele românești ar trebui să cuprindă un capitol dedicat acestor chestiuni, spre a se putea vedea întru cât legile fonologice au devenit normative în derivări. De sigur că prefacerea lui *t* în *t* înainte de că și *t* accentuați latini, era o lege fonologică valabilă numai pentru un anumit timp și loc. Dar multele cazuri ca *bârbat* cu pluralul *bârbați* și cu diminutivul *bârbățel* au făcut ca, chiar după încheierea legii fonologice, să persiste legea morfologică și derivativă, după care orice cuvânt

E incontestabil că orice reconstruire poartă pecetea artificialului și impresia de artificialitate crește cu cât se mărește numărul „accidentelor“ presupuse (metaplasmă, metateză, disimilare, sensuri intermediare neatestate etc., cf. cele spuse de Spitzer în acest volum p. 654 despre etimologia propusă de mine pentru *încăiera*). Nu e mai puțin adeverat însă că cercetările etimologice din vremea din urmă se prezintă cu mult mai complicate decât cele de acum treizeci de ani. Explicarea acestui fenomen nu consistă numai în faptul că etimologii „ușoare“ au fost în cea mai mare parte descoperite de înaintașii noștri, care ne-au lăsat moștenire cuvintele cu o istorie complicată, ci mai ales în împrejurarea că felul nostru de a privi cuvintele e mai complicat. Înaintașii noștri se mulțumeau de obiceiu dacă apropierea etimologică terminat în *t*, îl schimbă pe acesta în *t* înaintea dezinenței *i* a plurarului sau înaintea sufixului diminutiv *-el*. De aceea mi se pare că nu se poate bine explică *călinel* din *cattus + in + el*, cum propune Spitzer în acest volum p. 659, oricăr de ademenitoare ar fi apropierea semantică ce o face, căci sufixul *-īnus* (dacă plecăm de la *călin*) și *-ēllus* (dacă plecăm de la *cătelin*) ar fi trebuit să schimbe pe *t* în *t̄*. Trimiterea la *încetinel*, care însuși are nevoie de explicare (cf. DR, III, 655 nota), nu înălță această greutate. Tot derivatelor, de felul lui *păsăreā*, *pescărel*, care și ele cuprind sufixul *-ēllus*, *-ella*, mi se pare că slăbesc teoria lui G. Giuglea (DR. IV, 373), care admite că *r̄e* accentuat a devenit *r̄d*, resp. *ra*, prin stadiul intermedian *re*; în regiunile unde se rostește *cirăș* <*ceresius*, am așteptă să se rostească și *păsără*, *pescără*, ceea ce nu este cazul. În general cunoașterea legilor derivative sănt de cea mai mare importanță pentru documentarea unei etimologii. Din această cauză mi se pare că argumentele aduse de Drăganu spre a-și motiva etimologia *cinoară* din *cenae hora* sănt mai puternice decât contraargumentele lui Spitzer din acest volum p. 661. Tot astfel sufixul din-mătrează nu poate fi asemănat cu cel din abstractele adjecitivele *albeafă*, *negreafă* sau chiar cu formațiuni plăsmuite cu vădită tendință de asonanță ca *ceafă negureafă* (ibid. 647). Pe de altă parte, faptul că în multe verbe prefixul *ob-* a fost înlocuit prin *ad-* (cf. Meyer-Lübke, Rom. Gramm. II § 595) nu însemnează că el n'a existat ca prefix în latina vulgară și deci un **obtereo*, propus de Capidan pentru *ořášc* ar trebui respins (DR. IV, 646). Mi se pare, dimpotrivă, că al nostru uscă presupune un **obsucare* în loc de *exsucare*. În loc de a respinge pe **obtereo* > *ořášc* din cauza lui *ob-* (căci celalalt argument, lipsa lui *terreo* în limbile române nu este, precum văzurăm, deciziv), este, mi se pare, mai just să ne întrebăm dacă, în fața lui **obtereo* și **obsuco*, neatestate, dar probabil, nu trebuie să revizuim părere ce ne-o făcuserăm despre vitalitatea prefixului *ob-* în latina vulgară. Si derivarea lui *puțin* din *puťa* (DR. IV, 658), oricăr de ademenitoare, devine problematică din cauza sufixului: în regiunile rotacizante nu se cunoaște decât forma *puțin*; care indică în mod sigur asupra lui *Pitzinnina*.

logică pe care o făceau se potrivea din punct de vedere formal și semantic, asemănându-se cu acei simpatici doctori de odinioară, care vindecau pe bunicii noștri cu câte un laxativ ca medicament intern și cu câte o cataplasma ca medicament extern. Interniștii de azi, înainte de a stabili diagnoza, te röntgenizează, îți fac analiza și îți iau presiunea săngelui; tot astfel lingvistul de azi face legătură între obiect și lucru, examinează atmosfera semantică și conținutul stilistic, urmărește răspândirea geografică și mediul social în care cuvântul se întrebuințează, scrutează ambianța care produce încrucișările și etimologiile populare etc. Și precum boalele apar azi medicului cu mult mai complexe decât înainte, tot as fel etimologiile se înfățișează din ce în ce mai complicate. Impresia pe care cercetările etimologice de azi o dăru celor de prinși cu etimologiile simpliste de odinioară e adesea uluitoare și se asemănă cu impresia pe care o făceau acum câteva decenii pânzele expuse de pictori ce au ișit din atelier în plin aer, lăsând soarele printre frunzele copacilor să învârsteze cu pete aurii peisagiul. De când concepția noastră despre legile fonologice s'a modificat, nepotrivirea în desvoltarea formală a unui cuvânt cu norma urmata de altele, nu ne mai face să părăsim din capul locului o etimologie.

Urmarea directă a acestui fapt e că posibilitățile de explicare sănt mai variate, că în caz de controverse, vorba lui Spitzer, partidele ce se joacă între maeștri se termină mai adesea cu „remis”, și că în dicționarele etimologice etimologiile „sigure” sănt mai puțin numeroase decât cele cu semnul întrebării. Dar știința nu progresează numai prin mărire numărului fapelor sigure, ci mai ales prin îmbogățirea mijloacelor de investigație. Îar în privința aceasta cercetările etimologice de azi întrebuințează un aparat de documentare ce adâncește o mulțime de probleme gramaticale și deschide perspective nouă lingvistice. De aceea nici un alt sfat nu poate fi mai bun decât cel pe care Spitzer îl dă la sfârșitul studiului său: dacă vrei să-ți câștigi discernământul etimologic, citește cât mai multe etimologii bune. De ai aplecarea pentru cercetări etimologice și dacă originea cuvintelor obscure formează preocuparea ta constantă, atunci lectura unei documentări etimologice serioase te ajută foarte adesea să găsești veriga ce-ți lipsea în lanțul ce duce la elucidarea etimologilor ce le urmărești. Întorcându-mă la comparația de-

mai sus, mi se pare că cercetătorul de etimologie se asemănă cu acei medici de boale interne, care în afară de aparatele întrebuițate pentru o diagnoză sigură au și acel fin simț tactil, care îi ajută de a determina boala trecând degetul pe corpul bolnav. Acest simț e înnăscut; el se poate însă desvolta printr-o practică îndelungată și poate fi înnobilită printr-o iubire constantă pentru obiectul cercetării. Însăși vizita pe care Spitzer ne invită să o facem în atelierul său se asemănă cu vizitarea clinicelor unui internist cu reputație, care a ales „cazurile“ intereante pentru ca să ne facă o instructivă conferință metodologică. Exemplul său merită să fie urmat. —

Spitzer este cel ce atrage tot mai stăruitor atenția noastră asupra rolului covârșitor pe care îl are, în desvoltarea limbei, contribuția individuală adusă de fiecare vorbitor, și cu deosebire de scriitorii mari, în tendință lor de a fi expresivi. Aceste contribuții individuale în cadrul limbei convenționale alcătuiesc stilul; fără stilistică desvoltarea limbei nu poate fi înțeleasă: „o rândunică nu însemnează vara, dar când vine rândunica știi că vine vara“. În *Wortkunst und Sprachwissenschaft*, interesantul studiu dedicat Elisei Richter la împlinirea vîrstei de 60 de ani („Germ.-rom. Monatsschrift“ XIII, 169—186), el citează cuvintele lui Victor Hugo, care își dădea seama că limba este „ébranlée quelque fois... par le passage royale des grands écrivains“. În *Zur Bewertung des Schöpferischen in der Sprache* (extras din „Archivum Romanicum“ VIII, 4, p. 349—385) dă două mostre tipice despre necesitatea de a privi istoria cuvintelor din punct de vedere stilistic. Una din ele privește verbul *face*, în înțeles de „a zice“; în nici un dicționar al vreunei limbi române n'a găsit explicarea justă a acestei trecheri de sens decât în Dicționarul Academiei Române (p. 366). El cere cu drept cuvânt „desgramaticalizarea“ lingvisticei, privirea limbei nu numai din punct de vedere al sistemului, ci al individului creator (p. 370), o idee asupra căreia revine în studiul său *Sprachwissenschaft und Wortkunst* (în revista „Faust“ 1925, no. 6). Chestiunea pusă de Spitzer atinge o problemă de importanță capitală și pentru noi: învățământul limbei în școli. Studenții noștri învață la universitate istoria limbei, adesea până în cele mai mici amănunte, câștigând astfel baza pentru studii filologice independente și o înțelegere lingvistică care le poate da temelia solidă spre a deveni buni

dascăli. În cursurile de literatură învață de asemenea să utilizeze toate izvoarele din care se poate agonisi priceperea justă a scriitorului și operei sale. Lipsește însă legătura între filologie și istorie literară, pe care nu o poate da decât stilistica. „Dacă limba e o «energie», trebuie arătați plăzmuiorii ei cum lucrează“. Intrăcăvăr, la universitățile noastre ar trebui făcută legătura între limbă și literatură — căci licențiajilor noștri le dăm diploma pentru amândouă — prinț'o insistență mai mare asupra stilisticei, care explică atâtea fenomene lingvistice și ne face să înțelegem pe scriitorii în intențiile lor artistice cele mai subtile. Atunci profesorii noștri secundari ar deștepta mai mult interesul elevilor lor, căci în loc de a face cu ei gramatică și a le arăta deci formele rigide pe care colectivitatea le-a primit ca mijloace comode dar foarte sărace de a se înțelege, le va prezenta limba vie, în căutarea mijloacelor de necontenită îmbogățire și perfectionare.

* *

Necesitatea unui *Atlas linguistic al limbei române*, care să întregească pe al lui Weigand, și să formeze oarecum continuarea Atlaselor publicate sau în pregătire în Romania apuseană, a fost recunoscută de filologii români, care, în cele două congrese ale lor, s-au ocupat cu această chestiune. Cei ce-și vor lua asuprași greaua sarcină de a face marea lucrare vor profita mult din discuțiile pe care le-a provocat *Atlasul linguistic catalan* al lui A. G r i e r a. În deosebi plină de observații instructive e recensia lui K. Jaberg („Romania“ L). Anchetele lui Schœumermeier și în cea mai mare parte și ale lui Rohlf's pentru *Atlasul svitero-italian* sănt terminate. Cei doi romaniști elvețieni, care ne-au dat și până acumă atâtea studii fundamentale de geografie lingvistică, K. Jaberg și I. Jud, au început prelucrarea materialului și au publicat câteva lucrări preliminare, precum *Un Atlante linguistico-etnografico svizzero-italiano*, „Vie d'Italia“ (Revista del Touring Club Italiano, 1923, cf. și Indogerm. Jahrbuch, vol. IX, 1—10), sau spicuiri ce ne indică recolta bogată care va răsări din această operă, precum *Der Sprach- und Sachatlas Italiens und die Bezeichnungsgeschichte des Begriffes „Anfangen“* de K. Jaberg sau *Zum schriftitalienischen Wortschatz in seinem Verhältnis zum Toscanischen und zur Wortgeographie der Toscana* (în „Omagiu“ Gauchat, pp. 298—316) de I. Ju d. Jaberg urmărește, sub titlul *Una perra mezza* (în „Omagiu L. Gauchat“, pp. 52—67) expresiile italienești pentru „pară cu-

icre“ și ne dă în *Zur Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung in der Zentralromania* (în „Wörter und Sachen“, IX [1926] pp. 37—72) un studiu temeinic, în care datele geografiei linguistice sănt intemeiate pe cunoștințe istorice, dar în același timp sănt menite să le completeze. Ca ocazia aceasta se atinge și familiile de cuvinte românești reprezentate prin *îmbrăcă* (p. 150) și *căfun* (p. 152).

Deosebit de instructiv este studiul lui J. Jud publicat în „*Revue de Linguistique romane*“ I (pp. 181—236) subtitrat *Problèmes de géographie linguistique romane*. Autorul constată adecăt deosebirea mare ce există între divergențele lexicale ce există între limbile italiană-franceză pe de o parte și spaniolă-portugheză pe de altă parte (de ex. it. *prendere*, franc. *prendre* — span. *tomar*; it. *sera*, franc. *soir* — span. *tarde* etc.) și caută să le explice cu mijloacele noastre pe care le dă geografica linguistică. Studiind terminii români care corespund ideii exprimate prin franc. „*s'éveiller*“ și mai ales prin „*éteindre*“, Jud izbutește să proiecteze cu multe măiestrie două momente instructive din zbulorul care însotea împrospătarea tezaurului lexical al poporului roman. În urma uniformizării accentului în exemple de tipul lui *pórrigo, porréxi, porréctu, porrígere*, devenite *pórgo, pórxi, pórctum, pórgera*, cuvântul latin exprimând ideea de „*s'éveiller*“, *expergiscor*, primi formele *expérxi, expérctu*; acesta trebui să devină (ca *fortis* > *fortis*, *torctu* > *tortu*) *expertu*. În etapa aceasta (în loc de *experrectu*) s'a produs „accidentul“ fatal în viața acestui cuvânt, care a ajuns în coliziune cu participiul lui *experi* „*essayer*“. Bolnavului atins de „*omonimie*“ i s'a aplicat mai întâiun „*remedium italicum*“: Roma lărgi întrebunțarea lui *excitare* (la origine numai verb transitiv) și exemplul ei fu primit de toată Italia (*destare*), de Rhætia, Sardinia, Dalmatia și Moesia—Dacia (*deștepta*). Peninsula Iberică făcu o tentativă originală și cutezătoare ca se rezolve conflictul lexical și, după modele cunoscute (*canere—cantare* etc.) plăsmui din *expertus* un cat. span. portg. *despertar*. Gallia — statul tampon între Italia și Spania — oscilează: alături de v.-franc. *s'esperir* avem în Franță *éveiller*, care reprezintă un *ex-vigilare* popular, pe când Provența veche cunoaște toate trei soluțiile: cea romană (*dessidar*), cea iberică (*despertar*) și cea gallo-latină (*esperir*). Al doilea exemplu: *extinguere*, devenit *extingere*, s'a conservat în România (*stinge*), unde

nu avem urme de *extingere* (*destingere*) „deteindre“ și într-un teritoriu restrâns din Italia; el a fost înlocuit prin inovațiile *tutare* în Italia, Rhætia și Sardinia, prin *pacare* în Catalonia, Spania și Portugalia și prin *exmortiare* în Italia și sudul Franței. Gallia și răși formează legătura cu Roma (*êteindre, estenher*), cu Italia și Rhætia (*tuer, estudar*) și cu gallo-latina (Roussilon: *apagar*). De astădată vedem deci mai întâi cum cercurile conservative, nobiliimea tradiționalistă a Romei, păgână încă până la sfârșitul secolului al IV-lea, conservă pe *extinguere*, pe când în Roma creștină, cu tot mai multă influență, se introduce inovația *ex-tutare*, care nu mai atinge Dacia îndepărtață, dar se instalează în Sardinia, în Barium, Tarentum, Neapolis, Syracusæ, Mediolanum, Aquileja, Lugudunum și Narbo. „Nova provincialis superbia“, pe care o deplângem Roma, se manifestă și în limbă. „Cât timp burghezimea romană și italică, care deține puterea centrală a Republikei și Imperiului, exercită o autoritate necontestată în provincie, limba latină a provinciei se supune disciplinei lui „sermo urbanus“ al capitalei; dar din momentul când legiunile recrutate din Hispania, Rhætia și Germania sănăt chemate, fără distincție, să apere granițele Italiei, din clipa când Columella, Martialis, Lucanus, Quintilianus, Orosius, ieșiți din Spania, sănăt considerați ca poeți și istorici mari, limba latină a provinciei nu mai recunoaște fără rezervă supramăția Italiei (p. 189) ... linguistica de mâne va îndătura ipoteza unității lexicale a latinei vulgare, care nu se acordă nici cu istoria, nici cu ceea ce observăm astăzi în statele mai moderne (p. 192)“¹. —

Interesant și bine documentat e și studiul de „lexicografie istorică al lui Nunzio Maccarrone: *Le denominazioni del «tacchino» e della «tacchina» nelle lingue romane* (extras din „Archivio glottologico italiano“). Având a face cu numele unei pasări de origine exotică, limba română ocupă un loc cu totul deosebit de limbile surorii, ca în toate cazurile când îmbogățirea ei s-a făcut după separarea de vestul romanic. Alături de literarul *curcan* și

¹ Câteva amănunte și completări: și în românește se zice că „focul moare“ (p. 197), „se stinge varul“ și „stingem setea“ (p. 198); inovația secundară sau chiar terțiară (p. 235) *ammortire* se regăsește și în rom. „amorții setea, foamea“. Pentru explicarea ce am dat-o odinioară lui *scânteie* <*scintilia + excandere*, aduce acum Jud un argument nou, arătând că și în verbul *escantir* din sud-vestul Franței s-a produs de asemenea o încrucișare a celor două cuvinte.

curcă, împrumutați de la Slavi, și de variantele-i (influențate de verbele onomatopeice *corāi*, *croncānī* și *corcodāl*¹) *corcan*, *crocan*, *croncan*, *coroncan*, *corcodan*, *corcodină*, *curcudină*, avem în Banat *tatcan* și *tutcă* și *ciurcan*, *ciurcă* (șurcan, șurcă). Cel dintâi e împrumutat din sârb. *tuka*, contaminat, după Maccarone, cu verbul *cutcui* sau *cutcudăci* (**tuca cutcuește* > *tutca cutcuește*, p. 93). S-ar putea însă ca verbul cu care s'a contaminat să fie sârb. *tutkati* „a instigă“, dată fiind firea iritabilă a curcanului, pe care copiii se complac să-l ajâte. Involuntar ne gândim la asemănarea formală a ital. *tacchino* cu franc. *taquiner* și ne întrebăm dacă la originea numirei italiene — atestată numai în a doua jumătate a sec. XVIII (p. 50) și rămasă neclară etimologic este și după încercările lui Maccarrone de a-i explica originea (p. 57 §. u.) — nu stă tot ideea aceasta de „a cicăli, a tachină“. Pentru forma a doua, în care nu e greu să recunoaștem o contaminare între **ciucă* din ung. *tyuk* „găină“ + *curcă*, autorul nu dă explicare. După ung. *pulyka* — care, ca și serbo-cr. *pujka*, bulg. *pujka* și, poate și alb. *pul'ke*, derivă din românește — avem în Sălagiu *puică* „curcă“ și *puicoiu* „curcan“. Puiul de curcă se numește în Oltenia *pichiciu*, înrudit cu *pichire* „bibilică“. Din sârb. *pura*, *purman* derivă istororom. *pure* și *purmân*, iar din bulg. *miska* (*misirka*) arom. *misco*. —

Pe de altă parte știm că un Atlas linguistic al Italiei se pregătește și de Societatea filologică G. I. Ascoli. Matteo Bartoli expune în câteva pagini intitulate *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano* (extras din „Revista della Società Filologica Friulana“, 1924, pp. 205 §. u.) principiile călăuzitoare. Se va da o atenție deosebită insulelor de limbă streină, deci și Istroromânilor. Deosebit de importantă mi se pare inovația de a întrebuița la anhete desemne colorate, fotografii și erbarii. Mai ales pentru viitorul Atlas al limbei române acestea sănt inevitabile, căci dialectele noastre nefiind tare deosebite de limba literară, chestiunile trebuie să evite cuvântul de întrebă. Dacă ilustrațiile sănt bine făcute, ele pot provoca răspunsuri care să cuprindă și cuvinte abstractive, forme gramaticale și construcții sintactice de ex. *doi cai albi aleargă*. Din punct de vedere linguistic e interesant a ști care din cele două sinonime „fugi“ și „alergă“ (la care în unele regiuni se adaugă al treilea, „cură“) vine cel din-

¹ Tipărit greșit *cercodae*, p. 92.

țâiu în mintea subiectului căruia i se pune ilustrația supt ochi. Rămâne de văzut întru cât experiența pe care U. Pellis o face în Italia va justifica, în practică, recolta pe care, în teorie, o putem aștepta de la întrebuițarea ilustrațiilor la chestionat. În legătură cu Atlasul societății G. I. Ascoli, a scris un judicios articol Vittorio Bertoldi, care însuși prepară un *Atlas dialectal florei tridentine*, în „Revista della Società Filologica Friulana”, fasc. II, anul V (1924) supt titlul *Vocabolari e Atlanti dialettali*.

Un studiu plin de erudiție în legătură cu geografia lingvistică, dă K. Ettmayer în *Über das Wesen der Dialektbildung erläutert an den Dialekten Frankreichs* (Wien, 1924, „Denkschriften der Akad. d. Wiss.”, 66. Bd. 3 Abhdl.), introducând un sistem original de urmărire a „liniilor geografice”. Multe observări și precizări utile găsim în partea introductivă, în care, între altele, se face distincție între „înțelesul” (Sinn) și „însemnarea” (Be-deutung) unui cuvânt („înțelesul unui cuvânt apare în mintea noastră de către oricare îl aude; în semnarea lui se naște numai prin întrebuițarea cuvântului în frază sau în legătură cu alte cuvinte și este valabilă numai pentru această frază”, p. 7), se vorbește despre unitatea limbei și deosebirile în uzul vorbirii, despre adaptările la graiul comun ale omului în copilărie și mai târziu, despre „patois” (produs de adaptarea locală la graiul comun), „jargon” (produs de adaptarea prin contact intelectual) și „idiomatism” (termin nou pentru partea negativă a adaptării lingvistice) și, în sfârșit, despre metoda cercetărilor dialectale.

Dacă studiile dialectale au primit, prin atlase, o nouă directivă, nu e mai puțin adevărat că hărțile lingvistice, fotografii instantanee, se completează în mod util cu monografiile dialectale. În privința aceasta avem de înregistrat la noi câteva lucrări remarcabile. Afară de studiile lui Tache Păhagi, despre graiul Moților și al Maramureșenilor, despre care se vorbește pe larg în alte locuri ale acestui volum, avem, înainte de toate, valoroasa lucrare a lui Th. Capidan, *Meglenoromânii I. (Istoria și graiul lor)*, (București, 1925. Vol. VIII din „Studii și Cercetări” publicate de Academia Română). Într-o introducere extinsă (pp. 68) se vorbește despre Români din Meglenia și ținuturile locuie de ei, se descrie locuința, viața în familie, obiceiurile, ocupațiunea și originea lor. Chestiunea acestei origini se reia în al doilea capitol mare, care cuprinde o caracterizare a dialectului (pp.

69—206), stabilindu-se locul ce-l ocupă dialectul meglenoromână între celelalte dialekte românești. Autorul arată în mod definitiv că Meglenoromâni formau odinioară, în vremuri străromâne, un singur grup cu Aromâni și că asemănările cu graiul Dacoromânilor și Istroromânilor se explică prinț'o mai îndelungată conștiețuire cu aceste ramuri românești, după coborârea Aromânilor spre sud. Abia mai târziu au pornit strămoșii Megleniilor actuali din nordul Peninsulei Balcanice spre regiunile locuite astăzi de ei, poposind, precum dovedește limba, un timp oarecare, în munții Rodope. O contribuție de cea mai mare importanță e stabilirea că Gopeșenii și Moloviștenii sănt primele colonii aparținătoare grupului de azi al Megleniilor, aromânizate după așezarea lor între Aromâni. În examinarea graiului meglenit Capidan arată, cu toată competența pe care i-o dău cunoștințele sale de limbi balcanice, care este, alături de elementul latin, partea de împrumut din limbile albaneză, bizantină și neogrecă, slavă, turcească și „frâncească“. Urmează în sfârșit gramatica istorică a dialectului, cuprinzând fonologia (pp. 96—139), morfologia (pp. 140—185), formarea cuvintelor (pp. 186—202) și sintaxa (pp. 203—206). Un indice de cuvinte, sufixe și prefixe încheie volumul. Al doilea și un al treilea volum, gata de mult, cuprinzând texte și un glosar, urmează să se tipărească. Serviciul pe care-l aduce Capidan științei e îndoit: ne-a dat o descriere clasică a dialectului, făcută cu toată priceperea și grija care caracterizează lucrările acestui învățat, și ne-a dat-o la timp. Într'adevăr, urmările războiului au fost deosebit de grave tocmai pentru această ramură a neamului nostru, nu atâtă din cauza frontului macedonean care trecea prin Meglenia, ci mai ales în urma așezării forțate a emigranților greci din Asia-mică în regiunile locuite de Meglenoromâni. Guvernul grecesc, după dezastrul suferit în războiul cu Turcii, a procedat neomenește cu acești Români, pe care i-a expropriat și i-a deportat în parte pe insulele lor, pentru ca să facă loc refugiaților greci. Astfel, în curând dialectul interesant al Megleniilor va dispărea și tot ce vom mai ști despre graiul lor e ceea ce ne-au salvat Weigand, P. Papahagi, I. A. Candrea și mai ales Th. Capidan. —

Studiile de geografie lingvistică, care cer cercetătorului ieșirea pe teren și observația directă a cuvântului trăitor au compromis filologia „in abstracto“ și studiile făcute în camera col-

buită de bibliotecă. Gilliéron avea ironii crude la adresa dicționarelor etimologice, care reconstruiesc viața cuvintelor din câteva date biografice accesorie și păstrate întâmplător, pe care etimologul mai adesea și le „potrivește“ printre interpretare care îi convine. Totuși toți cei ce în viață am izbutit să clarificăm etimologiile câtorva cuvinte știm cât de utile, cât de indispensabile ni sunt dicționarele etimologice, dacă nu cerem de la ele ceea ce nu ne pot da, ci le considerăm ca instrumente de orientare repede asupra materialului lingvistic și asupra stadiului la care a ajuns cercetarea etimologică, dacă nu căutăm în ele rezolvirea problemelor biologice, ci informație și o indicare a drumurilor pe care cercetarea noastră poate fi condusă. Când și autorii unor asemenea opere își dau seama de limitele pe care le pot atinge și înțeleg să împace economia de spațiu, totdeauna redus, cu năzuința de a da o informație cât mai bogată într-o formă clară și intelligentă, atunci ei devin cei mai buni colaboratori și cei mai fecunzi îndrumători ai celor ce urmăresc originea cuvintelor.

In colecția lui Winter din Heidelberg, în care au apărut dicționarele etimologice ale lui Meyer-Lübke, Walde, Berneker și. a., a început să se tipărească o operă foarte bună, *Französisch etymologisches Wörterbuch* de Ernst Gamillscheg (fasc. 1—3, cuprindând cuvintele A — CASSOLETTE). Într-o formă concisă, care nu degeneră în niciodată în greoaiе formule matematice și în prescurtări neînțelese, ni se dau în titlu, în ordine strict alfabetică, cuvintele franceze, arătându-se înțelesul lor, vremea când apar mai întâi atestate, răspândirea lor geografică, indicarea căilor de pătrundere în limbă, originea și bibliografia, respingându-se, cu scurte motivări, etimologiile pe care autorul nu le admite. Când etimologia nu este evidentă, se explică greutățile formale, se arată, cu lămuriri istorice, etnografice etc., desvoltarea semantică și se precizează în deosebi formațiunea cuvintelor derivate. Astfel autorul izbutește, grație stăruinței cu care și-a adunat din nenumărate cărți și reviste materialul bogat, grație spiritului său cumpătat și a unui talent înăscut pentru analize etimologice, să ne dea, într-o formă care se citește ușor și cu placere, o informație aproape completă, sigură și critică asupra stadiului actual al cercetărilor etimologice pe terenul limbii franceze și o seamă de explicări nouă și originale. Cartea lui, alcătuită în propoziții cu mult mai reduse, nu este o operă de con-

curență pentru eminentul dicționar etimologic al lui W. Wartburg, ci se întregește cu acesta, având înaintea lui marele avantaj că va apărea cu mult mai repede.

* * *

Anul acesta ne-a adus trei opere de mare importanță datele celor trei decani ai filologiei române.

H. Tiktin a avut parte să-și vadă terminată opera vieții sale, marele *Dicționar român-german*. Numai cel ce a lucrat la o operă lexicografică e în măsură să prețuiască munca uriașă ce el a depus-o, fără colaboratori, spre a ne da acest dicționar care întrece în dimensiuni, în bogăția materialului și în discernământ critic, toate lucrările similare ale înaintașilor săi. Cel ce examinează lista abreviațiunilor dată la sfârșitul cărții, se convinge înainte de toate de spiritul înțelgător pe care Tiktin l-a avut chiar la extragerea materialului său lexical. Începând cu adunarea acestuia chiar din primii ani ai carierei sale științifice — și e aproape o jumătate de veac de atunci — atențunea sa a fost îndreptată, în epoca când istoria limbei forma obiectul principal al filologiei, asupra scriitorilor noștri vechi, atât de puțin explorăți de lexicografi anteriori, care erau conduși mai mult de considerațiuni practice. Codicele Voronețean, Psalmurile husite, Coresi, Noul Testament de Bălgrad, Pravilele, Dosofteiu, Varlaam, Biblia și Apostolul din București, Mărgăritarele, Floarea Darurilor, Antim Ivireanul, Cronicarii și Cantemir, precum și alte scrieri mai mărunte din sec. XVII și XVIII, apoi ardelenii P. Maior, Șincai, Pralea, Barac, Diaconovici-Loga, Vasici și scriitori de la începutul sec. XIX ca Stolnicul Dumitache, Zilot Românul, Pitarul Hristache, Beldiman, Conachi, Iord. Golescu, Legiuirile, apoi Donici, C. Negruzz, Bolintineanu, Bălcescu, Alecsandri, Ollănescu, Odobescu, A. Naum, Slavici, Eminescu, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, până la cei mai noi: Iorga, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Bassarabescu. Alături de acești scriitori recunoscuți ca buni științiști, întâlnim nume mai puțin celebre, dar a căror scrieri au uneori un interes lexicografic mare, precum V. Pogor, Orășanu, Marion, V. Crăsescu, H. Lecca, Rădulescu-Niger, T. Sperantia și a. Lectura revistelor, în fruntea lor cu Convorbirile literare, dar și Transilvania sau Kikirezu, i-au îmbogățit colecțiile de fișe, care s-au augmentat mai ales prin literatura populară, începând cu

Până și continuând cu Alecsandri, Teodorescu, Bibicescu, Jarkin-Bârseanu, Creangă, Ispirescu, Pop-Reteganu, Sbiera, Stăncescu, Zanne, Materialurile folcloristice tipărite de Tocilescu, Cătană, monografiile lui Liuba-Iana și Frâncu-Candrea, Jipescu și culegerile de folclor publicate de Academia Română, în frunte cu scrierile lui Marian și T. Pamfile. De sigur că materialul extras din-l putem imagina cu mult mai bogat, dar însărarea de cărți și autorii dată mai sus arată cu câtă pricepere a știut Tiktin să-și restrângă terenul de activitate. Acest ochiu critic și bun simț care sănătățile de frunte ale unui lexicograf, caracterizează totă opera științifică a venerabilului filolog. Ele fac ca în cărțile sale să găsim observații agere și un material documentar sigur, aranjat cu multă dibăcie. În partea etimologică dicționarul lui Tiktin e mai puțin bogat în contribuții personale decât în stabilirea sensurilor și în căutarea echivalentului german cel mai potrivit. Spiritul său cumpănat îl face ca să nu se aventureze în explicații etimologice nesigure, ci mai degrabă să respingă etimologiile problematice. Din această cauză dicționarul său va folosi, ca dicționar etimologic, celui ce vrea să cunoască stadiul actual al cercetărilor de acest fel în domeniul filologiei române, dar nu dă decât foarte rare ori idei și impulziuni nouă. După ce, de la litera D înainte, autorul și-a impus o reducere în redacție, spre a putea înainta mai repede, în partea finală reducerea aceasta să făcut în și mai mare măsură, ceea ce produce o oarecare disproporție între articolele de la începutul, mijlocul și sfârșitul cărții.

* *

Despre voluminoasa lucrare a lui Al. Philippide, *Originea Românilor*, (Iași 1925, pp. 889+XL), se va putea vorbi în Daco-romania numai după apariția volumului II. E o lucrare fundamentală, care denotă o putere de muncă ce trebuie să inspire oricui cel mai profund respect.

* *

G. Weigand, ne-a dat două publicații importante, pentru că în ele își expune părerile sale asupra originii poporului român, așa cum s'a cristalizat în convingerea să după o îndelungată înseleznire cu limba, etnografia și folclorul nostru și ale popoarelor învecinate. În *Ethnographie von Makedonien (Geschichtlich-nationaler, sprachlich-statistischer Teil)*. Leipzig, Brandstetter, 1924,

pp. 104+VIII) se dă mai întâiu o foarte utilă „privire istorico-eticografică“ a Macedoniei, din cele mai vechi timpuri până astăzi¹. Urmează apoi date despre „compoziția, caracterul și felul de traiu al populației“ acestei provincii pe care autorul a cutreierat-o pe vremuri în lung și în lat. Capitolul acesta cuprinde multe observații valoroase, deși ea nu e propriu zis o scriere etnografică strict științifică în sensul modern al cuvântului, ci mai mult o descriere „impresionistă“. În partea finală se vorbește despre „limbile balcanice“, dându-se și probe caracteristice, care permit comparația între ele și au să servească drept dovadă pentru deducțiile autorului². Cu totul ne la locul ei într-o carte științifică e propaganda ce o face Weigand împotriva tratatului de la Neuilly (p. 67), ca și când punctul hotăritor pentru un act politic atât de important ca pacificarea Europei după războiul mondial ar fi rostirea ca și sau și a paleoslavului și alte asemenea fenomene lingvistice.

Prin *Balkan-Archiv* (vol. I, Leipzig, Barth, 1925) continuă Weigand utilele sale „Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache“. Nu putem decât să-i urăm să continue cât mai mult timp publicația aceasta și să-l felicităm că la vîrsta sa găsește vigoarea de a conduce o publicație periodică de felul acesta: În volumul de față avem înainte de toate introducerea importantă a directorului și un studiu despre *Numirile topice în finul lui Om-poiului și al Arieșului*, care ne interesează mai de aproape³, pre-

¹ Pentru etnografia Macedoniei cf. și micul studiu al lui A. Byhan, *Die Bevölkerung Mazedoniens*, Berlin, Reimer, pp. 30 (extras din scrierea „Mazedonien. Ein Erinnerungswerk für die Mitkämpfer auf dem mazedonischen Kriegsschauplatz“), în care despre Români abia se vorbește. Pentru înțelegerea numirei *furcă de tors* citez: [Macedonencele] „spinnen von kunstvoll geschnitzten oder einfach aus einem gegabelten Zweig geschnittenen Rocken“ (p. 28).

² Pentru traducerea daco-românească a cântecului aromânesc de la pag. 64–65 era bine dacă Weigand consulta un Român, care să îndrepte câteva neexactități și greșeli ca ar. *gușă*=darorom. *gușă* (în loc de „gât“, „grumaz“), *ș-eu* în loc de *și eu*, *măi mama mea, amândoii* în loc de *amândoi* (cf. și explicația de la pag. 66).

³ Weigand mai scrie despre „Admirativul bulgar“ și publică, cu traducere, note și glosar un text albanez. În studiu lui St. Mladenoff, *Observații asupra Albanezilor și limba albaneză din Macedonia de nord și Serbia veche* (p. 43) găsim câteva amănunte, care ne privesc de aproape și pe noi, astfel labializarea lui *a* (rostiți ca *o* sau *d*), pe care o găsim și la

cuin și studiile a doi elevi ai săi, despre care vorbim în alt loc.

Titlul de *Balkanarchiv* este motivat prin convingerea lui Weigand că între limbile română, albaneză și bulgară există atâta puncte comune, mai ales în ceea ce privește „forma lor internă”, încât ele nu pot fi înțelese decât printr'un studiu comparativ. Eliminând cu totul limba turcească și punând — pe cât mi se pare pe nedrept — pe planul al doilea pe cea neogreacă și sârbească, el consideră de limbă „balcanice” propriu zise numai pe cele trei menționate mai sus. Cele mai caratteristice fenomene lingvistice comune acestor limbi sunt: Articolul enclitic, contopirea într-o singură formă a genitivului și dativului, formarea viitorului cu verbul ajutător „a vrea” (care se găsește și la Neogreci și Sârbi) și cu „a avea”, și redarea conjuncției germ. „dass” când prin „că” (alb. *se*, bulg. *če*) când prin „să” (alb. *te*, bulg. *da*), după natura propoziției secundare (cazuri analoge se găsesc și la Neogreci). Originea acestora nu poate fi, după Weigand, decât tracă. La Albanezi fenomenele acestea se explică prin faptul că acest popor este continuatorul Tracilor și în special al Bessilor, care în sec. VI d. Hr. vorbeau încă graiul lor național și care apar ca Albanezi în sec. XI. Ei locuiau în regiunile în care trebue localizat și leagănu Românilor (v. m. jos), deci în contact intim cu strămoșii noștri, de care s-au îndepărtat printr'o migrație mai târzie spre sud-vest. Românii sunt „urmașii Tracilor romanizați și ai coloniștilor și soldaților romani”. În epoca de conviețuire cu Albanezii ei au primit multe elemente albaneze în graiul lor și chiar cuvinte de origine latină, dar cu formă albaneză. „Prin pătrunderea Slavilor a sunat ceasul celor două popoare nouă [Albanezii și Românii] — la început neobservate și neatestate de istorici — care s-au dezvoltat adăpostite și ascunse în munți“. „Leagănu“ Românilor trebuie căutat „în împrejurimea orașelor Sofia, Niș și Skopje.

Istroromâni și a cărei răspândire geografică, și pe teritoriu slav, e destul de mare (cf. în urmă ale mele *Studii istroromâne* II, p. 65), apoi palatalizarea labialelor (*pl'ak* > *k'ak*, *bl'et* > *b'get*) remarcabilă mai ales prin faptul că ea se găsește la Gheghi și e, la noi, precum știm, caracteristică pentru dialectul aromân (cf. *Studii istroromâne* II, p. 364). Asupra acestei palatalizări în dialectul gheghic (de ex. *t'ep* < *pl'ep* „plop“, *pt'et* < *p'et* „născut“) atrăsese mai de mult atenția N. Jokl în „Anz. Wiener Ak.“ Ph.-h. Kl. 1915, No. XIII = IJ. 4, 110, No. 42.

numită de cei vechi Dacia mediterrană (această numire nouă e însă un indiciu că acolo s-au aşezat mulți emigranți din Dacia) și Dardania, ținutul în care izvorăsc Morava, Ischerul, Strymonul și Vardarul. Timpul era epoca între 600 și 900, căci mai pe urmă sânt pomenite cete războinice cu graiu latin la anul 579 (Theophanes, ed. Bonn, I, 394), iar mai întâi sânt pomeniți Valahii, urmașii lor, în anul 976 (Kedrenos, ed. Bonn, II, 435). Istoria lor este deci acoperită de întuneric 300 de ani; în timpul acesta s'a petrecut atingerea întinsă cu Traco-Albanezii și, ceva mai târziu, cu Slavii, care le-au dat cele dintâi elemente de limbă, cu o formă veche-bulgară și chiar anterioară vechii limbi bulgare. În nordul Dunării avem un hiatus istoric de peste 900 de ani, adecă de la 270 până la 1200; de un contact cu Traco-Albanezii în aceste regiuni nu poate fi vorba. Faptul acesta singur — alături de alte motive lingvistice — ne sălăște să căutăm originea Românilor în sudul Dunării“.

Din patria primitivă a Românilor, unii, Aromâni de mai târziu, au emigrat spre sud, de-odată cu Albanezii, întemeind, în sec. XII, în apropierea lacului Castoria, în Thesalia, Vlahia mare. Partea principala a «Vlahilor» rămase însă în locurile de baștină, de unde se deslipiră încetul cu încetul părți, care în sec. XII — grupe izolate, poate însă în sec. XI — emigrără spre nord, prin valea Moravei, în Banat, în Transilvania de vest, apoi în Maramureş; și mai târziu pătrunseră în Moldova și în Muntenia. Cei rămași în munții Balcani au jucat, la sfârșitul sec. XII, un rol în istoria Bulgarilor, în întemeierea celui de al doilea țarat. Tocmai această ramură, cea principală, a fost cea care s'a pierdut prin slavizare cea dintâi, lăsând numai câteva urme în toponimie în imprejurimile Sofiei și în regiunile mărginașe din Serbia, din care o parte poartă până azi numele caracteristic de „munții valahi“. Din ea n'a mai rămas nici o urmă. Numai o frântură, emigrată spre sud, se stabili în munții Caragiova din Macedonia. Aceștia sunt Meglenoromâni. Înainte de a se pierde însă în regiunile de baștină, Români mai putură să influențeze, în vremea țaratului al doilea, limba medio-bulgară. „Tot ce dă limbei bulgare actuale o poziție particulară între limbile slave, precum articolul enclitic, restrângerea în întrebuițarea infinitivului, pierderea dezinenselor în declinațione și a., nu poate fi explicat decât prin influență românească, căci limba veche-bulgară nu le cunoștea

încă", iar o influență albaneză, în epoca aceasta nu mai e admisibilă, din cauza migrațiunii Albanezilor spre sud-vest.

Despre aşezarea Românilor în nordul Dunării ne dă Weigand următoarea descriere, drept concluzie la studiul său toponomic din „Balkanarchiv“: Cei mai vechi locuitori au fost Bulgarii, care ne-au transmis și numele antice topice, precum *Alutum* > *Olt*, *Marisiu* > **Mariš* > slav. *Moriš* (de unde germ. *Möresch*, ang. *Maros* și rom. *Mureș*). Slavii întemeiară sate prin valele râurilor, la șes, dar și cetați (*Belgrad*, *Brașov* și a.), ajunseră în regiunea auriferă, unde dădură numele *Zlatnei*, și pătrunseră ca păstori și în munți. După Slavi urmară Maghiarii, care primiră de la Slavi unele nume de localități, precum *Toroczkó*, *Zalatna* etc. Ei își asimilaseră în parte pe Slavi în vremea când veni stratul cel mai nou, al Românilor. Aceștia îi opriră să pătrundă pe râuri în sus și își începură în curând cursul victorios în sprijini. Românii vină la început ca păstori, împreună cu Albanezi din Moesia și Dardania, asimilară pe Albanezi, pe Bulgari și în parte pe Maghiari, care își însăși asimilaseră pe Bulgari și Nemți. Încet, dar iresistibil, a fost progresul Românilor, care încă în sec. XVI, precum dovedesc documentele, formau o neînsemnată minoritate a populației. Fără agresiuni și inconștient ei au înghițit Bulgari, Maghiari și Germani, râna ajunseră, la sfârșitul sec. XIX, să formeze majoritatea covârșitoare a populației. „Acesta e un marș triunfal de care Români pot fi mai mândri decât de pretinsa lor romanitate, care apare într-o lumină foarte dubioasă, când cunoști trecutul lor în Peninsula Balcanică și istoria colonizării lor în Transilvania. Limbă și fire etnică sănt două lucruri care nu trebuie confundate; dar și caracterul limbei române e în multe privințe foarte deosebit de al celorlalte limbi românește“ (p. 37).

Am căutat să dau în rezumat cât mai fidel imaginea pe care ne-o prezintă Weigand în diferite părți ale celor două cărți pomenite despre originea și răspândirea poporului român. Fără să intru în discuția amănunțită a acestei probleme atât de seducătoare și lăsând la o parte laturea istorică a chestiunei, profit de acest prilej ca să arăt că faptele lingvistice pe care se întemeiază autorul sănt susceptibile și de altă interpretare.

Mai întâi numele de „Balkansprachen“ mi se pare ne-potrivit, dacă el vrea să fie mai mult decât un termin scurt pentru

a desemna un grup de limbi ce s-au dezvoltat subt aceleasi condiții geografice — și Weigand dovedește că nu îl înțelegem în acest chip prin faptul că elimează pe Neogreci și pe Sârbi și înglobează pe Români în Balcani, deși ei, în mareea lor majoritate, trăesc în Carpați — ci denumirea unei familii de limbă care, spre deosebire de alte limbi, are o sumă de trăsături comune, datorite unei înrudiri etnice¹. Că limbile celor trei popoare, Albanezii, Români și Bulgarii, se asemănă într'adevăr, n'ø contestă nimeni. Dar mi se pare că în felul de a înțelege, în mod linguistic, aceste asemănări, autorul comite aceeași eroare ca atunci când stabilește, în mod etnografic, pentru locuitorii Macedoniei (*Ethnographie*, p. 39—40) următoarele „trăsuri caracteristice“: tendință de a exagera, de a nu-și ținea cuvântul, de a nu prețui vremea, de a minți, și de a fura. Sînt într'adevăr acestea notele care caracterizează firea popoarelor balcanice? Alți cunoșători ai lor vorbesc cu admirație de sfîntenia cuvântului dat, care multă vreme — pe când nu se întrebuițau chitanțe timbrate — stătea la temelia tuturor transacțiilor comerciale în Peninsula Balcanică. Dar admitând că observațiile lui Weigand sănt juste, nu sănt ele unilaterale? N'a relevat oare călatorul strein numai fenomenele ce i-au bătut la ochi fiindcă se deosebeau de obiceiurile din patria lui, fără să observe câteva trăsături, tot atât de caracteristice, pe care însă întâmplător nu le înțelegea sau nu le prețuia după merit, precum: ospitalitatea, sobrietatea în mâncare și băutură, simțul desvoltat pentru ornamentica și colori, etc.? Și, în definitiv, dacă trecem de la constatare la explicație, aceste trăsături caracteristice pe care etnograful le constată, sănt ele indicii pentru o legătură de rasă între popoarele balcanice ce vorbesc astăzi limbi diferite? Exagerarea în povestire ar puțea fi până la un oarecare grad, rezultatul unei anumite structuri fiziole, a unei fântâzii neînfrâname. Dar neînerea cuvântului dat, lenea, minciuna și furtul sănt fenomene pe care le întâlnim și aiurea și care, în Peninsula Balcanică, sănt rezultate din aceeași cauze externe, sănt feno-

¹ Cf. acum și expunerile lui Kr. Sandfeld în rezumatul lui Bezdechi, în acest volum. Invățatul Danez arată că limitarea limbilor „balcanice“ la albaneză, română și bulgară e arbitrară, dat fiind că cele mai multe „balcanisme“ se găsesc și la Sârbi și mai ales la Greci, de la care, ca de la poporul cel ce în vechime era mai cult, a plecat o parte mare din inovațiunile de graiu.

mene oarecum „endemice“ la popoarele ce au avut să suferă jugul turcesc. Când stăpânitorul nemilos își lua tot agonisitul, era firesc să nu muncești cu tragere de inimă — soțnul, zice un proverb neogrec, e cel mai mare dușman al omului bogăț și cel mai bun mângâitor al celui flămând, — să cauți să învingi pe asupritor prin şiretenie, mintindu-l și luându-i pe ascuns ceea ce nu-ți dă de bună voie. Precum scarlatina produce pete roșii pe pielea indivizilor de cel mai diferit neam, și frigul îi învață să se îmbrace în blăni, tot astfel lenea, minciuna și hoția sănt efectele firești ale asupririi, când gradul de civilizație înapoiată în care se găsesc exploatații — efect al aceleasi cauze — nu le dă alte arme de împotrivire.

Cam aşa mi se pare că e și cu asemănările de limbă. Asemănările cele mari între limba română și albaneză — asemănările pe care, de altminteri, Weigand le exagerează¹ — le-am explicat aiurea² prin aceleasi condiții sociale în care cele două popoare au conviețuit în imprejurări istorice analoge și stând supt aceleasi influențe culturale. Calea pe care fenomenele de limbă se răspândesc de la un popor la altul este cea obicinuită, a împrumutului. Când o parte din membrii a două grupuri etnice este mai mult sau mai puțin bilingvă — când deci obiceiul de a se exprima în limba învățată răsună ușor în limba maternă — asemenea împrumuturi sănt inevitabile. Le observăm nai ales în lexic, în decalcuri de tot soiul și în frazeologie, deci în acea parte a limbei care se împrostătează mereu prin căutarea expresiei celei mai impresionante. Lucrul acesta se poate observă foarte bine la Istroromâni actuali³. Fenomenul apare și în limba maghiară, în care se aud, îmbrăcate cu vorbe sau elemente derivate ungurești, cele mai patente expresii idiomatice germane: a fost de ajuns ca un număr nu prea mare de indivizi, stând supt înrăurirea directă a culturei și a limbei germane, să trans-

¹ „Man kann Wort für Wort aus einer Sprache in die andere übersetzen, ohne das Geringste in Wortstellung, Syntax, innerer Sprachform, sogar vielfach in der Umschreibung etwas ändern zu müssen“ (*Ethnographie* p. 62). În orice caz ar trebui să se țină seamă și de deosebirile — cel puțin tot atât de fundamentale — între cele două limbi, relevate de Meyer-Lübke în importantul său studiu *Rumänisch, Romanisch, Albanesisch, in „Mitteilungen des rum. Inst. a. d. Univ. Wien“*, p. 1 § u.

² Cf. *Studiiile mele istroromâne II*, p. 356.

³ *Ibid.*, § 201.

șună în limba maternă felul de gândire german, pentru că aceste inovații să se răspândească și să se generalizeze repede în toate păturile sociale. Dar în definitiv Weigand însuși admite — că Bulgari au primit de la Români, prin împrumut, „balcanismele” și imbișorii lor. De ce n-am admite același lucru pentru limba albaneză și română și am recurge la influența substratului etnic, o concepție care mi se pare cam mistică?

De sigur că răsunetul substratului etnic în limba nouă pe care o primește un popor desnaționalizat nu poate fi negat. Dacă limbile și dialectele românești de azi se deosebesc între sine, e încontestabil că o parte din aceste deosebiri datează din epoca romană. Într-o foarte interesantă conferință ținută la Cluj, cu ocazia Congresului filologilor români, A. Meillet a arătat cum graiul parizian, răspândindu-se în toată Franța, e vorbit cu accentul particular al fiecărui oraș de provincie: altul e acest grai la Lyon decât la Calais sau la Bordeaux. Același lucru îl observăm în Germania, unde limba literară se vorbește cu totul altfel la Berlin decât la Nürnberg sau la Hamburg. Tot așa va fi fost și pe vremea Imperiului roman: graiul Romei nu mai era cel din capitală când era vorbit în orașele din Gallia, din Hispania sau din Dacia. Cauza pentru care se păstrează aceste nuanțe locale este, pe de o parte, greutatea cu care își dai seama de deosebirea ce există, în cadrele aceleiași limbii, între modelul pe care îl imiți și gradul în care izbutești să îl copiezi, și este, mai ales, împrejurarea că își lipsește controlul necontenit, sancțiunea ridicolului: Francezii din Lyon trăind multă vreme la Paris e în stare să-și însușească cu totul limbajul mediului în care a ajuns, dar rămânând în Lyon nu o poate face, căci în jurul său aude vorbind numai Lyonezi, care, toți, ca și el, imită numai în mod mai mult sau mai puțin exact graiul capitalei.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile când un grup etnic se desnaționalizează complet și primește limba nouului mediu, în care are ocazia să-și corecteze necontenit greșelile de rostire, într-un mediu care își bate joc de aceste greșeli ceea ce-l stigmatizează ca strein. Și nu fac teorie, căci am avut ocazie să surprind realitatea unei astfel de desnaționalizări. Acum vreo douăzeci de ani am ajuns, într-o seară de vară, la manevre, într-un sat din Ardeal cu numele Păuca, unde trupele fură cartiruite în case sărănești. A doua zi ploua atât de tare, încât am rămas întuși

pe loc. Profitând de șederea noastră silită, m'am dus în șură, unde vedeam pe țăran și pe fiul său îmblătind bucatele, ca să le studiez dialectul. Mi-am făcut note vreo două ore, când, într'un târziu, auzii din casă glasul țărancei, care-i chemă la mâncare... săsește. „Cum, știți și săsește?“ — „Păi, noi Sași săntem!“ — „Dar atunci de ce vorbeați românește când am venit eu?“ — „Noi între noi grăim totdeauna românește, că ne vine mai ușor, numai cu muierile grăim săsește“. Eu, filologul, îi ascultasem două ceasuri, fără să bănuesc că nu am a face cu Români neaoși, fără ca ei să-mi fi trădat originea lor streină printr-o rostire neobișnuită — Sașii, chiar când și u vorbi românește, de obiceiu nu pot pronunța pe ă și pe â — prin vreconstrucție gramaticală sau prin vreun cuvânt neromânesc. Că ocazia aceea m'am convins că în momentul când un grup etnic e pe cale de a se desnaționaliza complet, limba cea nouă pe care o vorbește este fără „accent“ și că „răsunetul“ limbii sale-materne încețează.

Preotul luteran din Păuca — un om învățat, doctor în teologie din Lipsca — mi-a mai spus cu amărăciune, că cu toate predicele și sfăruințele sale, procesul de desnaționalizare firească face și în obiceiuri aceleași progrese ca în limbă: biserică luirămâne goală, iar cea românească e plină de credincioși Sași.

Deci părerii — plauzibilă a priori — că substratul etnic diferit e cauza primară a deosebirilor între idiomele ce alcătuiesc familia limbilor românice, i se poate opune părerea — bazată pe observația unui proces analog din zilele noastre — că din punct de vedere linguistic e firesc ca cel desnaționalizat să se desbere de toate particularitățile graiului său părintesc, pentru că, prin imitarea exactă a limbii rouă să nu-și trădeze originea. Rămășițele — puține — din limba strămoșilor sănt deci un fel de înadvertențe menite peirii.

Revenind la „limbile balcanice“ și întrebuiențând o comparație luată de lă naturaliști, mi se pare că asemănările între ele sănt fenomene de „convergență“, nu de „filiație“. Precum delfinul și tonul au o formă cât se poate de asemănătoare și arată aceleași manifestări de traiu, deși primul e mamifer și al doilea pește, tot astfel limbile „balcanice“, dacă apar atât de asemănătoare (mai ales celui ce nu consideră și deosebirile între ele), cauza poate fi un proces de „adaptare la mediu“.

Pentru ca, după experiența câștigată din observația directă a procesului de desnaționalizare, să dau totuși crezământ lui Weigand, ar fi necesar ca el să-mi probeze măcar un lucru, și anume că fenomele de limbă comune Albanezilor și Românilor, pe care le citează, și care formează un nou număr față de limba latină, se găseau într-adevăr în limba-substrat a celor două grupuri etnice. Dar despre limba Tracilor nu știm aproape nimic, nu știm nici măcar dacă avea articol, cu atât mai puțin dacă el se întrebuiță în mod enclitic¹ sau proclitic, nu știm cum se formă la ei viitorul, etc. Pe de altă parte știm însă că articolul s'a desvoltat în toate limbile române din pronumele demonstrativ *ille*, că topica *homo ille* e tot atât de latinească că *ille homo* — care de altfel a lăsat și ea urme în românește; — că genitivul fusese înlocuit prin dativ, deci contopirea genitivului și a dativului sub aceeași formă e tot atât de explicabilă în românește ca a nominativului cu acuzativul; că unele din construcțiile sintactice cu că și să urmează uzul latin de a întrebuiță pe *quod* (în opoziție cu celelalte limbi române, care îl înlocuiesc prin inovațiunea it. *che*, franc. *que* etc.) și *si*; că o formă a viitorului caracterizată prin dezinențe flexionale a dispărut în toate limbile române, rămânând câmpul deschis inovațiunilor perifrastice. Mi se pare deci că cel puțin articolul enclitic și simplificarea cazurilor declinațiunii în românește sănăt rezultatul unei evoluții firești și ar fi posibil ca, aşa cum ele au trecut de la Români la Bulgari, să fi fost împrumutate din aceeași sursă de Albanezi. Când voim să stabilim, bazați pe asemănări de limbă, grupuri de limbi înrudite, nu evoie să enumărăm numai asemănările, ori că de mari ar fi ele, ci trebuie să căutăm a elucida și geneza fie căreia, căci altfel, impresionați de numărul și de importanța lor, putem ajunge la concluzii greșite. Din faptul că față de *feci* latin avem romanul *habeo factum*, ca germ. *ich habe gemacht*, față de *homo* latin avem romanul *ille homo* ca germ. *der Mensch* și a., nimurui nu-i trece prin gând să deducă asupra unui grup lingistic de „limbi alpine“, analog lui „Balkansprachen“².

Raporturile între Albanezi și Români au fost odinioară atât de strânse încât cele două limbi s'au influențat una pe alta. Dacă deocamdată s'au putut constata mai multe influențe albaneze

¹ Cf. În urmă C. Tagliavini, în *Dacoromania* III, 515 §, u.

² Cf. și cele spuse în *Dacoromania* I, 407—408.

asupra celei române decât invers, cauza e de sigur a se căuta și în faptul că limba română e mai bine cunoscută și mai bine studiată. Ceea ce nu înțeleg, este însă întrucât s-ar putea găsi un argument nou, pentru aceste raporturi strânse între strămoșii Românilor pe când vorbeau încă latinește și străbunii Albanezilor pe când limba lor era încă tracă (adecă în sec. III—VII) în faptul că „limba română conține și elemente latine împrumutate de la Albanezi” (*Balkanarchiv* p. VI). Asemenea împrumuturi dintr-o limbă într-alta, pentruca mai târziu să fie reprimite în limba care le-a dat, sănt doar un fenomen din cele mai cunoscute și nu este nimic neobișnuit sau caracteristic în faptul că un împrumut din limba albaneză la noi e însuși de origine latină sau că un element latin în limba noastră s'a modificat supt influența rostirei albaneze¹. Dar între exemplele citate de Weigand nici unul singur nu e sigur. Zgaibă ar putea fi la noi foarte bine continuarea directă a lat. *scabies*, cu redarea lui *c* prin *g* ca și în alte elemente latine (cf. *gratia*, *găoace*, *gaură*, *găun*, *îngâmfă*, ar. *găstârnie*, *ghioagă*, *gutuiu*, *zgrăbiunță*, *zgâriu*); apoi alb. *zgûre* nu poate fi derivat din lat. *scoria* (care a dat la noi *scoare*), ci e împrumutat, precum a arătat N. Jokl (*Indogerm, Forsch.* 37, 112 §. u.) din m-grec. *oxouρία*; *ura* e la noi urmașul latinescului *orare* nu al alb. *uroň* (< augurare), cf. O. Densusianu, *Romania* XXVIII, 61; cărti e slavul *kžrtq* (cf. idem, *Grai și suflet* II, 411), iar nu alb. *k'ertoň* (< certare); căt despre *sat* < alb. *fšat* < *massatum*, cred că etimologia aceasta trebuie părăsită definitiv, căci latinescul târziu *massa* și *massatum* în sensul cerut de cuvântul albanez și român pare a fi fost un termin strâns legat numai de viața mănăstirească apuseană. Dimpotrivă, din *fossatum* se explică foarte bine și cuvântul albanez și vechiul nostru *fsat*, devenit *sat*. In *Studii istororomâne* II, am dat, după o stampă veche, desenul unui „morlakisches Dorf”, în care se vede bine sănțul cu apă în jurul satului. Căt despre forma albaneză, nu cred că „die ljaberische Form *psat* verbietet *fshat* von fossatum abzuleiten, da der Übergang von *ms* > *ps* regelmässig, *fs* > *ps* dagegen unmöglich ist” (*Balkanarchiv*, p. VI). Am arătat cu altă ocazie (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXIX [1905], 632) că dispariția lui *p* în *frasin*

¹ Astfel d. ex. sărb. *parlog* e, precum a arătat Skok, împrumutat din rom. *pârlög*, el însuși de origine slavă, iar bulgărescul (și rutenescul) *pomana*, precum se știe, „reîmprumutat” din românescul *pomană*.

„*frapsin* < *fraxinus* și în megl. *fat* < *fapt* < *factum* — și numai în aceste două cuvinte! — se explică, probabil, printr'o disimilare totală față de *f* precedentă în formele **frafsin*, **fuft*, care reprezintă faza intermediară între *cs*, *ct* și *ps*, *pt*. Am avea deci o dovedă că trecerea *fs* în *ps* e cel puțin posibilă. Același stadiu intermediar îl găsim în v.-rom. *coafsă*¹; trecerea lui *ct* > *ft* (ca în *doctor* > *doftor*) o găsim în Italia de sud, unde grec. **vuxτερίδυλα* a devenit *defterikula* (Rohlfs, *Griechen u. Romanen in Unteritalien*, p. 53. alte exemple la pag. 76), iar desvoltarea mai departe *ft* > *pt* o admite, pentru regiunile serbo-croate învecinate cu Albanezii P. Skok pentru *Captat* < *civitate* (cf. DR. I, 423), precum de altfel o presupune în sus și Weigand pentru băn. (și, adăugăm, istor.) *capt* < *caft* < *cawt* < *caut* (*Jahresbericht* III, 222—223). De ce atunci acel categoric „unmöglich“, care sună aspru și neplăcut, fără să putea convinge?

Dar spre a-și susținea teza sa de „limbi balcanice“, Weigand pleacă de la o premisă, care e cel puțin discutabilă. El nu crede că Albanezii ar fi de origină ilirică și admite că ei ar fi Traci. Teoria aceasta nu e nouă. A susținut-o la noi Hasdeu și în Germania, Hirt. Dar ea are foarte puțini aderenți (cf. mai departe

¹ *Psalt. Sch.* XLIV, nu *coafsă*, cum scrie Weigand (*Balkanarchiv*, p. VI) spre a-l deriva din alb. *kofše* (cu trecerea mai nouă a lui *s* > *š*). Tot astfel textele noastre vechi au *gintu* (cf. Dicț. Acad.) — care derivă sau din lat. *gentem*, cu o metaplasmă destul de obiceinuită, sau, precum crede G. Giuglea, DR. III. 621, din *gentlus* (din *gigno*) „enfantement, production” — iar nu *ghintu*, cum scrie W. (*ibid.*) spre a-l putea socoti ca un împrumut mai nou din limba albaneză (*gint*). Astfel se clatină toată teoria lui, enunțată în repejite rânduri în lucrări anterioare și reinnoită acum (cf. cu deosebire pp. 33 și 37), după care în graiul Moților s-ar păstra urme albaneze, care ar dovedi că, deodată cu Români emigrati din sudul Dunării, se porñiseră și Albanezi, asimilați mai târziu de Români. Intr'adevăr, rotacismul Moților cu greu poate fi explicat ca o rostire deprinsă de la Albanezii pe căre i-au înghițit, când știm că fenomenul acesta era odinioară întins în toată partea de nord a teritoriului dacoromân, cu Maramureșul și Moldova nordică; iar din cele opt nume proprii care la Moți ar fi „de sigur“ de origine albaneză, *Balș*, *Ducă* și *Ghibu* sănt răspândite și în alte regiuni dacoromâne și cele două dintâi se găsesc și la Slavii de sud, iar *Goia* e de asemenea un nume răspândit la Sârbi și ar putea fi, în Munții Apuseni, de origine ungurească (*golyá* „cocostârc“). Dar, în definitiv, admitemd că aceste numiri sănt de origine albaneză, putem oare trage concluzia pe căre o scoate W.? Dar nume albaneze se găsesc și în alte părți locuite de Români (bunăoară familia *Bunhez* și *Bunhef* la Brașov), fără că în limba acelor regiuni să se observe elemente albaneze necunoșcute aiurea.

cele spuse despre lucrările lui Jokl și a fost combătută cu deosebire de Dr. M. v. Sufflay, *Biologie des albanesischen Volksstammes* („Ungarische Rundschau“, V [1916] 1 §. u., mai ales p. 22 § v.), care arată că desvoltările paralele lingvistice între limbile albaneză, română și bulgară, relevate de Hirt, se pot explica și altfel decât prin substratul comun tracic. De la Thunmann (1774) începând, cei mai mulți filologi indoeuropeni (G. Meyer, Kretschmer) și istorici (Hahn, Truhelka, Makushev, Jireček, Ippen) cred în originea lor ilirică: Ἀλβανοί, Ἀλβανόπολις la Ptolomaeus, (III, 13, 23) cu greu poate fi despărțit de seminția Arben, atestată de timpuriu la nordul Durazzo. În orice caz mi se pare că ne învărtim într-un cerc vițios dacă susținem că articolul enclitic etc. trebuie să fie de origine tracă, fiindcă se găsește la Români și Albanezi, iar originea tracă a Albanezilor o sprijinim pe articolul enclitic etc.

Dar Weigand merge cu precizările sale mai departe, susținând că străbunii Albanezilor sănt seminția tracică a Bessilor, iar locul de origine a lor aceeași regiune ca și „leagănul“ Românilor. E mai mult decât probabil că Albanezii au locuit одinoară și în regiuni situate mai la est decât astăzi (cf. *Studii istororomâne* II, p. 364 și noile argumente aduse de Jokl și relevante mai departe), dar aceasta nu însemnează că toți Albanezii s-au cotorit de aici în regiunile în care ne apar întâia oară în istorie. Din parte-mi, eu nu prea cred în teoria „leagănlui“ restrâns, nici a Albanezilor și mai ales nu-l admit pentru geneza poporului român, precum nu cred nici că la „nașterea“ limbei noastre contactul cu Slavii ar fi avut un rol covârșitor. În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* și acum de curând în capitolul final al *Studiilor istororomâne* II am căutat să combat această teorie cu argumente scoase din însăși limba noastră, arătând că anumite fapte lingvistice, precum persistența și înțelesul unor cuvinte și expresii românești, apoi împrumuturile din limbile popoarelor vecine și cele făcute de vecini din românește, ne silesc să admitem că străbunii noștri locuiau, împreună cu alte popoare, un teritoriu cu mult mai întins, la sudul și la nordul Dunării. Mi se pare că numai această teorie se poate împăca și cu argumentele istorice.

Dar, ca orice teorie, și părerea aceasta a mea poate fi greșită. Spre a o părăsi, ar trebui însă să mi se aducă argumente

convingătoare. Care sănt aceste argumente ale lui Weigand, în afară de asemănările albano-române, discutate mai sus (și care se pot explica perfect de bine și dacă admitem teoria mea)? Nu văd alt argument decât numirile topice de origine românească care se găsesc în regiunea „leagănului“, locuită azi de Slavi. Dar asemenea numiri topice există, precum însuși admite, și în Iugoslavia de azi, și în număr cu mult mai mare în nordul Dunării. Ele nu documentează alta decât că acolo au fost odinioară Români, precum numirile topice din Galitia dovedesc că în Carpații de nord, locuți azi numai de Slavi, au fost așezări românești. Nici una din numirile românești studiate de Weigand în *Rumänen und Aromunen in Bulgarien* — la care se referă — nu continuă în formă românească numiri atestate din epoca romană, precum ne-am aștepta dacă tocmai în acele regiuni, și numai acolo, ar fi existat o continuitate neîntreruptă datând din epoca romană. Mai mult decât atât: vechimea acestor numiri nu poate fi atestată nici măcar în măsura în care ne e cunoscută pentru numirile de localități românești din Ardeal.

Dar, fiindcă tot din toponomastică și scoate Weigand argumentele pentru a dovedi migrațiunea târzie a Românilor în regiunile din nordul Dunării, e nevoie să ne oprim puțin la acest punct.

Pentru elucidarea trecutului îndepărtat al neamului nostru, lipsit aproape de tot de documente istorice, toponomastica și onomastica sănt menite să aducă lumini nouă. Cât de utile pot fi lucrările care studiază toponimia unei regiuni românești dovedește frumosul studiu al lui N. Drăganu, *Toponimie și istorie* (în al II-lea „Anuar al Institutului de ist. naț.“ din Cluj, cu deosebire pp. 246–259), care poate servi de model în această privință. Binevenite sănt și studiile de felul celor publicate de Weigand în ultimele volume din „Jahresbericht“ și din „Balkanarchiv“. Cele câteva explicări evident greșite¹ vor fi îndepărtate de critică, pe cele problematice nu se va pune prea mult preț, dar va rămânea o sumă considerabilă de explicări sigure sau, cel puțin, foarte plauzibile. Acestea vor alcătui materialul din care putem trage concluzii importante, dacă ne dăm seama de toate problemele delicate pe care le cuprinde toponomastica și onomastica și nu ne grăbim prea tare în deducțiile noastre. Dotat

¹ Cf. recensia lui N. Drăganu, în acest volum pp. 1129 §. u.

cu un remarcabil simț critic, Weigand are o încredere mare în metodele cercetărilor sale și de aceea îi place să reducă problemele cele mai ginggașe la proporțiile cele mai simple posibile. Mărturisim că, deși îl invidiem pentru această siguranță, nu-l putem urmă totdeauna: ochelarii prin care privim problemele toponomastice nu au transparență constantă a celor întrebuințați de Weigand și de multe ori săntem nevoiți să-i luăm jos și să-i stergem de aburii ce se aşeză pe ei.

Iată de pildă un fapt izbitor: Nicăiri, pe tot teritoriul ocupat, în sudestul european, odinioară, de o populație romanică, nici în Nordul Dunării, dar nici în Peninsula Balcanică¹, nu avem nici un singur nume topic cunoscut din epoca latină — și nu înțeleg numai numirile de așezări omenești, ci și numirile de ape — care să apară azi în românește în forma corespunzătoare cu legile fonologice române. Dacă am urma felul de a deduce fapte istorice din toponimie după normele simpliste pe care mulți filologi îl practică, ar trebui să spunem pur și simplu: Românii de azi n'au nimic a face cu Romanii de odinioară, pe ale căror locuri trăesc și a căror limbă o continuă, ci sănț venijă de aiurea. De oarece nu e de admis că într'o bună zi a început să plouă Români prin regiunile aceste — gluma e a geografului De Martonne — observația aceasta stranie trebuie să ne facă cel puțin să ne punem întrebarea, dacă lipsa de continuitate în nomenclatura topică trebuie să fie neapărat o dovdă pentru lipsa de continuitate în persistanța unei populații în regiunile în care o găsim. Cu alte cuvinte: Râul atestat de cei vechi supt forma *Alutus* și numit de Români astăzi *Olt* nu arată o desvoltare conformă cu legile fonologice ale limbii române (căci am avea **Arutu* sau **A!tu*), ci are o formă conformă cu fonologia slavă. „Dieser wichtige Punkt harrt noch einer genauen Untersuchung“, zice Sandfeld-Jensen (Gröbers *Grundriss* I², 531), având neliniștea învățatului care simte o nepotrivire între stadiul la care au ajuns cunoștințele noastre și între problemele ce-i stau în față. „Die ältesten Siedelungen waren die der Bulgaren, die auch die wenigen antiken Namen überliefert haben, wie *Ompoly* [< *Ompuly* < *Ampulum* < *Apulum*, pag. 3].

¹ Afără de îndepărțatul [*Thes*] *salonike* > (arom.) *Sărun*, a cărui faimă de centru comercial străbătuse în nord până la Români. În Nordul Dunării, *Crișul* ar putea fi urmașul direct al numelui de râu scris și *Crisius*.

Marisitu > slav. *Moriš*..., cf. *Alutus* > *Olt*“, scrie cu convinere același Weigand, care în alt loc (*Ethnographie*, p. 8), vorbind despre localități trace, păstrate în limba Bulgarilor de azi susține totuși: „Bei der Übernahme solcher Wörter von einem Volke zum anderen darf man sich nicht wundern, dass starke Veränderungen (Verstümmelungen und Angleichungen) vorkommen, die völlig klar zu legen nicht immer gelingt, vgl. z. B. *Durostorum* = *Silistra*, *Bononia* = *Widin*, für welche aber die Zwischenstufen aus dem Bulgarischen beweiskräftig sind“. Un slavist de seamă, I. Melich, ocupându-se în timpul din urmă pe larg de numirile râurilor ardelene¹, constată că numirile râurilor principale din regiunile ardelene și bănățene, ca *Timișul*, *Crișul*, *Mureșul* și *Someșul*, comparate cu numirile antice, nu pot fi explicate prin mijlocirea limbei slave, ci admite că ele au trecut de la autohtoni — probabil Dacii — în graiul Hunilor, Avarilor și Bulgarilor (neslavizați), iar de la aceștia la Unguri, care le-au transmis Românilor, veniți — aşa crede și Melich — cei din urmă în aceste regiuni.

Oricare ar fi transmițătorii numirilor actuale românești ale râurilor ardelene, Huni, Avari, Bulgari neslavizați, Bulgari slavizați sau Unguri — și cred că va mai curge multă apă pe ele până ce filologii să ajungă la rezultate sigure în privința aceasta — ceea ce ne interesează e chestiunea, dacă însuși faptul că — în stadiul cunoștințelor noastre actuale — ele ni se prezintă în românește într-o formă ce nu corespunde evoluției limbei noastre, ci într'una transmisă de alții, este sau nu o dovadă hotăritoare că strămoșii noștri s-au reîntors în Ardeal după ce părăsiseră Dacia cu veacuri înainte?

Cred că nu. Și iată de ce.

Numirile vechi topice sănt înlocuite adesea de numirile date de clasa stăpânoitoare. Astfel, în Bucovina, stăpânerea de o sută și ceva de ani a Austriei a făcut ca vechiul *Vatra Dornei*, prefăcut în oficialul *Dorna Watra* să devină, chiar în gura multor Români, *Dornavatra*. Vechiul *Ilva mică* devenise, cum îmi comunică N. Drăganu, în timpul din urmă a stăpânerii maghiare, *Chișilva* (ung. Kis Ilva). Lângă Brașov este un sat numit *Nou* (= Satul nou). Devenind loc de vilegiatură, Sașii brașoveni îl au

¹ A honfoglaláskori Magyarország (vol. II din „A magyar nyelvtudomány kézikönyve“), cf. în special cele spuse la p. 22—25 și 51 și u.

zis *Noa* și această numire începuse, în copilăria mea, să devină curentă și la Români din Brașov. Într-o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române, C. Lacea a demonstrat că *Tibinul*, părâul ce curge prin Sibiu, e reflexul săesc al numelui românesc (de origine slavă) *Sibinul*; în momentul când apa, izvorând din regiuni românești a trecut hotarul orașului săesc, îs'a dat această numire, care a fost adoptată și de locuitorii români ai orașului. V. Bogrea a arătat (DR I, 219) că *Gîlăul* vine din ungurescul *Gyalu*, dar că acesta reproduce rostirea din partea locului a românescului *Dealu*, precum ung. *Gelmar* derivă din ung. *Gyalmár*, înlocuind pe vechiul *Dealumare* (N. Drăganu, în DR. IV, 131) și precum abia prin întregirea ţării s'a reintrodus vechea numire *Satu-mare*, care e la baza ungurescului *Szatmár*, devenit *Sătmărul* românesc¹. Asemenea cazuri sănt cunoscute și de aiurea, bunăoară din Spania, unde numiri latine de localități apar azi supt forma pe care le-au dat-o cuceritorii arabi, după ce aceștia le luaseră de la strămoșii Spaniolilor actuali. Dacă deci *Oltul* are în limba noastră un aspect slav, aceasta nu însemnează numai decât că Români au locuit într-o vreme departe de cursul acestui râu. Se poate foarte bine ca strămoșii noștri, care au transmis Slavilor pe *Alutus*, să fi zis **Arutu*, sau **Altu* (o formă, care prin omonimia cu *altu*, era condamnată) pe care l-au înlocuit însă mai târziu prin numirea *Olt*, dată de stăpânitorii Slavi ai acestei regiuni, precum strămoșii noștri de lângă râurile *Tibisus*, *Samus* și *Mariusus* au înlocuit numirile corespunzătoare cu legile fonologice ale limbei române prin cele ale stăpânitorului strein, fie el Gepid, Hun, Avar, Bulgar sau de alt neam².

¹ Nici una din celealte etimologii date numelui *Szatmár* (cf. Szatmárnémeti szabad kir. város în „Magyarország vármegyei és városai”, Budapest s. a. p. 161—162), nici cea mai recentă a lui Melich (*A honfoglalás kori Magyarország*, p. 70, < bulg.-turc. **Satmar*, cf. cuman. *Satmaz*) nu sănt convingătoare.

² Nu numai în toponimie, ci și în graiul de toate zilele se poate constata uneori cum cuvântul vechiu, de origine latină, a fost schimbat supt influența unui cuvânt nou, de obârșie streină, cu sens apropiat. Astfel am arătat într-o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române că din aceeași tulpină *catt-* (lat. *cattus*), din care avem femininul *cătușă*, am avut odinioară masculinul **cătoi*, peste care s'a suprapus slavul *kotŭ*, modificând pe **cătoi* în *cotoiu* (DR. III, 1091) — Probabil că și cuvântul *rudă*, în sensul de „neam”, „semînție” „generație” e un asemenea caz. La Slavi nu există decât verbul *rodit*, cu un sens apropiat. Ar trebui să admitem că, afară de

Dacă cunoștințele noastre asupra limbilor vorbite de aceste popoare ar fi mai ample, toponimia noastră ne-ar ajuta chiar să determinăm regiunile în care se întindea dominațiunea popoarelor streine asupra Românilor autohtoni. Căci, după decăderea vieții romane în sudestul european, strămoșii noștri au trăit în curs de veacuri supt stăpâniri streine și acest fapt explică, înainte de toate, modificarea radicală în onomastica și în toponimia lor. În Nordul Dunării, ca și în Peninsula Balcanică, Români au adoptat de la stăpânitorii numirile topice cu aspectul determinat de graiul acestora, uitându-le pe cele moștenite. Cazul râului *Bistrița*, care în cursul lui superior se numește și azi de localnici *Repedea*, ne dă un exemplu tipic de felul cum numirea nouă — de astădată traducerea celei autohtone — se substitue celei vechi, începând de la șes (unde cei noi veniți s-au așezat mai întâi) și continuând spre munte (unde populația veche a fost mai puțin amestecată). Cel ce a avut supt ochi hărți vechi ale Ardealului s'a putut convinge cum multe numiri topice curat

rodi „a produce rod“, am avut, de la acesta, o formă **rudi* (cf. *înrudi*) în sensul de „a fi rudă“, de la care s'a derivat postverbalul *rudă*. Mult mai probabil e însă că verbul *înrudi* e derivat din *rudă*, iar, acesta reprezentă, cu obișnuita metaplasmă, pe lat. *rudis*, care însemnă „nuia“ (de la care voia să derive E. Herzog pe *rudă* „prăjină“, întrebuițat în Ardeal, care însă e, probabil, ung. *rúd*). Trecerea semantică de la „mladă“ s. „ramură“ la „neam“ o avem și în „viță“ și ambele sensuri le are și ung. *csemete* și corespondentul lui rom. *cimotie*. Cuvântul slav *roditī* „generare“, *rodbina* (cf. *rubedenie*) „parenté“, *rodina* „consanguineus“ (cf. *rudenie*) s'au suprapus asupra celui latin, determinându-i desvoltarea semantică. — Un caz concluziv în privința aceasta mi se pare verbul *comânjì* (*comângì*), des întrebuițat prin Transilvania centrală cu înțelesul de „a murdări“. Neexistența unui prefix viu *co-* în românește, ne împiedecă de a-l considera ca un derivat românesc din *mânjì*, dar se poate ca acest cuvânt de origine streină — deși nelămurită încă pe deplin — să se fi suprapus peste **comâng* — **cominge*, urmașul lat. *commingo* (Al. Philippide, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXI, 304) schimbându-l în *comângesc* — *comângì*. Tot astfel poate că *ceată* < paleosl. *četa* să fi înlocuit pe un mai vechiu *cet* < *coetus* sau *ceată* < plur. colectiv **coeta*. — De sigur că sensurile variate ale lui *cep* nu se pot explica la noi decât dacă admitem că peste *cippus* latin s'a suprapus *čep* bulgăresc. — E probabil că dacă *pater* și *mater* a dispărut la noi, este pentru că *tata* și *mama* latin a primit o nouă vitalitate prin *tata* și *mama* slav. — Invers, dacă în rutenește avem *kyrd'* și *kerd* în loc de *kord*, cum am aștepta, și *kermač* alături de *kormač*, cauza e suprapunerea românescului *cârd*, *cârmaciu* peste formele vechi rutene (cf. Berneker, SEW.. 666 și 668).

românești azi nu mai sănt întrebuințate și apar înlocuite cu altele, de origine strină.

Faptul că în Grecia de astăzi, până adânc în Peloponez, întâlnim un număr mare de numiri topice slave, sau în Bulgaria de azi o mulțime de numiri turcești, nu constituie o dovedă că Grecii și Bulgarii n'au locuit într'o continuitate neîntreruptă acèle regiuni, ci numai că stăpânitorii vremelnici ai lor au imprimat în toponimie timbrul cuceririi lor, făcând populația autohtonă să-și părăsească nu locurile însăși ci numai vechile numiri locale. Mai ales Slavii, pe unde au trecut — chiar și în părțile în care apare Balkanarchiv — au lăsat urme adânci în toponimie. Nu cunoaștem bine cauzele acestui fenomen, care e poate de natură etnică, dar de faptul acesta ușor de observat trebuie să ținem seama și în toponomastica română. Se pare, într'adevăr, că multe din numele locale de origine slavă la noi nu sănt decât traducerea în slavonește a numelor române, pe care Slavii le-au găsit la venirea lor. Dacă dintre cele două nume — cel românesc, cunoscut din vechime, și cel slav, care-l traducea — s'a păstrat acesta din urmă și după dispariția Slavilor, explicarea poate fi dublă. Ea poate fi urmarea unei trăsături etnice a poporului nostru, cu o deosebită aptitudine de a se adapta mediului ambient și de a primi și a asimila forme straine. Această însușire se poate urmări în aproape toate manifestările noastre colective și individuale: în instituțiile politice și sociale, în curentele artistice și în limbă, care a dat în toate timpurile neologismului aceeași ospitalitate pe care Românul, fermecat de nouitate și orbit de prestigiul strinului, a acordat-o totdeauna celor ce veneau la el. Dar — ca să părăsim acest teren nesigur și să rămânem în cadrul preocupărilor noastre — explicația se poate pune în perfectă concordanță și cu experiența ce ne-o dă lingvistica. Intr'adevăr, după ce numiri străvechi ca *Piatra*, *Vadul*, *Pinul* etc., au primit forma slavă *Camena*, *Brod*, *Bor* etc.¹, acestea din urmă, ca mai nouă, dar mai ales ca neechivoce, aveau toate șansele pe partea lor de a rămânea în limbă: *Mă duc la Brod*, *mă cobor din Bor*, etc., nu poate da nici odată naștere la o răstălmăcire greșită,

¹ O culegere bogată de asemenea numiri paralele române și slave dă acum I. Iordan, în a sa *Rumänische Toponomastik* I, Bonn u. Leipzig, 1924.

precum poate de: *Mă duc la Vad, mă cobor din Pin!*¹. Același principiu linguistic stă de sigur la baza fenomenului remarcabil că în onomastica română s'a păstrat un număr cu mult mai mare de nume de origine slavă, decât putea fi proporția numerică de Slavi înghițiti de Români: *Covaci* era mai potrivit spie a desemnă în mod neechivoc pe o persoană decât *Faur*, care în românește era și apelativ. Dar, cu privire la onomastică unde numirile de origine bisericescă și imi ajia numelor claselor suprapuse (cf. moda actuală de a se numi *Raoul, Oskar Richard* etc. și extensiunea ce au luat-o în satele din Ardeal numele introduse de școală latinistă, ca *Traian, Valer, Claudiu, Virginia* etc., unde au creat chiar o vegetație nouă ca *Aurică < Aurel*, după *Ionică < Ionel* etc.) joacă un rol atât de covârșitor, se mai adaugă și alte considerații, asupra căror nu este locul să insistam aici.

Dar și în toponimie o parte mare din numiri reprezintă la origine nume de persoană. Acestea, când sănt întemeietorii a celor localități, nu trebuie să fie streine, ci pot să fi fost Români cu nume streine. Mai ales între Români în situația de a întemeia o așezare, deci de condiții sociale mai însemnante, moda de a se numi ca stăpânitorii a căinuit din cele mai vechi timpuri. Dar de multe ori cel ce dă numele topic, nici nu trebuie să fie întemeietorul, ci numai proprietarul locului. Si nici atât măcar. El poate fi un simplu pripășit prin acele regiuni. Astfel în Eran, care, de când se poate urmări istoria acestui complex de sate din apropierea Brașovului, apare locuit de Români, un sat, poartă numele unguresc *Simon* (=Simeon), iar o familie răspândită (în satul „Poarta“) se numește *Noaghea* (după care se numește astfel și o parte a măntelui Buceciu), care nu este, probabil, decât ungurescul *Nagy* („mare“).

În sfârșit aş vrea să mai relevez un lucru. E probabil că între numirile de localități de la noi, neexplicate încă, să se ascundă urme mai vechi decât cele române. Terenul acesta e foarte nesigur, dar de aceea nu trebuie desprețuit. Ceea ce s'a scris despre originea cuvântului *Abrud* (cf. DR. I, 129 §. u.) sănt lureri vrednice de refuzat și nici decum „fantazii“ cum le numește Weigand („Balkanarchiv“ I 17), care cu greu ne va face

¹ Tot astfel *cobila plugului* sau *uha cărligului de prinș pește* e mai puțin echivoc și deci mai binevenit în limbă decât „iapa“ plugului sau „urechea“ cărligului, cum se mai zice în unele părți.

să credem în explicarea sa (din slavul *Obrad*, din care *Abrud* s'ar explica „ganz zwanglos“!). Trebuie să fim, bine înțeles, pre-gătiți că multe din explicările date în baza unui material nesigur vor fi respinse de critici atență; dar dacă vor rămânea două dintr-o sută avem un mare câștig: în minereul scos cu greutate din pământ, ceea ce scăparește e mai adesea pirită, dar căteodată se găsește și câte un grăunte de aur curat. S-au dat multe explicări numelui *Turda* (cf. § 17 la Weigand și cele spuse de Drăganu în acest volum la pag. 1133) dintre care nici una sigură. Faptul că un sat din apropiere nemijlocită și mai ales că părâul care curge prin acest loc se numește *Tur*, ne silește să despărțim cuvântul într'un element *Tur-* și într'un element *-da*. În *-da*, care nu poate fi confundat cu sufixul topominic magl iar *-d* (cf. Drăganu *I. c.*), am putea avea numele unui *-dava* dacic. Dacă admitem acest lucru, atunci transmițatorii numelui acestuia atestă la a. 1075, nu pot fi decât Românilor căci numai în graiul lor vintervocalic a disărut, încât *-dava* a putut da *-da*, ca în străvechiul **gatava > guta* (vezi mai jos). Cât despre elementul prim el ar putea fi corespondentul dacic al slavului *turū*, „zimbru“ — deci părâul *Tur* ar fi părâul „Zimbru“ — sau al latinismului *turris*, sau, mai probabil, un cuvânt pe care Românilor, adoptând numirea dacică **Tur(r)idava*, l-au interpretat, prin etimologie populară, ca *turris* sau și vii ca *turū*¹.

Aceste câteva consi erațiuni ne arată cât de delicate pot fi problemele ce ni le pune toponomastica. Spre a le soluționa, avem nevoie înainte de toate de monografii făcute cu toată meiculozitatea filologică. Acestea vor permite con. 1 zîni celui ce are discernământul linguistic necesar spre a nu se lăsă impresionat de c frele înșelătoare ale unei statistici grăbite și unele niște deducții ridicate la rangul de dovezi, fiindcă ele s-au adeverit juste în câteva cazuri speciale. Progresul obținut de lingvistica modernă se datorează în mare parte faptului că tendința generalizări și schematizări din trecutul apropiat a fost înlocuită de cercetarea individuală a materialului, de observarea cu interes din ce în ce crescând a cazului particular. În loc de a neglijă

¹ Pentru diferențele feluri cum un nume de origine veche, neînțeles, poate fi „tălmăcit“ în limba care-l primește, cf. succinta și instructiva *Note de toponymie française* de Max Niedermann, în „Mélanges Vendryes“ 301–307.

sau chiar de a nega evidența atunci când ea nu se potrivește cu ceea ce trece de adevăr recunoscut, va trebui să sfârmăm dogma însăși și să păsim neîncătușați pe calea cercetărilor nouă.

De aceea ni se pare straniu ca tocmai în stadiul actual al științei să întâlnim la Weigand îndoieți asupra romanității limbii române sau o drămăluire a acestei romanități, ca și când însăși noțiunea de „romanic“ ar suferi o gradațiune. După caracteristica pe care am căutat s-o dau în „Locul limbii române între limbile românice“ nu cred că e nevoie să revin asupra acestei chestiuni. Aș vrea să relevez un singur caz. Weigand consideră de „balcanic“ viitorul format la noi cu *velle*, pe când în restul Romanicii el e format cu *habere*. Să admitem, pentru simplificarea chestiunii, că deosebirea acesta există de fapt. Ce urmează de aici? Că limba română e mai puțin romanică decât celelalte? De sigur că nu. Cel mult putem spune că e în alt fel romanică, precum în alt fel romanic este viitorul actual francez *je vais chanter*, plăzmuit întocmai ca istroromânescul *megu vinde* „voiu vinde“. Căci dacă terminul „romanic“ îl punem în opoziție cu „latin“, spre a determina un stadiu ulterior al aceleiași limbii, atunci vedem că față de latinescul *cantabo* stă romanicul „verb ajutător + cantare“. Cu alte cuvinte: într'un stadiu mai progresat al limbii latine vorbite, viitorul sintetic (format prinț'o dezinență verbală) a ieșit din uz. Probabil că în locul lui se întrebuițează prezintele, precum se întrebuițează și azi în atâtea limbii (*viu mâne la tine*, germ. *er singt morgen in der Oper*), fără ca să avem măcar intenția stilistică de a înviora vorbirea prin transpunerea acțiunii viitoare direct înaintea noastră. În stadiul acesta s'a rupt contactul între Romania răsăriteană și cea apuseană. Mai târziu, când în fiecare din cele două regiuni, fără continuitate geografică, s'a ivit necesitatea de a avea pentru viitor o formă mai expresivă decât prezintele, s'a generalizat, în vest, circumscrierea *cantare habeo*, iar în est *cantare voleo*. Ce s'a întâmplat adecă? Precum conjunctivul ajunge adesea să înlocuiască imperativul, tot astfel „intenționalul“ — fie-mi permis a introduce acest termin de circumstanță, spre a evidenția mai bine fenomenul petrecut — ajunge să se întrebuițeze, mai întâi ca inovație stilistică, apoi ca formă gramaticală, în locul viitorului: *voiu scrie* = „voiesc, am intenția să scriu“, devine formula curentă pentru viitor, precum franc. *je veux lui écrire demain* sau germ.

ich will ikm morgen schreiben au ajuns, prin gramaticalizare, să împlinească astăzi, la Francezi și Germani, funcțiunea de viitor. Că această generalizare s'a întâmplat la noi supt înrâuriera unui model strein, e posibil, dar nu schimbă întru nimic romanitatea limbei noastre, căci în însăși noțiune de „romanic“ intră ideea unui stadiu mai desvoltat al limbei față de stadiul latin, iar evoluția limbei se face prin inovații care totdeauna se răspândesc prin imitație și foarte adesea au la bază un împrumut. Însuși fenomenul împrumutului devine mai ușor de înțeles dacă găsim terenul pregătit pentru o inovație în evoluția firească a limbei din materialul ei moștenit. De aceea cred că nu poate fi repetat destul de des postulatul — și mă bucur că în privința aceasta mă găsesc de acord cu învățați atât de eminenți ca N. Jokl și L. Spitzer — ca, înainte de a căuta explicarea unui fenomen linguistic în limbile vecine, să o căutăm în patrimoniul limbei însăși¹.

¹ Astfel, dacă la Români a dispărut cu totul simțul de a distinge în mod formal (prin diferite cazuri de declinare) raportul de „mișcare“ și de „stare“ — și această nevoie de distincție ne lipsește atât de mult, încât, învățând bunăoară limba germană, facem nenumărate greșeli mai ales în întrebuițarea dativului și a acuzativului după prepozitii și în alegerea adverbelor ca „wo“ și „wohin“, „da“ și „dahin“ etc. — originea fenomenului acesta nu trebuie căutată în limba grecească (cf. p. 1300 a acestui volum), ci în însăși limba latină. Într'adevăr, după amuțirea lui *m* final și confundarea lui *-o* și *-u* final în graiul strămoșilor noștri, *eo in casam, in rivum, in montem* și *sto in casa, in rivo, in monte* au devenit mă duc sau *stau* în casă, în râu, în munte, încât, deodată cu dispariția deosebirei formale, a încetat și simțul pentru distincția în exprimarea unei mișcări sau stări. Că același fel, de a nu distinge „mișcarea“ de „stare“, la Greci și la popoarele învecinate a putut contribui la fixarea acestui simț de limbă românesc, e posibil. Abia în tipurile mai nouă această necesitate de distincție începe să se iovească, dar numai în întrebuițarea adverbelor, stabilindu-se pentru cele compuse cu prepozitia *in* (*intru*), ca *încotro, într'acolo*, sensul de „wohin“, „dahin“, pe când cele simple, ca *unde, acolo* au încă amândouă înțeleserile („wo“ și „wohin“, „da“ și „dahin“). — Tot astfel, dacă în românește formă, întocmai ca în latinește, vocativul masculinelor de decl. II cu dezinența *-e*, nu începe niciodată că avem a face cu conservarea unui stadiu străvechiu, pierdut în alte limbi românice, mai puțin conservative, în multe privințe, decât a noastră. În loc dar să văd, ca Sandfeld (cf. acest volum p. 1297), o influență slavă în aceste vocative, pentru că vocativul în *-o*, la feminine, e format după model slav, sănt mai degrabă apelat să cred că primirea acestor vocative în *-o* de la Slavi a fost înlesnită pentru că la masculine formam vocativul în *-e*, ca ei.

Numai astfel privită, chestiunea se înfățișează într'o lumină justă. Înainte că a ne lăsa impresionați de mulțimea asemănărilor cu limbile învecinate, trebuie să ne dăm seama de evoluția fire scă a limbei, înainte de a face „filologie balcanică”, trebuie să ținem seamă de achizițiile romanisiticei. Dacă, după o activitate de trei decenii și jumătate, Weigand ajunge să se îndoască de romanitatea limbii noastre, e, credem, fiindcă e prea puțin romanist și prea mult balcanist, deci a aprofundat în mod unilaterat chestiunea.

Dar Weigand nu se mulțumește să-și expună convingerile sale științifice, interesante chiar când nu putem să le aprobăm, ci crede potrivit să dea Românilor și un sfat cu privire la sentimentul lor de mândrie națională. Pe acesta îl respingem pur și simplu ca nedezirabil. Romanitatea noastră a apărut atât de manierată popoarelor cu care am venit în contact, încât ele au evidențiat-o prin numirea de „VI I.”, care în graiul lor însemna „român”; au remarcat-o în toate timpurile până și cei mai grăbiți călători străini prin regiunile noastre; au scris-o întâi noștri cronicari și au accețuat-o cu atâtă putere comunicativă apostolului redescăzutii noastre naționale încât din însași recunoașterea acestui adevăr a crescut renașterea noastră culturală. A ignora acest lucru însemnează a nu cunoaște istoria noastră. Dacă în marea de popoare alloglot e ce ne încijurau am putut săvârșii minunea de a ne păstra limba și a ajunge unde săptăm, o dată rămânând în bună parte credinței în originea noastră, care pentru noi — și cred că acest lucru nu reprezintă decât pe noi — a fost un titlu de glorie. De aceea nu vom consimți niciodată să părăsim o ideologie care să adevărit atât de fecundă, spre a o înlocui, precum nu consiliază Weigand, cu alta, în care mândria națională ar fi să o înemeiem pe faptul că ne-am sporit ca iepurii și am asimilat în mod inconștient pe alții!.

¹ Dacă Weigand susține că Români transilvăneni „noch im 18. Jahrhundert bedeutend in der Minderheit waren”, ar fi fost dator să ne indice „documentele” pe care își întemeiază această afirmație. De fapt conscrierile demografice în Ardeal începătă (1698) și sănt de cele mai multe ori defectuoase și contrazicătoare, încât nu permit asemenea enunțuri categorice. Astfel, după Geografia lui Marienburg (*Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1813, vol. I, p. 67), numărul locuitorilor din Transilvania la începutul secolului trecut, era de „cel puțin 1.500 000”. Cu 50 de ani mai înainte ei trebuie să fi fost mai puțini, și cu toate acestea, în 1766,

Cu totul altă e părerea lui Adolf Zanuer despre romanitatea limbii noastre. Acesta, în noua ediție — a patra — din excelentă sinteză *Romanische Sprachwissenschaft* (la Walter de Gruyter, 1926) îmbogățită și pusă la punct cu ultimele rezultate ale științei, dă limbei române locul ce i se cuvine între limbile românice. Exemplificările din limba noastră cuprind adesea contribuții interesante. Vom releva câteva din capitolul atât de clar, cu toată concizia redactării, despre desvoltarea semantică: *orb* < *orbus oculus* e un exemplu pentru suprimarea unui cuvânt atunci când e subînțeles (p. 9); *sărută* „*küssen*“ < „*begrüssen*“ arată cum ascultătorul poate interpreta altcum decât vorbitorul o anumită situație (p. 10)¹; *tare* < *talismus* e o pildă despre amestecul

Valahii erau 677.306, ceea ce face cam jumătate din toată populația, deci nici decum o „bedeutende Minderheit“. Am citat pe Marienburg, fiindcă, ca Sas, nu poate fi bănuit că scoate mai mulți Români decât erau de fapt și, fiindcă datele lui concordă cu altele. Astfel P. Suciu în documentatul său studiu despre *Populația Ardealului* („Societatea de mâine“, II [1925] pp. 711—713 și 728—730) dă, după P. Gottschling (*Kurze Schilderung des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, 1785, p. 31) pentru același an 1766, numărul de 597, 243 de Români. Cunoaștem acum și conștiințioasa Statistică oficială, făcută din înșarcinarea administrației centrale austriace în anii 1760—1762 de baronii Bucow, Möringer și Dietrich, care dă pentru fiecare comună din Ardeal numărul tuturor preoților și a familiilor (neuniți și uniți), împreună cu numărul bisericilor și al moșilor bisericești. Ea a fost publicată, după manuscrisul păstrat în archiva fostului minister de război din Viena, de Dr. V. Ciobanu (*Statistica Românilor din Ardeal*) în „Anuarul Inst. de Ist. naț. din Cluj“ III (1926). Numărul familiilor românești este, după această statistică, de 155.434, ceea ce, dacă am considera familia constatătoare numai din cinci membri, ar da o cifră care întrece mult pe cea a lui Marienburg.

¹ Pentru obiceiul creștinesc al strămoșilor noștri de a se săruta la întâlniri (ca Slavii: *cělovati* „a saluta“ și „a sărută“ Berneker SEW. 123—124) cf. acuma cele spuse în *Studii Istroromâne* II, p. 15 n. — Am dat aiurea (*Din perspectiva Dictionarului* II, p. 28—29) exemple din românește pentru desvoltări semantică datorite acestei nepotriviri între ideea vorbitorului și interpretarea auzitorului. Ele pot fi înmulțite cu ușurință: Dacă *barbă* însemnează la noi — ca de altfel și în alte limbi românice și chiar în latinește — și „bărbia“, e pentru că expresia *îmi rad barba* a putut fi înțeleasă ca „Îmi curăț cu briciul bărbia de păr“. Adjectivul nostru *pârdalnic* n'are la origine, deosebit, nimic a face cu **prâdalnic*, cum crede Tiktin *DHG* s. v. ci, precum s'a mai spus (Cihac, Skok, cf. *DR.* I, 522) vine din slav. (sârb. *prdalo + nik*) și însemnă „bășinos“. S'a zis *pârdalnicelle de bâtrânețe* spre a caracteriza, în mod glumeț, lipsa de stăpânire fizică și dejenă a oamenilor bâtrâni. Expressia a călătorit și în regiuni unde cuvântul ne mai fiind înțeles în sensul său etimologic a putut fi interpretat, după cum îl traduce și Tiktin, ca „ver-

notei sentimentale în vorbire: când *talis vir* se rostea cu un ton deosebit, prin care vorbitorul voia să-și precizeze sentimentul său de admirătie, sensul de „solcher“ a putut deveni „stark“ (p. 11); cuvinte ca *pom* „Baum“ (nu „Apfelbaum“), *mormânt* „Grab“ <monumentum, vânăt „blau“ (propriu zis „culoare venetiană“) sănt exemple pentru trecheri semantice explicabile în urma împrejurărilor particulare, în care a trăit poporul nostru (p. 15).

In capitolul „lexicologie“ („Wortlehre“), pe care Zauner cu drept cuvânt îl concepe în cadre mai largi decât se întâmplă de obiceiu, dar mai ales în „sintaxă“, se vede căt de adesea limba română păstrează forme mai vechi decât limbile surori, sau apucă, în inovațiile sale, alte căi decât acestea. Tocmai pentru că contactul între romanitatea estică și cea estică s-a întrerupt de vreme, studiul limbei române este de cea mai mare importanță pentru explicarea și mai ales pentru stabilirea vechimei unor fenomene românice. Astfel schimbarea de gen a franc. *mer* după *-terre* poate fi străveche, căci și noi avem *o mare* (*o țară*), dar dacă *val* s'a orientat după *mont* (p. 21) în franțuzește, la noi avem *o vale* însă *un munte*. Vechiu ar putea fi și schimbul de gen, în rom. și în franțuzește, al sufixului *-or*, după celelalte abstracte de genul feminin (p. 21) și înlocuirea suf. *-itor(ius)* prin *-ator(ius)*, căci cu v.-franc. *vendeur* (p. 53) se potrivește al nostru *vânzător*, *zăcător* etc., cf. *battuator*, *bibator* în latina târzie. Deși cele mai vechi exemple pentru compuse constătoare dintr-un imperativ + substantiv apar în documente latine din sec. IX, vechimea lor trebuie să fie cu mult mai mare, precum am arătat în *Locul limbei române între limbile românice*, p. 43, căci avem asemenea compuse și în românește: *papă-lapte*, *cască-gură* etc.

In limba noastră veche și în dialecte se păstrează unele forme pierdute cu totul sau în parte în limba literară, precum: „dammt, verwünscht“ și „s'a zis deci și *pârdalnicul de nărv* „afurisitul de nărv“ etc. — Caracteristic e următorul exemplu: In limbajul glumeș al băutorilor, cuvântul *chilogram* (de vin, de țuică etc.) a devenit — fără să putem preciza cum — *chiloman*: „Întâiul chiloman trebuia să-l dea totdeauna grănarul ca să ude marfa“ (Chirițescu, *Conv. lit.*, XLIV, II, 549). Într-o fază ca „Sânt cu fojii la chiloman“ cel căruia expresia aceasta din jargonul bețivanilor nu îl era familiară, cuvântul a putut fi interpretat ca „beție la toartă“, precum îl glosează Pamfile (*Agric.* 242) sau manifestările zgomotoase care înfovărășesc o astfel de beție: zgomot mare împreunat cu râsete și chiote, zarvă, gâlceavă (Pamfile, *Cim.*), sens cu care cuvântul a intrat în limba literară și în graiul comun.

au < *aut* (p. 73 și 122), *e* < *et* (p. 73 și 121), *să* < *si* „dacă“ (p. 129), încât în privința aceasta nu se poate spune că limba română se deosebește de celelalte limbi românice. Nici generalizarea sufixului *-imen* pe seama lui *-amen* — deși o găsim și la Albanezi — nu e completă la noi (p. 57), căci *-ame* (*-amă*) s'a conservat la Aromâni, în Banat și în textele noastre vechi.

Nu cred, cu Zauner (p. 63), că numai sufixele accentuate au fost productive în limbile românice, căci unele din derivatele românice cu *-ulus*, *-icare*, *-inare* etc. cu greu pot fi gândite în epocă latină vulgară și nu se pot explica decât ca inovațiuni în fiecare limbă romanică, după modele existente. Pentru *pe* la acuzativ am dat în DR. II, 565 §. u. altă explicare decât cea admisă de Zauner (p. 106), care pleacă de la sensul „für“ al lui *per latinesc*. Dimpotrivă, explicarea conjuncției *de* din prepoziția *de* însemnând depărtarea de la ceva (p. 128), concordă cu explicarea dată în DR. III, p. 251 §. u. de N. Drăganu.

* *

Dacă trecem acum la cele două lucrări ale elevilor lui Weigand, publicate în *Balkanarchiv*, vedem că unele din cele spuse despre maestru se potrivește și la discipoli. Astfel D. Schełudko, în studiul său *Nordslavische Elemente im Rumänischen* (p. 153—172) — în care aduce de altfel câteva întregiri și rectificări utile la un studiu anterior a lui H. Brüske în „Anuarul“ 26—29, arătând mai cu seamă cât de puțin întemeiate sănt încercările acestuia de a face deducții cronologice din unele reflexe fonetice — crede că se poate dispensa de a utiliza Dicționarul Academiei, unde totuși putea să găsească unele etimologii care i se pare că le-a descoperit înțâia dată, multe cuvinte de origine ruteană care i-au rămas necunoscute, precum și unele precizări și explicații care l-ar fi scutit de erori. A deriva pe *baier* din ucrainul *bajur*, pe *căpșun* din ucr. *kapšuk*, pe *răcan* din ucr. *rakania* — și nu invers — însemnează a nu fi la curent cu cercetările etimologice din vremurile mai nouă; pentru *oajdă* v. acum DR. III, 833, pentru *samcă* ibid 822.

Cu mult superior în toate privințele este studiul *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen* (pp. 71—149) de Arnold Pancratz, o lucrare întemeiată pe un material bogat, strâns cu multă sărgință. Participiul românesc

e privit din toate punctele de vedere: formal, morfologic, derivativ și sintactic și lămurit cu mult simț critic. P. cunoaște bine limba română, a pătruns în spiritul ei și interpretările ce le dă exemplelor aduse sănt mai totdeauna exacte. Păcat că nu i s'a atras atenția asupra studiului lui E. Herzog, *Das to-Partizip im Altromanischen*, în care ar fi găsit rezolvite, cu un aparat documentar mai amplu, o seamă de probleme. Lucrarea lui Herzog î-ar fi arătat de asemenea cât de „românice” sănt unele din particularitățile participiului românesc, pe care el le caută în Balcani.

Pentru participiile în -ă Pancratz citează (p. 81) părerea lui Weigand, că acestă ar proveni din limba albaneză (dialectul tosc), în care el se găsește ca terminațiune a fiecărui participiu: *bere* etc. Deoarece forme ca *dată*, *venită*, *pomenită* se găsesc în Banat și mai ales în Bihor și în vestul Transilvaniei, crede că avem a face cu una din particularitățile aduse de grupul de Albanezi veniți din Peninsula Balcanică de-odată cu Români în aceste regiuni, despre care am vorbit în nota de la pag. 1344. Pe căt știu, fenomenul acesta e mult mai răspândit decât admite P. Trebuie însă făcută distincția între formele verbale compuse cu verbul ajutător „a fi” și între cele compuse cu „a avea”, căci în regiuni unde se zice numai *am mâncat* se întrebunțează curent: *am fost mâncată*, *voi fi mâncată*, *aș fi mâncată*, *să fi mâncată* etc. Iată câteva exemple de acest fel culese de la elevi de aș miei: Din Sânnicoară, lângă Cluj: nu cred apa să fi fostă aşa de mare. — Din Crișcior (Munții Apuseni, comunicată de Șt. Pașca): Feciorii *or fost tocata* când ne-am sculat noi să plecăm la biserică. — Cosașul *o fost mâncată* când eră pe la opt. — *O fost fluierată* borhoiul când trecu el și dri noi. — *S'or fost bătută* când erau Tânări și și acumă-s mâñoși. — Bărbatu mi-o *fost plecată* din postu Sfântă-Mării la bătaie. — *S'o fost învățată* omu să rebde de mic. — *L'or fost alesă* birău la Vidra, da nu i-o plăcut. — *O fost trecută* motoru când *am ajuns* la stație. — Din Curticii, (jud. Arad, com. I. Banu): Motoru *a fost trecută*, când *am ajuns* la drum. — Când *am ojuns* eu, ei (lucrătorii) *au fost mâncată*. — Forma literară: Trenul *a fost trecut*, când *am ajuns* la drum, mi-o atestă din Maramureș E. Perinde, din Caransebeș L. Anțilă, din Treiscaune I. Olteanu și din Sibiu L. Bologa. În fraza a doua, avem însă: Când *am ajuns*

eu, ei *au fost mâncăți*, în Treiscaune și în Sibiu; în Maramureș se întrebuițează *am fost mâncăți* și *am fost mâncat*, iar în Caransebeș se zice *au mâncat*, căci *au fost mâncăți* „are două înțelesuri”¹. Din aceste câteva exemple se vede destul de limpede că, în legătură cu verbul auxiliar *a fi*, participiul se simțea la origine ca o determinare a subiectului, cu care se acorda în gen și număr. Abia prin gramaticalizarea construcțiilor, acordul acesta a încetat și s'a generalizat una din cele două forme ale singularului, cea masculină (ca în limba literară) sau cea feminină, indiferent de genul subiectului. Celui ce întreabă: cum s'a putut generaliza forma feminină? i-am putea răspunde tot cu o întrebare: de ce să se generalizeze tocmai forma masculină? Problema care se pune este deci, din punct de vedere linguistic, cu mult mai interesantă decât o privește autorul: în ce măsură graiul femeilor (căci toate femeile vor fi spus odinioară: *am fost mâncată*, *voi fi venită* etc.) poate contribui la cristalizarea graiului comun. Altfel se prezintă chestiunea la perfectul compus. La origine se va fi zis *habeo cantatum canticum* dar *habeo comparatos caballos*, ceea ce pe nemțește s'ar traduce prin: ich habe ein Lied als gesungenes, ich habe die Pferde als gekauft. Participiul era deci o determinare a complementului, cu care se acorda în gen și număr. Mai târziu, când simțul analitic al vorbitorilor s'a tulburat prin faptul că asemenea construcții au primit funcțiunea gramaticală de „perfecte” (= germ. ich habe ein Lied gesungen, ich habe die Pferde gekauft), s'a generalizat o singură formă, încât se putea zice și *habeo comparatum caballos*. În vechea limbă franceză întâlnim încă forma acordată alături de cea neacordată și acordarea e curentă, în anumite condiții, și azi în franțuzește: *la lettre qu'il a écrite*; față de spaniolescul actual *he abierto la puerta*, întâlnim în limba veche spaniolă și *he abierta la puerla*. Posibilitatea de a avea forma feminină era dată deci la noi în însăși construcția moștenită de la Latinii, și nu e nevoie să ne gândim numai decât la o influență externă. Spre a urmări drumul care a dus la generalizarea, în unele regiuni, a formei masculine (sau neutre), iar în alte regiuni a celei feminine (care ar putea avea și ea caracter neutral) ar fi

¹ Alte exemple la T. Papahagi în „Grai și suflet” I (1924), 227—228 și la I. A. Candrea, *Graiul din Tara Oașului*, p. 53—54. Și T. Papahagi crede că acest -ă e de proveniență albaneză.

nevoie de un studiu aprofundat care se va putea face numai când vom avea un atlas lingvistic¹.

Pentru participiul „scurtat” *văst*, Weigand — și după el Pancratz (79–80) — admite, pe teren românesc, desvoltarea următoare: *văzút* — *văzut* (lipsit de accent în construcții ca à *văzut bine*, à *venit acasă*) — *văzăt* (cu „ă murmurat”) — *văst*. Mi se pare că explicarea aceasta e atât de forțată, încât voiu continua să cred, cu Meyer-Lübke, că *văst* e urmașul lat. *vis(i)tus* (ital. span. *visto*) și că după *văst*, alături de *văzut*, s'a orientat căst alături de *căzut* și *șest* alături de *șezut*, care au alături după sine pe *vint* (venit), *k'ert* (pierdut), *găst* (găsit). Incidental am auzit și *slobost* (= slobozit) și *repés* < **repest* (= repezit), acesta din urmă în expresii glumești („l-am repes, i-am repes o palmă“).

Pentru construcția participiilor substantivale cu regimul la acuzativ (s'a *apucat de spălat lâna* = *de spălatul lânei*) e adevărat că nu avem exemple în limbile romanice — căci ital. *vendita vino* etc. se explică ca scurtări din *vendita di vino* — dar să nu uităm că acest caracter verbal există la infinitivele substantivate, de ex. it. *il chiamarlo*, span. *al pasar los viajeros la frontera* „la trecut călătorii frontiera“.

In latinește avem un număr mare de abstracte verbale în *-sus* și *-tus* de felul lui *cursus*, *venatus*. Tot astfel avem în românește *curs*, *vânat*, care se acoperă pe deplin, ca formă și înțeles, cu cuvintele latine. Afară de aceea însă mai avem în românește puțință de a întrebui cele mai multe participii trecute cu înțeles de abstracte verbale, asemănându-ne în privința aceasta cu Albanezii și, în parte, cu Bulgarii. Faptul acesta îl pune pe Pancratz în mare încurcătură, căci nu poate nici să nege posibilitate unei legături între rom. *curs* și lat. *cursus*, dar nu-i vine nici să renunțe la „balcanismul“ fenomenului studiat. Si raționamentul său e: dacă n-ar exista lat. *cursus*, probabil tot am avea pe rom. *curs* (= *cursum*) (p. 134), deci: „die rum. Bildung ist nicht mit dem lat. Verbalabstractum auf *-tus*, *-sus* identisch“ (p. 147)². In felul acesta romanitatea limbii noastre nu e greu să fie trasă la îndoială.

¹ In acesta ar trebui să figureze și o chestiune din care să reiasă unde se zice „o am văzut“ (paralel cu „l-am văzutu-l“ ?) și unde numai „am văzut-o“ (paralel cu „l-am văzut“).

² Câteva amănunte: (P. 72) de ce *băbui*, *vădui* cu *i* lung, când românește avem *băuiu*, *văzuiu*? — (P. 75) *postum* s'a păstrat în rom. *adăpost*, în alb. *serpoșt* „apusul soarelui“, împrumutat din românește, și, probabil, a servit

Pentru elucidarea începuturilor limbei române și a raporturilor ei vechi cu limbile învecinate avem o seamă de lucrări mai nouă. Menționăm pentru bogatul material onomastic și toponomastic și pentru încercarea de a preciza mai exact extinderea poporului trac, studiile foarte sărguincioase, bogate în bibliografie și făcute cu multă critică istorică ale Tânărului învățat român G. G. Mateescu: *I Traci nelle epigrafi di Roma și Nomi traci nel territorio scito-sarmatico* apărute în vol. I și II ale splendidei publicații a Școalei române din Roma „Ephemeris Dacoromanica“ (Roma I 1923, II 1924) și *Granița de apus a Tracilor*, contribuționi toponomastice și epigrafice, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ din Cluj, 1924.

In marele „Reallexikon der Vorgeschichte“ de supt conduceția lui Max Ebert, au apărut cele două articole de N. Jokl *Albaner și Illyrier*, importante pentru bogăția informației și spiritul critic cu care sânt redactate¹. Analizând trăsăturile comune între limba tracă pe de o parte, și cea ilirică pe de altă parte, autorul ajunge la concluzia că limba albaneză era o limbă înrudită cu ambele aceste limbi și deci că poporul albanez nu e nici urmașul Ilirilor, nici al Traçilor, ci formează un grup deosebit, ale cărui locuințe trebuie să se fi găsit în regiunea de atingere a acestor două popoare și în sfera de influență a limbei latine. Această regiune o crede și Jokl în apropierea „leagănului“ poporului românesc și adecă prin vechea Dardanie. Numele *Niš < Naissus*,

ca model pentru *fost*. — (P. 76). Dacă de la *fierbe* avem *fiert*, deși participiile în -et sânt relativ puține, cauza e că verbul acesta a fost influențat de *copt* și *frîpt* din pricina înțelesului său. Categoria semantică în care a intrat cu-vântul, a atras după sine și analogia formală. — (P. 112). În Bucovina e curență construcția *trebuie de mers*, deci nu se poate spune că după *trebuie* urmăzează numai construcția cu să. — (P. 140). Forme ca *dată*, *ursulă*, *zisă* etc. sânt cu mult mai numeroase, mai ales în limba veche, decât le cunoaște autorul. Despre sufixe *-ată*, *-ită*, în exemple ca *bucată*, ar. *mânătă*, cf. articolul meu din *Conv. lit.* XXXV (1901), 834—835. — (P. 145). Exemplul din Gaster, *Chrest.* I 58: „făcu dumnezeu omul cu mâna lui de lut, desăvârșitul feace cu suflet viu“ trebuie analizat: *desăvârșitul feace* = il făcu desăvârșit.

¹ În opozиie cu aceste articole, atât de temeinice, e articolul *Daker*, care cuprinde cu totul 13 rânduri: „până azi se găsesc urmașii lor în ținutul (!) muntos al României, aşa numiții *Moți*, care în mare parte au păstrat tipul vechiu: statură înaltă și sveltă, față lungăreață, ochi albastri, păr blond, peliță albă. Câțiva reprezentanți ai acestui neam se aflau în vremea războiului mondial în lagărele de prizonieri germane (!)“.

având o formă albaneză, dovedește că Slavii au găsit Albanezii în apropierea acestui oraș. Dar faptul că numele *Skodr* nu e reflexul exact albanez al vechiului *Scodra* nu cred, după cele expuse mai sus, că se poate aduce ca doavadă împotriva continuității Albanezilor în regiunea scutarină, mai ales că existența lor în regiunile dalmate într-o epocă anterioară venirii Slavilor se dovedește, precum relevă autorul, din unii termini creștini. Imprumuturile din grecește dovedesc vechimea Albanezilor în Peninsula Balcanică, unde, în vremile vechi au întâlnit popoare de origine neindoeuropeană, care au exercitat, poate, și unele înrăuriri asupra limbei și credințelor lor. Asemănări lingvistice remarcabile nu numai cu grupul slavo-balto-german, ci și cu limbile fino-ugrice permit oarecare deducții asupra regiunilor locuite înainte de coborîrea lor în Peninsula Balcanică.

Foarte utilă este bogata *revistă analitică* a scrierilor privitoare la Albanezi, publicate în anii 1922—23, pe care Jokl o dă în vol. X din „*Indogerm. Jahrbuch*“. În ea se vorbește pe larg de operele învățaților români și se relevă unele lucruri interesante și pentru filologia română. Astfel aflăm (p. 154) dintr-o scriere de Vulic că, în sârbește, *Arnaut* devine un apelativ cu sensul de „crescător de vite“ și când el e Sârb de origine, precum, la Albanezi, *remer* însemnează „păstor“. — Se citează (p. 163) părerea lui I. Brück (*Indogerm. Forsch.* 40 (1922), 238), că *soc* nu s'a desvoltat normal din *sabucus*, ci reprezintă o contaminare a acestuia cu alb. *štok*, *štogu* sau cu prototipul iliric al acestuia (căci cuvântul albanez nu poate fi derivat din lat. nici din rom.). — Discutând (p. 170) etimologia lui Giuglea: *amărī*<*amarus* + germ. *marrjan*, arată că alb. *mařoj*, care la origine are *mb*- initial și e un cuvânt curat albanezesc, nu poate fi citat ca sprinț al etimologiei românești. Raportul semantic între *bucate* și alb. *buke* (< lat. *bucca*) se regăsește, după J. Jud (*Romania* 49 [1923] p. 408) în rom. *pâne* „bucate“, franc. *blé* — bret. *bleûd*, cimr. *blawt*, „făină“, ags. *bere* „orz“ — serbo-cr. *brašno* „făină“ (p. 175). — Reproduc în extras analiza unui studiu important de St. Wędkiewicz, *Contribujiuni la caracterizarea dialectelor suditaliene*, apărut în limba polonă — și deci inaccesibilă nouă — în „Prace Komisji językowej Polskiej Akademji Umiejętności“ No. 8, Cracovia 1920: Limba albaneză apare adesea, în chestiuni sintactice, ca veriga intermediară între dialectele de miazăzi ale Italiei și limba

română: sicil. *sintennu akkussi* ‘so hören’ = ‘das hören’, alb. *gēgī aštu*, rom. *auzi aşa* (p. 13). Exemple pentru adaugerea unor dezinene personale la particule nedechinabile: ital. *lan vacca* = le vacche, alb. *hajde, hajdeni*, n.-grec. *vá, vátε* (p. 30—31), cf. rom. *haideşti, naşti* (pe care-l analizăm *na-ťi*). Tipul viitorului *habeo ad cantare*, cunoscut din texte vechi italiene, și la Albanezi *kame te* (*kate*) + conj. (p. 34—35). E tipul *volo cantare* secundar în limbile românice sau se reduce la limba latină? Românescul *voiu cântă* și construcția albaneză cu *do* pot fi de origine grecească (p. 39). Rom. *a fineā minte* se compară cu alb. *mbarí ment*, *ndē ment* și ital.-sud. *porre, tenere mente* (acuzat.); tot astfel alb. *ve re* (p. 46—47). Generalizarea pers. 3 la viitorul arom. *va să cânt* (și dacorom. *o să cânt*) ca tarent. *sarà ca sò* = ‘sarò’, ngr. *ðα,* alb. *u ka te keme*, „voiu aveă“, *do te keme* (p. 49—50). Cuvântul *Diana*, păstrat în românește și alb. se regăsește în roman. *perdina, veneț. de diana* ‘bei Gott’ (p. 66—67). Tipul *dice = si dice* (cf. românește [zi]ce-că), la Alb. *ðomse* ‘man sagt’ (p. 91). Lat. *extra*, ca prænomen și præverbūm, în it. *strafare*, alb. *štergiiš*, rom. *străbate* (p. 102—103).

Din articolul lui N. Jokl, *Erbwortschatz des Albanischen* („Indo-germ. Forschungen“, 43, 47—64) relevăm asemănările albanolituane (p. 56—57), analogiile din alte limbi pentru numirea de *mäcriş iepuresc* „Hasenampfer“ (p. 59—60) și cu deosebire înțelesul cuvintelor albaneze *reš* „a ninge“, *rešen* „ninge“ și *dəbore* „nea“, în legătură cu cuvinte care însemnează „a cădeă“. Acestea aruncă o lumină nouă asupra desvoltării semantice a cuvântului nostru *zăpadă*, în legătură cu slav. *padq-pasti* „a cădea“.

Foarte important e studiul lui Jokl, *Altmakedonisch - Griechisch - Albantisches* („Indogerm. Forsch.“, 44, 13—70). Thumb dovedise o serie de „cuvinte culturale“, și anume numiri de plante cultivate, de origine veche grecească, în albanezește. Jokl întregescă lista aceasta în baza unui material nou lexical, și cu o documentare amplă și atentă pentru toate chestiunile de amănunt. Rezultatele sănt de mare însemnatate și pentru filologia românească. Înainte de toate dovedește că vechiul-macedonean *ἀργελλα* οἰκημα Μακεδονικόν, δπερ θερμαίνοντες λούονται (Suidas), înrudit de aproape cu chimericul *ἀργελλα* = *κατάγειος οἰκλα* (Ephorus la Strabo 5, 244) s'a păstrat în alb. *ragál'*, *ragal'a* „colibă“, care se întâlnește, supt forma *Rgal'e* și în toponimie. Prin descope-

rirea acestui cuvânt albanez devine acum sigură etimologia propusă de Hasdeu pentru românescul *argeă*, de care pe nedrept mă îndoiam în Dicționarul Academiei. Jokl explică în mod convingător toate trecerile semantice românești (cf. și analogiile slave la p. 22) și precizează, întemeiat pe forma cuvântului, că nu avem a face cu un împrumut albano-român din același izvor, ci că *ragâl'* albanez e împrumutat din limba macedonică, iar *argeă* românesc din cea chimerică: e istoric este dovedit că Chimerii s-au coborât în sec. VIII din locuințele lor primitive de pe fjârmul nordic al Mării Negre spre sudvest prin Tracia, unde li s-au însoțit Trerii și apoi, trecând marea, ajunseră în Asia Mică, unde se aşezară în Troas (p. 19). — Pentru coincidențele albaneze cu dialectele italiene de sud se citează cazul lui *manganum*, gr. μάγγανον (p. 25—26), iar pentru cele între limba albaneză și limba bisericească a Raetiei, *mane vigil* (p. 28, cf. și p. 40). — Pe lângă înțelesul de „meliță“ (alb. *mangen*, sicil. *manganiari* „a meliță“ etc.), v.-grec. μάγγανον avea și sensul de „medicament, farmec“ (alb. *mengjë*), care nu se mai păstrează în greceasca nouă, care însă se regăsește în al nostru *mângâia*. Faptul acesta dovedește că Albanezii, care păstrează amândouă sensurile, au primit cuvântul direct de la Grecii vechi, pe când în latina vulgară din Apenini și din Balcani el a intrat sau într'una sau în cealaltă din cele două accepțiuni (p. 29). — Din grec. εὐλογία a fost împrumutat înainte de sec. VII, alb. *fl'iye* „jertfă“, ca unul din puținii termeni în legătură cu biserică creștină (cf. *ktoğer* și *panagür*) care nu-s de origine latină și nu sănt veniți prin Dalmatia (p. 39). În Albania mijlocie *fl'i* are înțelesul concret de „plăcintă de sărbători“ (desvoltat din cel de „jertfă“) și anume un fel de „Fladenbrot, von dem mehrere Lagen vereinigt wurden“ (p. 31, n.). Forma *fel'i* „plăcintă din ulei și făină“ (deci un fel de „scoverzi“), pe care G. Meyer o deriva din *frigilinum, nu-i decât o variantă a aceluiași cuvânt. Cred că acest cuvânt albanez a pătruns și la noi, amestecându-se cu *felie* < grec. φελή. Intr'adevar, cuvântul nostru *felie* are, prin Ardeal, Moldova, dar și în Țara-românească, și rostirea *fâlie*, care nu poate fi explicată din *felie*, căci, în poziție moale, e nu trece în ă după labiale (dimpotrivă, din *fâlie* putea ușor reiești *felie*, ca *perete*, *pereche* etc.). Forma aromânașă *filie* „felie, bucată“ și cea meglenită *filie* dovedesc că grec. φελή (care e lat. *ofella*) a pătruns în limba

noastră în epoca străromână (cf. *Conv. lit.* XLIV, I, 461–462). Se pare însă că alături de el ne-a venit și alb. *fēlī*, care a dat pe rom. *fălie* și care, având un sens apropiat („plăcintă în formă de scoyerzi“), s'a confundat din punct de vedere al sensului, cu el. — Numele *Kυριάς* — cu rostirea lui *y* ca *ju*, ca în românește și în dialecte sud-italice: *ciuri* „padre“ <*κύριος*, *ciuriaci* <*κυριακή* — se păstrează în alb. *Sen Kurk* (*Cerk*) și în numele unui păstor albanez *Kjurko* (în sec. XIV). De sigur că numele românesc *Ciurcu* (în Brașov familia aceasta de negustori români, veniți probabil din Peninsula Balcanică, e atestată din sec. XVIII) e de aceeași origine. Tot din grec. *Κυριάς* (ca și ital. de sud. *Chirico*, sard. *Imbirigu*, iar nu din *Kυριακής*, cum propunea Philippide) derivă, după Jokl, rom. *ciurică* „jour férié dans le peuple, 15 juillet“. Accentuarea cuvântului albanez și al celui românesc arată că în fiecare din aceste două limbi cuvântul grecesc a intrat pe căi diferite (p. 44). — Dintr-o epocă mai târzie, medio-greacă, datează cuvântul grec. *μανδραγόρα*, care apare la Albanezi supt forma *matērgon(e)*, *matērgan(e)*, cu redarea regulată a grupului *-ndr-* prin *-tr-*. Din cauza acestui grup consonantic cuvântul nostru *mătrăgună* nu poate fi împrumutat direct din grecește, ci ne-a venit prin mijlocire albaneză, dintr-o formă care explică și redarea finalului *-ōrā* prin *-ună*. și varianta *mătrăgiune* se explică ca un împrumut din dialectul gheg, în care formele cu *ḡ* (din care s'a desvoltat românescul *ḡ*) corespund celor cu *g* din celealte dialecte albaneze. Din aceste fapte scoate Jokl concluzia că împrumutul cuvântului albanez (el însuși împrumutat din medio-greacă) s'a făcut la noi înainte de sec. VII, și că epoca străromână a dăinuit până mai târziu (p. 51). — La pag. 53 §. u. dă Jokl o listă de cuvinte albaneze derivate cu suficele *-uk*, *-ōk*, în schimb între sine și cu variantele *-uk'*, *-ok'*, întocmai ca *-uc*, *-oc* și *-uț* al nostru, cu care se acoperă și în privința formei, a funcțiunei și a înțelesului. Originea lui *-uk'* și a lui *ok'* albanez o vede în lat. *-ūcceus* o variantă a lui *ūceus* (care ar fi dat *-ūk'*) explicabilă ca seria *cūpa-cūppa*, *mūcus-mūccus*, *strēna-strēnna*¹.

¹ Cf. Lindsay-Nohl, *Lat. Spr.* p. 132. De curând a insistat mai ales Rohlf's (*Literaturblatt* XLVII [1926] col. 360–361) asupra acestui schimb între vocală lungă urmată de consonantă simplă cu vocală scurtă urmată de consonantă dublă, citând exemplele românice: *brutus*—**bruttus*, *tōtus*—**tottus*, *matus*—**mattus*, *candela*—*candella*, *pīla*—**pilla*, *lacus*—**läccus*.

La acest *-uk'* (*-ok'*) se rapoartă *-uk* (*-ok*) ca rom. *-uʃ* la *-uc-*. Cu alb. *-uk'* se potrivește alb. *-uk* și cu privire la funcțiunea sa, căci derivă adjective calitative ca *bel'ebuk'*, *şuðuk'* care se aseamănă cu rom. *uituc* (p. 53).

Studiul acesta al lui Jokl se completează cu un alt studiu al aceluiași autor, *Griechisch - albanische Studien* (în „Festschrift Kretschmer“, Wien, 1926, p. 78—95), în care se studiază, pe baza câtorva cuvinte, atingerea Albanezilor cu Grecii în timpuri străvechi. Unele din aceste cuvinte, precum alb. *darðe* „păr sălbatic“ indică ca patrie primitivă a Albanezilor pătiile nordestice ale Peninsulei Balcanice (p. 91—92). În sfârșit menționăm studiul *Thrakisches* al aceluiași autor (în „Festgabe Streitberg“, Leipzig, 1924, p. 173—181), în care se dă explicația („die am Boden befindliche, am Boden rankende Pflanze“) numelui plantei προπέδιλα, προπέδιλα în limba dacă, și a numirei tracice Ἀργιλός de la tulpina arg- „alb“, de la care și cuvântul trac ἀργιλός „șoarece“ (numit astfel după coloare).

Cu un an înaintea lui Jokl vedea V. Pârvan (*Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*. Mem. Acad. Rom. Secț. ist. seria III, tom I, mem. 1, Buc. 1923, p. 12 §. u.) aceeași tulpină tracă *arg-* „alb“ în numele râului Argeș — Pârvan crede că și Ὀρδησσός de la Herodot ar fi „o falsă redare a originalului Ἀργεσος sau Ἀργισσος (p. 6) — referindu-se, ca Jokl, la același Ἀργιλός și — cu alt sufix — Ἀργιζα, precum și la Ἀρζος, dar citând și pe Ἀργέ-δαβον și Ἀργιδαύα (=Arcidava) și pe acel Bes cu numele Ἀρζης, despre vitejia căruia Procopius povestește minuni. Pârvan — dat fiindcă „limbile thracă, phrygă și armeană alcătuesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indo-europene“ — stabilește legături între *Argeșul* nostru și câteva numiri din Armenia, precum lacul Ἀρσησα, orașul Ἀρζες (identificat de unii cu actualul *Ardjesch*), muntele *Argaeus* (azi Argish-dâgh) etc., asupra căror atrăsesc atenția și Häsdeu (*Etym. Magn.* s. v. Argeș) pentru ca să scoată însă alte concluzii din acest fapt. Cred că Pârvan are perfectă dreptate considerând pe Argeș ca o numire păstrată din timpuri trace — cu geagataicul ἀργίς „cărtavană“, cu care-l apropie Weigand (*Jahresber.* XXVI—XXIX, p. 79) nu pare a avea nici o legătură — cu aceeași terminație *-eṣ* în locul sufixului diminutiv tracic *-is-* (cf. Βέργιον alături de Βεργούλη și Βέργα, Cotiso, numele unui rege getic, alături de Cotus, Kétuṣ).

citat de Jokl în „Streitberg-Festgabe“, p. 175). Probabil că și în *Argetoaia* (de unde numele *Argetoianu*) avem a face cu aceeași țulpină străveche *arg-*.

* *

In ceea ce privește sufixul din *Argeș*, el e, probabil, același ca în *Mureș*, *Someș*, *Timiș*. Intr'o lucrare recentă, publicată în „Zeitschrift f. Ortsnamenforschung“ I (1926), subt titlul *Brendisium und Verwandtes*, P. Skok a arătat că acest sufix — pe care el îl identifică cu terminațunea locativului plural ce apare și la Albanezi ca -š (p. 86) — se găsește și în numele de origine mesapică *Brendisium*, care nu poate fi despărțit de *Brenda*. Dată fiind înrudirea Mesapilor cu Traci, el găsește același sufix și în vechiul *Tauresium* din Macedonia, care trăește, fără sufix, în serbo-cr. *Taor* (p. 85). Nu putem ști dacă ceea ce Latinii transcriau prin *-esium* avea, la Traci, de fapt această rostire sau dacă pronunțarea era mai de grabă cu un fel de š sau š, pe care numirile românești îl conservă până astăzi. Divergențele în transcrierea grecească sau latinească, la numirile râurilor pomenite la scriitorii vechi, poate fi considerată și ea ca un indiciu despre o rostire palatală a lui s. Ceea ce mi se pare mai presus de orice îndoială, e existența acestui sufix în numiri de localități traco-ilirice; nume ca *Canusium*, *Genusia*, *Pandosia*, *Venusiae*, citate de Skok după Thesaurus, ne fac să credem că sufixul acesta era obișnuit și cu alte vocale decât e. N'ar fi imposibil ca și sufixele noastre diminutive *-aș* și *-uș* — vechi, fiindcă se găsesc în toate dialectele — să fie și eie de origine străveche. E adevărat că ele să găsesc și la Slavi, dar de obicei cu alte funcțiuni și nici pe departe cu acea vitalitate ca la Români. Faptul că *-aș* bunăoară se găsește, dintre Slavi, ca sufix onomastic, la Sârbi și la Bulgari (cf. *Studii istororomâne* II, p. 305 și 311) ne trimite tot la teritoriul locuit de Traci. S'ar putea deci foarte ușor să avem și în cazul acesta de a face cu sufixe mai vechi, cărora sufixele slave asemănătoare să le fi dat la noi o raspândire mai mare și să le fi lărgit funcțiunea.

Fiind vorba de P. Skok, profităm de acest prilej spre a menționă și alte lucrări ale eminentului romanist de la Zagreb, care au legătură cu limba română.

In *Notes d'étymologie romane* („Romania“ L [1924] pp. 195, 232) găsim pe *dâlmă* explicat din serbo-cr. **dlma* (p. 201). —

Pentru serbo-cr. *mrkatuňa* prefer etimologia din rom. *măr-gutuňu* (cf. în urmă *Studii istororomâne* II, p. 288) decât din *mela cotonea*, cu *l > r* (p. 201). — Pentru *întâiu* Skok (p. 217—218) respinge etimologia curentă din **antaneis* pe motiv că — precum a relevat Meyer-Lübke — de la *ante* am aşteptă, judecând după **propeanu*s, mai de grabă un **anteanus*, și fiindcă un asemenea derivat nu explică de ce cuvântul conservă forma masculină și când e atribut la un substantiv feminin: *clasa întâiu*, și, dimpotrivă, în Transilvania, se întrebunțează *dintâie* la amândouă genurile. Obiecțiunea dintâiu s-ar putea înălțatura dacă am admite că **antaneus* e metatezat din **anteanus* supt presiunea sufixului *-aneus* (DR., III, 387). Cât despre neacordarea în gen, ea e explicabilă mai întâiu la locuțiunea adverbială *dintâiu* (<*de întâiu*): *ziua dintâiu* (ca *omul din urmă*), de unde s'a născut pe deosebire forma invariabilă *întâiu*, pe de altă parte forma feminină *dintâie* la adverb. Deși cam complicate, aceste explicări mi se par preferabile etimologiei propuse de Skok: precum lat. *secundus* vine din *sequor*, astfel *întâie* — aceasta ar fi forma primitivă — ar veni din *anteiniens* (de la *ineo, inire*). Admitând păstrarea formei nominaționale (ca *recens > rece*), cred totuși că rezultatul fonetic al lui *ante iniens* ar fi fost **întie* (rostirea aceasta, care se aude peici și colo, s'a născut din *întâie* prin acomodarea lui *i* la *ie* următor), nu *întâie*, cf. *de + in > din, pre (= per) + in > prin*. Cu acest prilej Skok explică pe *al treilea, a treia* etc., (*-a < hac*) ca decalcat după limbile slave, în care pronumele ordinale adjective, de la 5 în sus, se formează prin adăugarea terminației adjetivale, care derivă din pronumele demonstrativ *ij = ille*: *peti-peti, šest-šesti* etc. Tot așa la Albanezi, unde de la 3 în sus, se adaugă *te*, și el de origine pronominală: *tre-trete, kater-katterte* etc. La Neogreci, de la 5 în sus, avem prepunerea articolului *ð*: *ð τριάντα, ð ἑκατὸ* etc. Am avea deci să face cu un fenomen balcanic (p. 219). Se poate însă că în limba română acest *-le* din *doilea, treilea* etc., să aibă altă origine (cf. DR., III, 404, §. u.) — Arătând un număr mare de cazuri, în care, în inscripții latine, *r* final nu se scrie (*pue, Plato, mate, marma, sempe* etc., p. 221, 222). Skok crede că avem să face cu un fenomen fonetic, care se continuă în românește (*soror > soru* etc.), în albanezește (*imperator > mbret, auceptor > kift* etc.) și în vegliotă (*praebbyter > prat*). Dacă în *frate* ne putem îndoia de avem să face cu *-r* amuțit

fiind final sau prin influența disimilatorică a lui *r* precedent, el crede că de o disimilare nu poate fi vorba în *alter*, care a dat românește **alte* și apoi, prin alăturare de adjectivele cu dezinente pentru cele două genuri, *alt*, *altă* (p. 222). Totuși dispariția lui *r* prin disimilare din *altru* este posibilă și în acest cuvânt în pluralul **altror* > *altri*, de unde s'a putut generaliza tulipina *alt-* și în celelalte forme. Precum *per* s'a metatezat în *pre*, tot astfel, înainte de ce *r* final începuse să amuțească, s'a produs, în latina vulgară, metateza lui *r* în *quatuor*, *inter*, *super* > *patru*, *între*, *spre* (poate supt influența lui *quadraginta*, *intra*, *supra* p. 223). Tot prin metateză *maior* > **mairo* se explică vegliotul *mauro* (alături de *maiutor*, *maor*) și românescul *mare*. Diftongul *ai* nefiind uzuial în latinește, **mairo* a devenit **mario*, precum **maida* (<*magida*) a dat *madia*; pluralul lui **mario* > **mariu* fiind *mari*, de la acesta s'a format, după analogia lui *cari—care*, *tari—tare*, un singular *mare* (p. 223). Cu ocazia aceasta Skok susține — pe nedrept, mi se pare, cf DR., I, 437 — că *o* din *preot* nu e reflexul lui *b* din *prebyter*, ci a lui *y*, după amuțirea lui *b* inter-vocalic (p. 221). *Preot* al nostru — cu accentul pe *e* — s'a păstrat în numele local sărbesc *Pirot* (p. 221)¹. Studiind soarta lui *-m* final latin în monosilabe, Skok citează, din inscripții o mulțime de cazuri în care acest *-m* e ređat prin *-n* în monosilabe și polisilabe, făcând constatarea că începutul cuvântului următor nu a influențat soarta lui *m* final, care, precum se știe, a dispărut în limbile românice în polisilabe și s'a prefăcut în *n* în monosilabe. Concluzia lui e că: „1° tendința latinității arhaice de a face pe *-m* să amuțească să continuat în latina vulgară și în limbile românice; 2° că *-m* final în polisilabe se găsește adesea restituit supt forma *-n*“. Acest fapt se explică printre un compromis între limba literară și tendințele populare: „Limba literară a împrumutat limbei vorbite nazala sa în polisilabe, iar limba vulgară i-a dat pronunțarea sa, slăbirea nazalei finale“.

In două cazuri *-m* a dispărut și în monosilabe: în prep. *cum* > *co* (ca în *coeo*, *coire*, *coicio*, în inscripții și *coius*, *coiux* = *coniux*) și în *non* > *no*, în românește *cu* și *nu* (pp. 225—227). S-ar fi putut atrage atenția și asupra soartei lui *quam* în românește, care fiind lipsit de accent, s'a desvoltat altfel decât *quem* > **quene* > *cine* (cf. *spem*—*spene*). Alături de conjuncția *ca* (cu *m* dispărut

¹ Prijot la Jireček, *Geschichte der Serben* I, 156.

ca în *cu și nu*), avem adverbul *cam*, care însă nu păstrează pe vechiul *-m*, ci e, precum am arătat în Dicționarul Academiei (s. v.), o desvoltare ulterioară a vechiului *can-*

Sub titlul *Notes de linguistique romanes*, Skok dă în „Archivum romanicum“ VIII, 1/2, pp. 147—160, între alte etimologii și explicarea unor cuvinte românești. *Aimintre* e explicat (p. 147) din **alīmente*. Am arătat în DR. III, 830 de ce nu se poate admite această etimologie, publicată de autor și aiurea. Vom rămânea deci la **aliamente*, căci **aieminte* se putea preface în *aiminte*, cu reducerea lui *ie* proton în *i*, ca în *balimēz* (alături de *baliemez*) < turc. *bal-yemez*, *cāinā* < **cāienā* < paleosl. *ka-janz*, *imurluc* < **iemurluc* (alături de *iamurluc*) < turc. *yamurluk*, *inicer* (alături de *ienicer*, *ianicer*) < turc. *yeni čeri*, *īlic* < turc. *yelek*, *işī* (și *inşī*, alături de *ieşī*) < exīre, *īmbăitură* < *īmbăietură*, *īmbăirat* < *īmbăierat*, *ivī* < **ievī* < slav. *javiti*; chiar și supt accent: *chilnā* (alături de *chielnā*) < polon. *kielna*, mold. și ar. *bair* < *bater*, *mirlă* < *mierlă* < mărula, *muhaɪr* < turc. *muhajer*, ar. *nīrlu* < **nīerlu* < **mērulus*, etc. În parantez fīe spus, că o formă *tât* nu mi-e cunoscută în românește, iar afereza lui *a-* în megl. *l'umintrea* e regulată, întrucât în acest dialect *a* inițial amușește de obiceiu. Cât despre *i* final în forma *aiminteri* el nu s'a desvoltat din *e* din cauza lui *-a* adverbial, căci, tocmai dimpotrivă, finalul *-ia* devine *-ea* (cf. Lunea, Florea etc.); probabil avem a face cu o analogie după pluralele în *-ure* devenite *-uri*. În sfârșit, pe *-re* final din *aimintre* nu-l consideră ca identic cu *-re* din *asîsdere*, decalcat după *takoždere*; originea lui trebuie să fie alta, precum am căutat să arăt în DR. III, 402—403. — În lat. *alvina*, din *alvus*, Skok (149) vede un diminutiv (despre un *-ln* diminutival în românește cf. DR. III, 665), întrebuițat în locul primitivului spre a se evita omonimia (*alvus* ar fi dat *alb* ca *albus*), ca în cazurile franc. *mouchette* = mouche, *clavellum* = clavem, citate de Gilliéron. Cu această ocazie se explică *fârtat* < **frateratus* (după modelul lui *pateratus* „socru“ al inscripțiilor). Totuși, după cum a arătat Schuchardt (citat de Dicț. Acad.), *fârtat* și *surată* ar putea fi decalcate după slavonește, unde întâlnim (*po)bratim*, cu un sufîx *-imz* care e dezinența participiului prezent pasiv, întocmai ca *-at* la noi. — Se explică (p. 150) legătura românescului *brâu* cu alb. *bres*, *-zi*, arătându-se că acesta derivă dintr-o formă mai veche **brę* *-*breni* + sufîxul diminutiv.

-ze (cf. germ. Gurt, Gürtel), corespunzând unui **bren* + *d-io*, în legătură cu *mbreñ* „încing“ (G. Meyer). Cuvântul românesc e împrumutat din albanezește, din forma fără sufix diminutiv. — În nota la pag. 152 se explică varianta *salcie* = *salce* după modelul cuvintelor de origine slavă cu -b final, reflectat când prin -e, când prin -ie. Astfel de exemple am dat și eu odinioară (*Conv. lit.* XXXVIII — 1904 — p. 705—6), arătând că modelul lor există chiar în slavonește (bulg. *sabъ*—*sabijъ*). Pentru *salce* Skok admite o declinare latină **salx*, *salcis* (după *falx*—*falcis*). — Lat. *gybbus* îl crede împrumutat din grecește *κυφός*, ceea ce ar explică reflexele românice ale vocalei accentuate. Pentru redarea lui y prin i, cf. exemplele ce le-am citat în *DR.* III, 691. — Alb. *grur*, *grun* e considerat ca împrumut din românește, arătându-se imposibilitatea reală a unui împrumut din dalmată (vegliotă), cum credea Meyer-Lütke. Ceea ce ar fi o nouă dovedă că strămoșii noștri nu erau numai păstori, ci și agricultori, dând Albanezi'or grâul. Pentru *â* > *u* se citează Rumân > sârb. *Rùmun(j)*. Tot din românește (*gl'indură*) e luat alb. *gëndere* (tosc.) *gandere* (gheg.), din cauza lui *l* > *r* (p. 155). Aceasta ar dovedi că stadiul intermediar între *glandula* latin și *ghindură* român n'a fost **gléndură*, ci **glăndură*. Din rom. *gușă*, *sugușă* e derivat srb. *guša*, *zagušiti* (s'ar putea adăogă srb. *gušiti* „a se înăbuși“, asupra căruia pare a fi influențat *dušiti*). Cât despre baza cuvântului românesc, Skok admite pe *geusiae*, al cărui diftong (*eu*) nefiind uzuwal în latinește, a fost redat sau prin *au* (it. *gogio*) sau prin *u* (rom. *gușă*). — Pe *pururi* îl explică din *pe* + *oară* < *hora* (la plural, după analogia lui *tempuri*), ca alb. *perhera* < *per* + *hera*, pluralul lui *here* < *hora*, cf. și slavul *vъ věky* (p. 157). Rămân totuși câteva greutăți formale, căci din *per* + *horas* am așteptă **preori* (cf. *proor?*), greutăți care nu dispar nici dacă admitem, cu Capidan *DR.* I, 563, că vorba românească e împrumutată din limba albaneză. Nu înțeleg cum Skok vede în *-le(a)* din *pururilea* „dativul plural al pronumelui pers. 3“ (p. 157). — Nu mi se pare probabilă nici explicarea lui *strein* din „forma determinată a adjectivului masculin slav *stranz*. Deziniența -i a intrat în silaba accentuată, ca în *câine*, *pâine* etc., pentru că un adjecțiv românesc nu se poate termina în -i. Un alt exemplu pentru același procedeu se găsește în rom. *sein* ‘gris’ din serb.-cr. *siňi*“ (p. 159). Pentru *strein* cf. mai jos.

Din interesantul studiu *Zur illyrischen Ortsnamenkunde* (extras din „Omagiu Kretschmer“, pp. 352—256) relevăm: —ε din alb. **gatε* (din care a rezultat forma actuală *gat*) presupune un mai vechiu **gatava* (slav. *gotovz*), care explică și pe românescul *gata* (p. 256). Am avea astfel o dispariție a lui *v* intervocalic, ca în elementele latine, o paralelă interesantă pentru *-dava* > *-da* în *Turda* (cf. mai sus).

* *

Pentru clarificarea raporturilor albano-române servesc numeroasele contribuțiuni aduse în ultimul timp de filologii români și streini cu privire la rotacizarea lui *n* intervocalic. A. Procopovici se ocupă pe larg în acest volum de cele două studii dedicate acestui fenomen de Al. Rosetti și A. Balotă, încât mă voi restrânge la câteva observații.

In general sănt de acord cu Rosetti, care ajunge la concluzii în parte asemănătoare cu cele expuse de A. Procopovici în teza sa de doctorat asupra „Rotacismului și nazalizării“ și de mine în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, mai ales în ceea ce privește lipsa rotacismului în dialectele suddunărene și legătura lui intimă cu fenomenele disimilatorice și asimilatorice produse de vecinătatea unui *n* sau *r*; Rosetti crede chiar că asimilarea *r | n* > *n | n* e punctul de plecare al rotacismului (p. 50). N. Jokl atrage acum în urmă atenția („Indogerm. Forsch.“ 44, p. 47) asupra unui fenomen asemănător la Albanezi, referindu-se și la cele spuse de Pedersen („Jahresb. f. rom. Phil.“, 9, 1, 214) cu privire la *krüe* „cap“, plur. (tosc.) *krere*, gheg. *krena* < *c(e)re-brum*. Mă deosebesc însă de rezultatele la care ajunge Rosetti în ceea ce privește legătura între rotacismul românesc și albanez. El e de părere (p. 54) că o asemenea legătură nu există, pe când eu stăruesc a crede că fenomenul datează din epoca comunității unei părți a strămoșilor noștri cu o parte a strămoșilor albanezi. În această credință mă întăresc cercetările mele asupra dialectului istroromân (cf. *Studii istroromâne* II, §§ 72 și 317), rămas aproape cu totul în afară de preocupările lui Rosetti, care admite încă, cu O. Densusianu și I. Popovici, că Românii din Istria ar fi Dacoromâni emigrați din nordul Dunării în părțile locuite azi de ei. Concluziile la care ajung în studiul meu recent asupra istroromânilor sănt altele și anume că Istroromâni sănt

urmașii acelor Români Apuseni rotacizanți care locuiau în vecinătatea Albanezilor și în comunitate geografică cu Dacoromâni. Acest lucru l-a dovedit acum în urmă și P. Skok în studiul său important *A propos du nasalisme et du rhotacisme roumaino-albanais* (în „Arhivul“ lui Barić II [1924], 326—340). N. Jokl („Indogerm. Forsch.“ 44, p. 50) e de asemenea convins despre legătura organică între rotacismul român și albanez.

Se știe că unele din textelete și documentele noastre vechi sănt neconsecvente în întrebuițarea formelor rotacizante. S'au atribuit aceste neconsecvențe diferenților copiști ai textelor și s'a crezut că în documente poate fi vorba de anumite uzanțe grafice. Rosetti e de părere că „grafiile diferite ascund același sunet greu de notat, și adeca un *r* nazal: *n* e o grafie extremă, dar reprezintă același sunet“ (p. 47). Citează (p. 39) cazul lui *r* nazal din Perinaldo, pe care editorul îl transcrie prin *nr*, adăugând că: „è vero che in bocca di un Perinaldesē difficilmente scernerai la *n* dalla *r*, sendochè ambedue vengono travolte in un suono nasale...; di modochè odi soltanto un suono che non battezzerai nè di *n* nè di *r*“. Se referă și la Petersen („Rom. Jb.“, 9 I, 214) care crede că și *r* tosc avea o astfel de „lockere Artikulation“, care nu-l deosebea de un *r* nazalizat. Grafiile vechi și și rostirea *nr* în unele cuvinte la Moți și la Istroromâni pot fi aduse și ele în sprijinul acestei explicări. Dar mai e cu puțință și o altă supozitie. Se poate adeca ca în unele regiuni și la unii indivizi, șovăirea care apare în scris să fi corespuns de fapt unei șovăiri de rostire în epoca aceasta (sec. XVI—XVII) când rotacismul era pe cale de a fi înlocuit prin rostirea de la miaza-zi, cu *n*. Chiar în limba literară, care tinde în mod firesc la o categorizare cât mai precisă a materialului de limbă și la o uniformizare cât mai mare a variantelor de rostire, putem observa cum anumite șovăiri de rostire dăinuesc multă vreme, nefiind supărătoare. Astfel variantele cu *e* și *i* în poziție neaccentuată, care în limba franceză bunăoară ar fi izbitoare, la noi nu trec de loc ca „rostiri dialectale“: *adică* și *adecă*, *galbin* și *galben*, *sălbatic* și *sălbatec* sănt forme pe care le întrebuițăm mulți, fără să ne dăm seama despre rostirea noastră șovăitoare. Observarea atentă a dialectelor ne arată că în ele asemenea șovăiri sănt cu mult mai dese și se raportă la sunete cu mult mai deosebite între sine decât *e* de *i*. La Bran am auzit la o țărancă *bine că yine*, ca

rezultat al tendinței de a introduce labialele curate din graiu? „frumos“ în locul celor palatalizate din graiul „prost“. Voind să fac o excursie pe munte cu un preot din Bran, când țăranul ce ne călăuzea a adus caii, preotul îl întrebă: „Bade Ioane, sănț *potcovitii* caii?“ și apoi întorcându-se către mine îmi dădu sfatul: „când pleci călare la munte trebue mai întâi să te uiți dacă calul e bine *potcovit*“. Deci două forme pentru același cuvânt, după cum vorbitorul se adresa țăranului sau orășanului. Foarte instructive sănț în privința aceasta observațiile făcute de Tache Papahagi în Țara Moților („Grai și suflet“ II, 46—50) — cunoscute în parte și lui Rosetti (p. 16) — asupra rotacismului în ultimul stadiu de stingere în Munții Apuseni. Din observările lui rezultă că 1.) rotacismul se mai păstrează numai în câteva cuvinte, dar nici acestea nu sănț egal de răspândite; 2.) că cei ce-l au, îl întrebuințează numai între sine, de sigur de teamă de a fi luati în râs de ceilalți; 3.) că îndată ce-și dau seama, înlătăruesc forma rotacizată prin cea cu *n*. Un asemenea stadiu poate să fi fost atins acu 300—400 de ani în regiunile nordice și deci, întrebuințarea formelor rotacizate alături de cele cu *n* se explică, înainte de toate, prin inadvertența scriitorului de a-și ascunde rostirea dialectală. O paralelă perfectă în privința aceasta ne oferă textele noastre vechi — căpă și originale — care întrebuințează promiscue forme ca *fi* și *hi* etc. Cât privește rotacismul în cuvinte de origine streină, relevat de Frâncu—Candrea și Alexici, el e de sigur un rezultat al rostirei șovăitoare și al nesiguranței în întrebuințarea din ce în ce mai rară și mai redusă a rostirei vechi, în stadiu de stingere¹.

Ca în textele și documentele vechi trebuie înțeleasă șovăirea între *r* și *n* și în numirile de persoane și localități. Faptul că bunăoară alături de *Fyntyrèle* se găsește și forma *Fyntynèle* (p. 3) — în acest cuvânt și vecinătatea lui *n* precedent a putut produce rostirea dublă — nu cred că îndreptățește la concluzia pe care o face Rosetti: „Il n'y a pas de preuves certaines que la Moldavie proprement dite ait participé normalement à cette innovation phonétique. Les quelques cas de rhotacisme que l'on y a

¹ Rosetti greșește (cf. *Dicț. Acad.*, s. v.) când consideră pe *afină* că un cuvânt de origine ungurească în limba română (p. 12). Tot astfel nu pot fi considerate ca vorbe streine *clădiră* și *slăbiciure*, căci amândouă cuprind sufixe de origină latină (*-inare*, *-ionem*), indiferent de tema la care au fost legate.

relevés peuvent s'expliquer par le fait que le Nord de la Moldavie a été colonisé dans le courant du XIVe s. par des Roumains venus des territoires transylvains avoisinants“ (p. 8). Nu prea cred în pronunțări duble în ținuturi cu emigranți, căci limba nivelează repede deosebirile între cei nevoiți să trăiască unii cu alții. Mi se pare, dimpotrivă, că tocmai numirile de persoane și localități, relicte ca *bire-bire* în graiul copiilor din c. Vutcani, j. Fălcu, *rapoi* = înapoi și chiar și *pâră* = până, precum și probele indirecte ascunse în graiu ne dau mijloacele cele mai binevenite spre a preciza extensiunea rotacismului în vremurile vechi. Astfel, pentru rotacismul în Moldova, avem, precum a arătat Giuglea (*DR.* III, 563), un indiciu în extensiunea formei *râlă* în locul literarului *rână*: *l* se explică foarte probabil printr-o disimilare față de *r* precedent într-o formă rotacizată **râră*. Tot astfel e cuvântul *firetic*, pe care l-am derivat în Dicț. Acad. din *phreneticus*, devenit **frenetic*, apoi, în regiunile rotacizante, **freretic* și, cu disimilarea totală a primului *r* (și cu apropiere de *fire*), *firetic*. Pentru extensiunea de odinioară a rotacismului în Ardeal s-ar putea cita două numiri. Când pleci de la Cluj în Munții Apuseni, întâiul sat care aparține acelei regiuni este *Buru*, în care trebuie să recunoaștem — ca și în numele de familie istoromân *Buru* — pe *Bunul* nostru. S. Dragomir îmi semnalează că în Sibiu a întâlnit un ciobotar venit din Poșaga de sus (jud. Turda Arieș), care se numeaște *Cirebeà* (= *cine bea*, ca ung. *Boromissza*, *Bornemissza*).

În legătură cu cuvintele *stăpân*, *jupân*, *smântână* și *stână*, despre care s'a scris atât de mult în vremea din urmă, mai ales în Dacoromania, părerile sănt împărțite. Unii continuă să credă că ele sănt de origine slavă, dar că au pătruns foarte de timpuriu în românește¹, încât au putut luă parte la cele două străvechi

¹ În *Studii istororomâne* II, p. 355 am arătat că un astfel de cuvânt slav pătruns foarte de vreme în romanitatea balcanică a fost *metla*, care, pentru a deveni *mătură* în limba noastră, trebuia să fi intrat în limbă într-o vreme când putea fi romanizat în **metula*. Mă întrebam atunci de ce oare tocmai acest cuvânt să fi fost luat de Români de la Slavi într-o epocă atât de veche? Văzând astăvară cum țărancele noastre își fac singure măturele lor de nuiile din crengi subjiri de mestecăni, mă întreb dacă în acest **metula* presupus de românescul *mătură*, nu se ascunde, afară de slavul *metla* și latinul *betula* (de origină celtică), dacă deci **metula* nu e o forma contaminată din *betula* (înlocuit, atunci când însemna copacul, prin **masticinus*) + slav. *metla*?

prefaceri, a lui *a* accentuat în poziție nazală în *â* și a lui *n* intervocalic în *r*, alții admit că avem a face cu cuvinte de origine latină sau autohtonă. A treia părere exprimată acum de P. Skok în articolul citat mai sus. Eminentul romanist de la Zagreb crede că dacă în aceste cuvinte, pe care le consideră de origine slavă, *án* nu s'a păstrat ca în celealte împrumuturi din slavonește, ci a devenit *ân*, ca în elementele latine, explicația ar fi că „l'esprit linguistique roumain a pu très facilement remplacer (ou identifier) la terminaison slave par la terminaison correspondante roumaine grâce à la série des mots roumains au sens ou à la forme rapprochées“, deci *jupân*, poate și *stăpân*, s'au luat după *român*, *bâtrân*; *stână* după *stâncă*; *smântână* după *fântână* etc. Asemenea cazuri de „adaptare“ (mai ales a părții finale a unui cuvânt după analogia sufixelor) nu sunt rare în limbă când avem a face cu împrumuturi și mai ales cu neologisme. Un studiu în privința aceasta, bazat pe multe exemple, ne-ar putea arăta în ce măsură putem admite asemenea adaptări ca principiu linguistic. În cazul de față cele patru cuvinte, atât de populare și atât de răspândite, nu arată numai pe *a* trecut în *â*, ci și prefacerea lui *n* în *r*. Skok (p. 339—340 n.) crede că și în privința rotacismului e admisibilă adaptarea, aducând ca exemplu pe *striiru* al textelor rotacizante, pe care nu-l poate despărți de v.-bulg. *stranīnū*. Încă un pas pe calea aceasta și ajungem la principiul profesat de Balota în cartea sa, după care o lege fonologică veche poate dăinui — ca „adaptare“ — la infinit. Dar nici unul din exemplele citate de Balotă nu rezistă unei critice serioase, încât ele nu ne sălesc să părăsim experiența de până acum, după care o lege fonologică, după ce s'a generalizat asupra materialului linguistic, se încheie, căci însăși condiția principală care promovează generalizarea, analogia faptelor asemănătoare (cf. DR. II, p. 32 §. u.), lipsește. Dacă n'ar fi aşa, atunci toate deducțiile noastre asupra cronologiei relative a schimbărilor fonetice, întemeiate tocmai pe convingerea mărginirii în spațiu și în timp a legilor fonologice, ar sta în vînt¹.

¹ In nota la pag. 1321 am insistat asupra faptului că o lege fonologică cu repercușiuni adânci asupra morfologiei și derivării poate dăinui, și după încheierea ei, ca lege gramaticală (morfologică sau derivativă). Dar aceasta nu e cazul la *stână*, *stăpân* etc. Mai avem și cazuri când o lege fonologică străveche, după mult timp, se poate repeta în aceeași limbă. Astfel știm că *j* latin inițial a trecut prin stadiul *d'* (ѓ) la cel de *(d)ž* în *joc*,

Cu privire la cele patru cuvinte citate am ajuns, în discuția încinsă în jurul lor, la un punct mort. Ar trebui să se producă fapte nouă pentru ca problema principală ce stă la baza discuției să se lămureasă.

* *

O contribuție serioasă la raporturile slavo-române aduce lucrarea lui Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân* (Mem. Acad. Rom., seria III., tom. II, mem. 4, București, 1925), operă premiată de Academia Română. Autorul distinge cuvintele slave intrate în perioada veche, când Aromâni trăiau în comunitate geografică cu ceilalți Români, de cele împrumutate în perioada nouă, după despărțirea dialectelor și aşezarea Aromânilor în regiunea ocupată de ei astăzi. Se studiază rând pe rând schimbările fonetice (pp. 6-14), schimbările semantice (pp. 14-18) și influențele gramaticale (pp. 18-22), arătându-se în același timp asemănările cu dialectul dacoromân (pp. 22-23). Urmează

jug etc. Același lucru se repetă cu ung. *j-* în cuvinte ca *jelent* > *d'elântu* (cf. acest volum p. 1082). Tot astfel, precum *g* urmat de vocală palatală a dat în elementele latine, prin stadiul intermediar *ḡ* (*d'*), un *ḡ*, întâlnim, în anumite regiuni ardelene (cu deosebire pe unde și *k'* secundar din *chem* și *chiatrū*) a ajuns la rostirea *t̄s*, *č*) pe ungurescul *gy* devenit *ḡ*: *gyaló* > *gealău*, *agyag* > *ageag*, *gyengye* > *gingaš*, *gyolcs* > *giulgiu*, *hölḡy* > *helge* etc. Dacă la Aromâni și Megleniși cuvintele slave cu grupul *kl* se rostesc *cl'* (de ex. *cl'in* < paleosl. *klinū*) am mai putea oare vorbi de o dăinuire a legii fonologice care prefăcea pe *cl* latin în *cl'*? Cred că nu, ci explicarea e următoarea: pe timpul când strămoșii Aromânilor și Meglenișilor actuali au ajuns în atingere cu Slavii, în limba lor nu exista grupul consonantic *cl*, încât, nedeprinsă cu rostirea lui, l-au redat, în împrumuturi din slavoneste, prin grupul *asemenător* și lor familiar *cl'*; când contactul cu alte popoare a devenit mai des, au deprins însă și rostirea *cl*. Mai curios e că și la noi avem câteva exemple sporadice de *cl* strein redat prin *k'*, ca în cuvinte latine. Astfel, alături de forma obișnuită prin regiunile vestice *cleanf* < sârb. *klanac* (N. Drăganu, DR. III, 704), avem, prin Muscel și Buzău, și forma *cheanf*; alături de *gloabă*, atestă Bogrea în acest volum forma *ghioabă*. Se pare că prin Banat rostirea *cl'* în elemente latine s'a păstrat mai mult decât în regiunile estice: la Anonimul Caransebeșan găsim încă scrierea „*Klejè. Clavis [kejē]*“ și „*Kleiczé. Clavicula*“. Pe vremea când în regiunile vestice se rostea încă *kl'e(a)ie*, iar în cele estice deja *k'e(a)ie*, a pătruns de la vest (precum arată originea sârbească a cuvântului) spre est (Muscel, Buzău) cuvântul *cleanf*, care a fost prefăcut în *k'anf*, fiindcă rostirei vestice *kl'aie* îi corespundează *k'aie*. Numai aşa devin explicabile cazurile de hiperurbanism, ca bănățeanul *clientuș*, alături de *chientuș*, forma corespunzătoare ungurescului *köntös*.

capitolul dedicat elementului lexical (pp. 22—33), în care cuvintele de origine slavă nu sănt studiate numai din punct de vedere al epocii când au pătruns în limbă, după categorii gramaticale (verbe, adjective, numerale) și semantice (termeni religioși, viețuitoare, înrudire, locuința cu dependențele ei și obiectele de trebuință, îmbrăcămintă, corpul omului, scule, numiri privitoare la teren, plante, abstrakte și diferite noțiuni), ci și în comparație cu celealte dialecte române, dându-se lista celor comune cu dialectul dacoromân și meglenit, precum și câte o listă a cuvintelor slave pătrunse și la Albanezi și Neogreci. Foarte instructive sănt considerațiile asupra caracterului elementului slav (pp. 33—43), și asupra vechimei lui (pp. 43—51). La sfârșit se dă, în ordine alfabetică, lexicul, întemeiat nu numai pe dicționarele și glosarele cunoscute, ci și pe scriitorii vechi (Ucuta și Codicile Dimo-nie), pe scrieri rare și greu accesibile și pe material inedit.

Reținem din acest studiu condensat al harnicului și eruditului lingvist de la Cluj câteva constatări deosebit de interesante (sintetizate în parte în cele două pagini, 51—52, subtitlul „Considerațiuni finale“): Influența slavă a început în epoca străromână, este deci anterioară sec. X, când ne e atestată prezența Aromânilor în Tesalia și Epir, unde au emigrat din spre miazănoapte, căci un număr mare de elemente slave este identic cu slavismele din celealte dialecte române. Ca cel mai vechi element slav sănt considerate cuvintele — comune celor trei dialecte românești — care nu se găsesc la Albanezi și Neogreci. După formă, elementul slav se dovedește în cele mai multe cazuri aparținând dialectului bulgar de răsărit. Cu toate acestea există și slavisme din epoca străromână, care indică în mod clar ca loc al împrumutului regiunea sârbească. În mod foarte ingenios și convingător explică astfel ca de proveniență sârbească reflexul *un* (în *scump*) al vocalei nazale *ă*, pe când reflexul *ân* (în *pândesc*) îl consideră de proveniență bulgară. Asupra acestui fapt — în afară de altele — am insistat în *Studii istororomâne* II, p. 359 §. u. spre a arăta că patria Srăromânilor trebuie să fi avut o întindere mare, cuprinzând teritoriile locuite de strămoșii Bulgarilor, Sârbilor și Albanezilor de azi.

* *

O lucrare plină de învățături nouă și de un deosebit interes pentru filologia română este cartea lui G. Rohlf, *Griechen und*

Romanen in Unteritalien (vol. 7, seria II, din „Biblioteca dell'Archivum Romanicum“), Geneva, 1924. Coloniile grecești din sudul Italiei erau cunoscute de mult prin studiile lui Gius. Morosi („Archivio glottologico“ IV [1878], 1–116), care credea că ele sănt venite în sec. X, supt stăpânirea bizantină. Rohlfs a studiat din nou aceste colonii, a stabilit răspândirea lor de azi, a căutat urmele expansiuniei lor de odinioară și a emis părerea — pe care o găsim exprimată ca o ipoteză și la A. Thumb și la Hatzidakis — că avem a face cu o populație grecească care se păstrează din timpuri străvechi în *Magna Graecia* de odinioară. Critica ii dă, în general, dreptate (cf. cu deosebire recensiile lui J. Jud în „Romania“ 41 [1925], 599–604 și M. Friedwagner, în „Literaturblatt f. germ. u. rom. Phil.“ XLVIII [1926], col. 113–117). Deși, în lipsa documentelor istorice, uneori în contrazicere unele cu altele, e greu a accepta fară rezerve noua teorie a lui Rohlfs, sigur este că argumentarea sa e din cele mai temeinice și foarte seducătoare. Mi se pare chiar că meritul cel mare al acestei lucrări nu este de a fi dat soluția definitiva a unei probleme, ci de a fi atras atenția asupra ei și de a fi făcut-o cu atâtă înțelegere lingvistică, încât a deschis un câmp de discuții fertile. Voiu releva în cele următoare câteva fețe ale acestei probleme, care au o mare afinitate cu chestiunea vecinică deschisă a originii Românilor și a continuității în regiunile lor actuale.

Romanitatea triumfătoare a biruit cu timpul asupra coloniilor grecești din sudul Italiei, oricât de puternice și înfloritoare fusese să ele odinioară și cu toate ca creștinismul în întâiile veacuri, prin haina sa grecească, era un susținător al elenismului (p. 86). Azi mai sănt șapte sate grecești pe lângă Bova, spre miază-zi de Aspromonte în Calabria, și nouă sate spre sud de Lecce (Terra d'Otranto). Ca și în cele șapte sate de Istroromâni la miază-zi de Monte Maggiore, graiul părintesc a devenit mai mult o limbă întrebunțată în familie de acești indivizi în mare parte bilingui. Desnaționalizarea Grecilor s'a întâmplat în măsură mai mare de când — în sec. XVI și XVII — ritul latin a înlocuit — întocmai ca la Istroromâni — religia ortodoxă (p. 89–90). Pe alocuri (în Cardeto) Rohlfs abia mai găsește pe un „zappatore“ cu numele Giovanni Nicolò, de 66 ani (în 1923), care-și mai aduce aminte de câteva cuvinte și fraze grecești auzite în copilărie. Întocmai ca la Români din Veglia sau la cei din Schitazza istriană.

„După ce limba Romei devenise limba oficială a administrației, grecismul pierdu tot mai mult teren și decăzu la stadiuș unui graiu vorbit de păstori și țărani“ (p. 85). Așa s'a întâmplat de sigur și în sudestul european locuit odinioară de strămoșii noștri: limba latină, înlocuită în armată și în administrație de cea bizantină, se rustifică, iar din cei ce o vorbeau, au rezistat slavizării cupropitoare tot numai acei „Hirten und Kleinbauern“ (p. 5) pe care îi găsim și în Italia de sud că păstrători ai grecismului. Si acolo, ca și la noi, de la un timp încetează mărturiile istorice și, dintre ele, mai întâi inscripțiile: în tot districtul Cosenza bunăoară nu se găsește nici o inscripție grecească sau romană. „Cauza lipsei totale de inscripții [în orașele grecești din sudul Italiei] o vedea Mommsen în multele invazii și în starea culturală decăzută a locuitorilor. Italia de sud devenise, după stingerea vieții orășenești, o țară de păstori și agricultori, care, lipsită de orice centre culturale, ducea o viață primitivă de nomazi, în grupuri mici“ (p. 82—83).

Dar populația romanizată azi păstrează urme vădite de limba și firea grecească a strămoșilor ei. Rohlfs le arată, cercetând toponimia, onomastica, gramatica, tezaurul lexical și unele obiceiuri. În unele privințe concluziile lui nu mi se par hotărîtoare. Astfel el crede că felul de a negă ridicând capul de jos în sus, ca la Greci, răspândit în Italia meridională, ar fi o trăsură caracteristică etnică (p. 48). Punctul de plecare al acestui obicei este, după toată probabilitatea, grecesc (*ἀναγεύω*), dar aria de răspândire nu trebuie să fie identică cu suprafața locuită odinioară de Greci, căci obiceiul s'a putut extinde, prin imitație, și la populații învecinate, care n'au în vine sânge grecesc. Acest fel de negație e ușual în toată Peninsula Balcanică și o găsim și în Țara Românească (unde, de obicei mișcarea aceasta a capuluș de jos în sus este întovărășită de un sunet, un fel de *t* cu plăziunea produsă prin inspirațiunea aerului), adusă de Balcanici. Cam așa poate fi și cu pierderea infinitivului și cu apul. *ku*, calabr. *mu*, despre care Rohlfs a publicat un articol în „Zeitschrift f. rom. Phil.“ 42 [1922], 211 §. u. (cf. DR. III, 1076), constatănd că aria pe care sănt răspândite aceste fenomene coincide cu locurile în care 50 % din cuvintele referitoare la viață primitivă casnică sănt de origine grecească. Si în privința acestor fel de fenomene lingvistice nu trebuie să uităm că ele se pro-

pagă, de la popor la popor, dincolo de ariile substratului etnic. Tocmai pierderea infinitivului la popoarele balcanice și în românește e o dovedă despre aceasta; pe când Sandfeld—Jensen și Rohlfs admit limba grecească ca punct de plecare, Weigand crede că avem a face cu un fenomen de origine tracică.

Dintre celelalte inovațiuni lingvistice sud-italiene, a căror origine trebuie căutată în grecește și pe care le întâlnim și în românește, mai relevăm întrebuițarea infinitivului neînlocuit prin construcțiile personale după verbul *sónno* „pot“ (dar, spre deosebire de noi, și după *cánnō* „fac“, p. 65); înlocuirea conjunctivului prezintă prin indicativul prezintă, care în grecește se explică prin transformări fonetice normale (p. 65), și care apare și la noi în afară de pers. 3 (în câteva relicte ca *blem*, *plăsem*, istro-rom. *paséf* și în pers. 1 și 2 din plur.), însă astfel că la Aromâni și Megleniți s'a generalizat forma indicativului și la pers. 3 în unele conjugări, iar la Istroromâni în toate conjugările; apariția imperfectului în propoziții condiționale ireale, care în italienește și în alte limbi românice este posibilă, însă mai mult ca un mijloc stilistic (p. 66); cu această ocazie Rohlfs atrage atenția asupra construcției *peri-vrea* „ich wollte umkommen“ > „ich wäre umgekommen“, cu care s'a ocupat în „Zeitschrift f. rom. Phil.“ 40, 503. În sfârșit se constată că *habeo cantatum* este în Italia meridională o construcție cât se poate de nepopulară, forma obișnuită fiind *cantavi*, ca în grecește, unde aoristul este urmașul vechiului perfect (p. 68—69); și în românește pe *cântaiu* și pe *am cântat* îl întâlnim repartizat astfel, că forma dintâi este ceea ce să mai uzualează cu cât ne depărtăm mai mult în sprijinul sud (în Ardeal aproape numai prin Munții Apuseni, foarte obișnuită în Muntenia și mai ales întrebuițată la Aromâni).

Punctul de greutate pe care își intemeiază Rohlfs părerea sa că Grecii din Italia de sud sănătății urmașii vechilor colonii grecești, este limba lor, care prin elementele sale dorice și prin câteva inovațiuni de dată foarte veche se dovedește a fi anterioară sec. X, când, după Morosi, s'ar fi putut întâmpla colonizarea lor. Astfel dispariția lui s'final — în afară de monosilabe! — s'a întâmplat, după Thumb, sub influență latino-romanică. Cum însă acest fenomen era încheiat, pe teren latino-romanic, în sec. VIII, influența aceasta nu s'ar mai fi putut exercita în sec. X (p. 94).

Pentru analogia cu stările de la noi e importantă constarea că în graiul Grecilor din Italia meridională s-au păstrat câteva relicte arhaice (de ex. participiul activ al aoristului, imperativul aorist, o seamă de cuvinte) pierdute în celealte regiuni grecești, întocmai precum la noi se păstrează forme și cuvinte latine pierdute în restul României. Dar și mai interesantă este constatarea că această izolare de restul grecismului n'a împiedecat graiul italo-grec să se desvolte în aceleasi direcții generale ca neo-grecoasă. Acest lucru nu s'a petrecut numai în sudul Italiei, ci Rohlfs citează, după Hatzidakis, analogia graiului din Silli și Pharasa, lângă Pontus și în Capadochia: „aceste dialecte izolate, care arată urmele clare de *χοινή διάλεκτος* răspândit odinioară peste toată Asia Mică, sănăt despărțite, în urma cuceririi turcești, de patria-mamă grecească de 1200 de ani și totuși ele conțin toate acele evoluții care sănăt caracteristice limbei neogrecoase“ (p. 93). și în Creta și în Cipru limba neogrecoasă este „in sostanza“ aceeași ca pe continent (p. 73). Observații analoge am făcut în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* cu privire la grupurile de Români izolați prin populații aloglotice și am explicat inovațiile în același sens (care adesea apar numai regional în dialectele de azi) prin continuarea unor începuturi de inovație datând din epocă străromână.

Ne rămân, în sfârșit, câteva observații de amănunt, mai ales în legătură cu limba noastră:

Cel ce observă limba vie va fi făcut adesea, chiar asupra sa, observația cum dintr'un cuvânt polisilab, rar auzit, când te forțezi să îți amintești, îți vine în gând mai întâiu structura lui ritmică; aceasta formează pentru memorie oarecum osatura lui și ceea ce-ți „joacă pe limbă“ este de obiceiu cadența lui silabică. Exemplele pe care le citează acum Rohlfs (p. 23 și 35) de cuvinte stâlcite, prin metateză, etimologie populară și prin contaminații felurite, atât de mult încât cuvântul original nu-l mai recunoști decât din ritmul său, sănăt o ilustrare binevenită a acestei observații și ne atrage atenția asupra unui factor de care de obiceiu se ține prea puțin seama în lingvistică.

La pag. 114 se aduc exemple despre răspândirea în Italia meridională a grec. στέρπης (care trebuia să devină *sterpus* în gură romanică) și din care derivă și alb. *sterpe* și rom. *strep*. El combată explicarea cuvintelor românești din **extirpus*, dată de E.

Herzog și admisă de Meyer-Lübke, după cât cred acum, cu drept cuvânt, cu toate că Jud, în recensia amintită (p. 603—604), apără etimologia lui Herzog.

Pentru accentul bov. *fascia* < lat. fáscia, *lania* < lat. linea (p. 136) este a se asemăna *mania* (grec. μάνια) în loc de *mánia*, pastrat în rom. *mânie*.

Intre cuvintele latinești trecute la Neogreci — precum crede Jud și Rohlfs (p. 138—139) — din Italia de sud, unde ele se găsesc și pe teren italo-grec, relevăm: *plicare* și *applicare*, care apar cu un sens apropiat de al rom. *plec* (âtât că la noi *plecare* e o mișcare de separare de la un punct, iar la Neogreci și în Italia de sud o a j u n g e r e la un punct): n.-grec. ἀπλικεύω „einkehren, wohnen“, calabr. *accicare* „erreichen“, *chicáre*, *chicari* „ankommen“, sicil. *agghicari*, *ghicari* „ankommen“. Sensul lui *circellus*, ca în românește, se găsește, în afară de dialectele citate și în Dictionarul meu etimologic, în n.-grec. κουρχέλλη „eiserner Ring“, calabr. *ciurcellu* „Ohrring, Frauenschmuck“. *Tubula*, *tubulum*, ca în n.-gr. τοῦβλον (> arom. *tuvlă*), neap. *túfolo* „Röhre“, irpin. *túfalo* „Wasserröhre“ este, precum au arătat P. Papahagi și Th. Capidan (DR. III 765), conservat și în arom. *tulă* „țiglă“. În al nostru *cană*, care se găsește supt această formă și în bulgărește (de unde-l derivam în Dicț. Acad.), se poate ascunde un cuvânt cu mult mai vechiu. Rohlfs (p. 139) atestă, la Venantius Fortunatus, un lat. *canna* „genus vasculi“ (acesta însă nu cred că poate fi identificat cu *canna* „trestie“, explicat ca „Gefäß mit engem, rohratigem Hals“). identic, probabil, cu germanul *Kanne*; derivatul **cannata* s'a păstrat în limbile germană, albaneză, neogreacă, italo-greacă, serbă și ungurească (de unde al nostru *cantă*).

Grecescul μοῦτρον (sau forma plur. τὰ μοῦτρα, cf. rom. *mutră*), păstrat și la Sarzi, e răspândit și în Italia de nord.

Pentru etimologia ce am dat-o pe vremuri lui *leagăn* (în legătură cu „legă“, pentru care e a se compara ce spune Spitzer în acest volum p. 650, găsim un sprijin în grec. νάκη „wolliges Fell“ > „Wiege“, sic. calabr. basil. salent. *naka* „Wiege“: „în Calabria de nord est leagănu l constă dintr'o ramă dreptunghiulară de lemn, pe care e întins un postav și care e legată de tavan, un tip care e răspândit și în Sicilia și corespunde aproape exact cu leagănu peloponezic descris de Thumb“ (p. 146).

Rohlfs (p. 116—117) se ocupă și de reflexele în Italia de sud, ale lui *ἀσπόδες „miros“ — între ele și verbe ca *addusimā* „wittern“ „riechen“ (cf. rom. *adurmeca*) — cuvânt despre care crede că a pătruns de timpuriu în limba vânătorilor romani, precum arătă răspândirea lui pe teritoriu romanic (Meyer-Lübke, *REW*. No. 6112). Pentru cele două reflexe, cu *s* (span. *husma* etc.) și cu *r* (ital. log. *orma*, rom. *urmă*), care, precum observă Meyer-Lübke *l. c.* au o paralelă în *celeusma* > sic. *kyurma* etc. față de portg. *chusma* etc., explicarea ne-o dă, cred, tocmai formele din Italia meridională, precum calabr. *ósimo* etc. Se pare adecă că anumite cuvinte grecești de două silabe au intrat în categoria cuvintelor de felul lui *alnus* = **alinus* (rom. *arin*, sard. *alinu*, calabro-grec. *αδδάνα* „Erle“, p. 165), grupa consonantică finală fiind apropiată, prin intercalarea unui *i*, de terminațiuni latinești curente. Astfel δάφνη a devenit **dafina*, -*nus* > Laura-nea *dáfina* (alături de forme ca *afra*, *lafra*, *nafra* în regiunile învecinate, p. 18), ca al nostru *dáfin*. Tot astfel grec. δαρή a putut deveni **ósima*, care, dacă a fost împrumutat în vremuri vechi, a putut să se rotacizeze în **orima*, sincopat mai târziu în *orma*.

Pentru răspândirea lui σπανός — se atrage (p. 102) atenția asupra atestării lui la Dioskurides — în Italia de sud (cuvânt care apare și la Români, Albanezi și Vechibulgari), Rohlfs atestă acum, alături de cunoscutul reflex sicilian *spánu*, pe calabr. *spanu*, *zbanu* și pe basil. *zbánu* „spân“. În *DR. III*, 387 am arătat că și cunoscutul autor al dicționarului sard, *Spano*, era, probabil, tot un „Spânul“.

La pag. 148—149 atrage atenția asupra unei posibile legături între rom. *sită*, care, în forma aceasta, ne-a venit de la Slavi, și grec. σήτα „sită“ (cf. și *dármonul* nostru, tot de origine greco-slavă).

Asemănările remarcabile, mai ales în tezaurul lexical, ce există între limba românească și dialectele italiene meridionale, asemănări care au fost explicate fie prin substrate etnice asemănătoare, fie prin poziția periferică, păstrătoare de stadii vechi de limbă, fie prin legături comerciale în anticitate sau în epocă bizantină, și care, după studiul lui Rohlfs, s-ar putea explica și prin influența grecească, se confirmă din nou, deși, mărturisim, în măsură mai mică decât ne așteptam când am luat în mână

cartea lui Rohlf. În tot cazul nu trebuie să scăpăm din vedere și deosebirile ce se pot constata adesea, precum sensul de „suveică“ a lui *sagitta* (p. 139), care lipsește cu totul lui *sägeatā* al nostru, înțelesul de „fund“ sau „coperiș“ a lui *tympanum* (Jud, Romania LI, (1925) 604), pe care nu-l are *tâmpină* al nostru ș. a.

* *

O carte apărută în timpul războiului și rămasă din cauza aceasta mult timp neobservată la noi, cuprinde o știre nouă despre România din Peninsula Balcanică, interesantă prin conținutul și vechimea ei.

Cartea aceasta, *Anonymi Descriptio Europae orientalis. „Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia“*. Anno MCCCVIII exarata, apărută la Cracovia în 1916, cuprindând o descriere a Europei orientale de un Anonim, a fost editată, adnotată și întovărășită de un studiu frumos de Dr. Olgierd Gorka. Manuscrisul păstrat în cinci variante nu e datat și autorul lui este necunoscut. Totuși editorul a stabilit cu siguranță că originalul a fost scris în primele luni ale anului 1308 de un cleric, după toată probabilitatea Francez, care se pare că cutreierase unele din țările descrise, adică Albania, Serbia și o parte din Ungaria. Datele sale istorice sănt mai toate exacte, descrierile sale adesea bine-informate.

Anonimul își începe lucrarea sa geografică cu o descriere a Greciei. Vorbind despre provinciile acestei țări, după ce a descris Tracia, Macedonia și Tesalia, înainte de a ajunge la descrierea Achaei, intercalează următoarele: „Notandum [est hic] quod inter machedoniam, achayam et thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spacious qui uocantur blazi, qui et olim fuerunt romanorum pastores, ac in vngaria ubi erant paſcua romanorum propter nimiam terre uiriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab ungaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. Terram [enim] horum blachorum que est magna et opulenta exercitus domini karuli qui partibus grecie moratur fere totam occupavit et ideo convertit se ad regnum thesalonicaense et actu mari terraque, expugnant civitatem Thesalonicensem dictam cum regione circumadjacente“ (p. 12—14).

Precum observă editorul (p. V) „exercitus domini Caroli“ sănt faimoasele cete de Almugavares care, tocmai la începutul anului 1308, recunoșteau pe Charles de Valois de domn al lor și al țărilor ocupate, și care rămânând în iarna anilor 1307—1308 în Macedonia, voiau să ocupe Tesalonicul.

Avem dar o nouă știre, de la începutul veacului al XIV-lea, despre Aromânia din Pind, atestați ca o populație „foarte mare și răspândită“, ocupând „o țară mare și bogată“, așezată „între Macedonia, Achaia și Tesalia“. Acești Vlahi erau „ca odinioară“, „păstori romani“, vestiți „între toate națiunile prin abundanța laptelui, cărnii și brânzeturilor lor excelente“. Pe lângă confirmarea caracterului lor păstoresc și a mulțimii lor, se accentiază deci din nou romanitatea lor, ca și în celelalte știri anterioare despre Vlahi.

Dl. Gorka, recunoscând importanța acestei știri, atrage atenția potrivelii ei, în ceea ce privește origina Vlahilor, cu teoria lui Hasdeu din „Strat și Substrat“ despre migrarea Românilor spre sud supt presiunea Ungurilor năvălitori (p. XXXVII).

Totuși ne-am face o idee greșită dacă supt „Ungaria“ am înțelege țara întreagă stăpânită de regii unguri, căci Anonimul nostru, în descrierea Ungariei, spune (p. 43—44): „E de notat că Regatul Ungariei odinioară nu se numea Ungaria, ci Messia și Pannonia... Iar Pannonii, cari locuiau atunci în Pannonia, toți erau păstori romani (pastores romanorum)“.

Cât despre „Ungurii“ care au alungat pe păstorii romani, ei sănt Hunii lui Atila, căci în continuarea descrierii de mai sus cetim că Pannonii „erau stăpâniți de zece regi a căror putere se întindea peste toată Mesia și Pannonia. Destrâmându-se însă Imperiul roman, au ieșit Ungurii din Schitia („de sycia provincia“)... și au luptat cu cei zeci regi (ai Panoniei) în câmpul larg care este situat între Sicambria și Alba Regală (Székesfehérvár) și i-a prins... Si după repurtarea acestei învingeri, pe Atila, care era cel mai puternic între cei șapte duci cari veniseră din Schitia, l-au ales în bună înțelegere și l-au făcut regele lor și au cucerit toată țara și s-au așezat în ea. Si de atunci toată țara s'a numit Ungaria, după Unguri, care cu alt nume se numesc și Huni“.

Important ar fi să cunoaștem izvoarele din care Anonimul și-a luat știrile despre Vlahi. Dl. Gorka (o. XXVII) crede că in-

formațiile le-a primit de la vreunul din confrății săi călător în prin acele regiuni. Lucrul acesta e posibil, cu atât mai mult, cu cât la scriitorii bizantini se vorbește adesea despre Vlahia și despre Vlahi¹ și, judecând după faimoasa mărturie a lui Kekaumenos², se pare că la Vlahi exista chiar tradiția cboririi lor din regiunile dunărene. Foarte probabil e însă că Anonimul cunoștea și cronicile ungare din sec. XIII, care „întemeindu-se pe o cronică anterioară ca izvor comun”³ vorbesc despre Vlahi pe care Hunii i-au întâlnit în Panonia ca „păstori romani”.

Se pare deci că Anonimul nostru cunoșcând pe de o parte cronicile ungurești cu știrile despre Vlahii care erau „pastores Romanorum” locuind în Panonia la venirea Hunilor, și aflând pe de alte parte despre Vlahii din Pind, care erau tot păstori și vorbeau o limbă romanică, păstrători ai tradiției că sănt veniți din regiunile dunărene, a combinat cele două știri, făcând din Vlahii din Pind urmașii păstorilor romani din Panonia.

Pentru noi e de importanță atestarea din nou, în sec. XIV, a acestei tradiții care păstra, după sute de ani, amintirea unei migrații din regiunile dunărene, unde speculațiunile lingvistice așează o parte din trunchiul comun al Străromânilor.

In sfârșit merită să pomenim și faptul destul de însemnat că Anonimul nostru, care a vizitat probabil unele părți ale Ungariei și descrie țara întreagă, cunoaște Transilvania cu râurile Lăpuș, Arieș, Mureș, Bistrița (Siretul și Prutul le numără tot la Ungaria, care se mărginește cu Bulgaria și Rutenia) și știe despre Alba Iulia, dar nu face nici o pomenire despre Români de aici (de altminteri nici despre Sași), care ca schismatici ce erau, nu interesau pe acest catolic înflăcărat. Constatarea aceasta ne poate servi spre a explica lipsa de știri istorice despre neamul nostru de la nordul Dunării în scrisoarele de proveniență catolică.

* *

¹ Cf. G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind. Vlahia Mare*.

² Vlahii „locuiau mai întâiu în apropiere de Dunăre... și Sava, unde locuiesc astăzi Sârbii, în locurile întărite și greu de străbătut” (cf. În urmă Th. Capidan, *Românii din Peninsula Balcanică*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj II (1923), p. 115).

³ Cf. Dimitrie Onciu, *Traditia istorică în chestiunea originilor române*, Analele Acad. Rom. tom. XXIX, Mem. Secț. ist. p. 571—573.

Prin dublarea numărului universităților românești, catedrele de limbă și literatură română au sporit și în jurul lor s'a înjghebat o activitate îmbucurătoare, care se manifestă și în publicații nouă cu caracter științific. După Cluj, urmează acuma Cernăuți și cu impunătorul buletin al Institutului de Istorie și Limbă, *Codrul Cosminului* supt direcția lui Ion I. Nistor și având ca secretar pe Vasile Greco (vol. I pe anul 1924, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1925, prețul 350 lei).

Două sănt observările pe care aş vrea să le fac de la început acestei publicații. Impărecherea istoriei cu a filologiei în același buletin, astăzi, când organizația muncii științifice pretinde o țărmurire cât mai precisă a specializărilor și scumpetea cărții o restrângere tot mai mare în procurarea cărților la ceea ce e indispensabil, nu mi se pare fericită. Promiscuitatea publicaței se cunoaște mai ales la alcătuirea indicelui de materii, unde după „accent“ (filologie) urmează „acvarelă“ (istoria artelor) și apoi „adjutores tabulariorum“ (istorie). Si — fiindcă veni vorba de indice — ce caută îndată după acestea, „Aktionsart“ în nemetește, într-o publicație românească? A doua observație privește „Bibliografia“, dată — pentru istorie și filologie — pe 8 pagini din cele 653 + XVI ale volumului. Cam puțin, când ne gândim la folosul mare pe care recensia sau darea de seamă o aduce științei și aş putea zice, la obligația morală pe care fiecare din noi o avem să rupem din timpul ce ne stă la dispoziție atât cât e de lipsă pentru ca să informăm pe cetitor asupra lucrărilor colegilor noștri. Dar chestiunea informației biografice cere a fi discutată mai pe larg. Nădăjduesc că, sezisat de gruparea de la Muzeul Limbei Române, care are acum un bibliograf specializat, viitorul congres al filologilor români se va ocupa cu organizarea și coordonarea problemei bibliografice pentru filologia și istoria literaturii românești.

Din bogatul material al acestui volum nu pot aminti de cât cu titlurile lor studiile care n'au o legătură mai intimă cu preocupările Dacoromaniei: N. Iorga, *Note asupra unui Câmpulung muntean*; V. Greco, *Versiunile românești ale erminilor de pictură bizantină*; O. Lutia, *Legenda sf. Ioan cel Nou de la Suceavă* (am fi preferit Suceava!) în *frescurile de la Voronet*; Al. Boceanu, *Contribuții epigrafice relative la chestiunea financiară din Illyricum*; N. Grămadă, *Vicina*. Important pen-

tru cunoașterea elementului românesc de peste Nistru este documentatul studiu al lui Ion I. Nistor, *Români Transnistrieni* (p. 461—565), în care se urmărește istoria și aşezările lor, arătându-se că ei „sânt cei mai vechi gospodari din acele îndepărtate meleaguri” sălășluind acolo „încă subt păgâneasca stăpânire a Tătarilor nomazi” (p. 465). Numărul Românilor transnistrieni era, după statisticile rusești, în 1900, 310.082; după sotocelile lui Șt. Ciobanu numărul acesta trebue rectificat la 403.318, ceea ce, ținând seama de sporul natural al populației într'un sfert de veac, ar da, pentru zilele noastre, cifra de o jumătate de milion (p. 468).

Dintre lucrările filologice menționăm serioasa cercetare a Tânărului nostru slavist Gr. Nandriș, *Contribuție la morfologia verbului slav: Aspectele verbale în Evangheliarul slav de la Putna* (sec. XIII—XIV), pentru ca să ne oprim la cele două studii importante péntru filologia românească: *Morfologia verbului predicativ român* de Leca Morariu și *Glosarul dialectului mărginean* de E. Herzog și V. Gherasim.

Cea dintâi e o lucrare mai veche, care formează odinioară teza de licență, apoi — augmentată — disertația de doctorat la Universitatea clujană a actualului profesor de literatură și folclor la Universitatea din Cernăuți. Din ea se publică numai partea dintâi, cuprinzând Bibliografia (p. 3—10), Introducerea (11), Considerații generale: Romanitatea morfologiei române (12—14) și Bogăția de forme în morfologia verbului (14), apoi Timpurile (15—66), Conjugările (67—92) și Addenda (93—94).

Lucrarea aceasta, făcută de un învățat cu o bună pregătire filologică și intemeiată pe un material bogat, cules din scrieri literare, literatura populară, din toate dialectele și din scrierile vechi, este unul din cele mai serioase studii asupra unui capitol important al morfologiei române. În consonanță cu preocupările stilistice ale autorului, el dă o deosebită atenție formelor verbale „ne-grammaticalizate”, acelor circumscrieri și inovațiuni prin care se exprimă, cu o mulțime de nuanțe stilistice, „timpurile” verbului latin. Dintre constatărilor și explicările nouă ale lui Morariu relevez următoarele: conjugarea verbelor istroromâne *dâvu*, *stâvu*, *lâvu*, *bevu*, și *stivu* la prezentul indicativ o consideră de origine slavă (p. 13); în *Studii istroromâne* II § 170 am căutat însă explic formele istroromâne ca născute pe cale analogică —

punctul de plecare fiind la verbul *levare* — din materialul vechiu, fără ajutorul limbei slave. Forma veche *intraru*, istrorom. *se avuru* e explicată în mod convingător din viitorul exact latin (*intravero*), pe când cealaltă formă (vechiul *se deadere*, arom. *puturim*, istrorom. *se avure*) este reflexul conjunctivului perfect latin (*dederim*, p. 33—35). Conjunctivul imperfectului latin se păstrează în forme ca *firemu* (la Dosofteiu) și *berefi*, *darefi* (în lit. pop.) și în imperativ negat, din limba veche (*nu vă teamerefi*) și din părțile vestice ale teritoriului dacoroman actual (p. 36 ss.). Pentru conjunctivul prezent găsește câteva relicte de forme de plural deosebite de indicativul prezent în *blemu*, *bleți*, *(bleați)* < *ambulemus*, *ambuletis*, în vechiul să *plăsemu* < *plausemus* și istrorom. *pasét* < **passetis*, (p. 42—43). Schimbările de conjugări sănt studiate în baza unui material bogat (p. 66—92), care totuși poate fi ușor înmulțit (cf. DR. II, 22!, III 676, IV 700 ss. u.). Cât despre apărarea etimologiei *cuntina* (*conteni*) < *continere*, împotriva lui **cunctinare* propus de mine (p. 87—90), mărturisesc că Morariu n'a izbutit să mă convingă.

Un studiu dialectal mult promițător este cel întreprins de E. Herzog și V. Gherasim asupra graiului din satul bucovinean Marginea. Autorii și-au propus să ne dea o descriere amănunțită, întemeiată pe studii întreprinse în curs de mulți ani, a limbii vorbită într'un sat. Gherasim, ca fiu de țăran din Marginea, contribue cu simțul său dialectal, Herzog cu experiența sa lingvistică, atentă pentru cele mai interesante nuanțe, și cu urechea sa deprinsă să prindă cele mai fine subtilități de rostire. Studiul a început să se publice în „Codrul Cosminului“ I, (1924) cu *Glossarul dialectului mărginean*, din care ni se dau deocamdată literale A și B. De sigur că felul acesta fragmentar de publicare nu e cel mai potrivit; dar azi, când posibilitățile de tipărire sănt atât de reduse, trebuie să ne mulțumim de a urmări glosarul în câteva volume consecutive ale publicației cernăuțene. Autorii au luat ca bază dicționarul român-german al lui Gh. Pop, și însăși, pe rând, cu pronunțarea, formele și înțelesurile locale, toate cuvintele cunoscute în Marginea, însemnând cu o cruce pe cele rare și închizând în paranteze pe cele despre care țăranul mărginean are conștiința că nu aparțin dialectului, ci le întrebuințează numai când vorbește cu „domnii“. În felul acesta vom cunoaște tezaurul lexical al graiului din Marginea nu numai în

partea lui pozitivă, ci și în cea negativă, putând urmări ce s'a pierdut sau ce n'a existat niciodată. Ceea ce ni se dă până acumă cuprinde un material bogat, care dă prilej la multe observări interesante; cum însă autorii au de gând să scrie, după glosar, și gramatica dialectului, nu voim să anticipăm nimic. Numai câteva amănunte: *m'adú-ku aizâmbancu* cred că trebuie analizat „ma duc cu a.“, nu „m'aduc cu a.“, p. 15 (din extras); în *s'a gasî iel ak și di kožóku* lui se dă explicarea: „iel nämlich ak“; construcții (auzite de mine) ca: *are să-l certe el preoteasa pe popa* ne-ar face să credem că *el* se raportă la complement, iar nu la subiect; dar am auzit la Brașov și: *las' c'o să păfască el hoții...*, unde *el* e de sigur neutralul *illud*, care s'a putut întrebui și după verbe intransitive: *stai că vine el Junii*; — *basamalerk'i* (și *basamalerkus*) în fraza *o bisérikâ frumoasâ b.*, tradus de autori prin „*Gottswunder!*“ e la origine o înjurătură trivială de origine ungurească (basszom a lelkét); — *bohoglindâ* „ein hässlicher Kerl“ e un interesant exemplu de reminiscență literară pătrunsă în popor: e vestitul personaj al cărții populare *Til Eulenspiegel*, românizat de Barac în *Tilu Buhoglindă* (= buhă + oglindă). — Recolta, mai ales pentru lexicograf, e foarte bogată chiar din fragmentul publicat. Editorii „Codrului Cosminului“ ar aduce un mare serviciu științei dacă ar publica și ilustrații la cuvintele care însemnează obiecte din viața țărănească necunoscute orășenilor.

In „articolele mărunte“, V. Grecu dă etimologia lui *moare* cu înțeles de „nărvă“ < lat. *mos, morem* (p. 569), fără să bănuiască că această explicare o dăduse pe vremuri — precum îmi atrage atenția N. Drăganu — și poetul Coșbuc (*Versuri și proză*, în „Biblioteca noastră“, Caransebeș [1897], p. 59), care a arătat și confuzia ce s'a produs în limbă cu omonimul *moare* < *muria*, și a lui *nestimat* (în *piatră nestimată*) < lat. *aestimatus* (p. 570). V. Grecu mai vorbește (p. 571) de un manuscris autograf al fostului dascăl al lui D. Cantemir, Ieremie Cacavela, pe atunci „stăreț și dascăl al mănăstirii Pavlicenii“, cuprinzând o traducere din 1686 din italienește în grecește despre Impresurarea Vienei, în care traducătorul „e necăjit că rolul lui Șerban e trecut cu vederea“. Traducerea s'a făcut din îndemnul lui Const. Brâncoveanu și a fost închinată lui Șerban Cantacuzino. Pe pp. 574—576 dă câteva adende la studiul său publicat în *DR. I*, despre Ero-

tocritul lui Cornaro. Dr. V. Pașchivschi semnalează (pp. 578—579) un Triod, tipărit în 1771 în Blaj, necunoscut „Bibliografiei vechi“ de Bianu-Hodoș.

* *

La sfârșitul acestor „note marginale“ fie-mi permis a mai pomeni câteva publicații.

I. Negrescu și-a trecut doctoratul la Universitatea din Iași cu teza *Influențele slave asupra fabulei românești în literatura cultă*, Chișinău, 1925. E o lucrare conștiincioasă, în care sănt arătate modelele slave care stau la baza fabuliștilor români Țichindeal, Sârbu, Stamati și Donici. Concluziile sănt juste și rezultatele ajunse alcătuesc o întregire binevenită a lucrărilor mai vechi de acest soiu, înainte de toate ale lui Al. Epure (*Influența fabulistului rus Krylov asupra fabuliștilor noștri Donici și Stamati*, Iași, 1913). Lucrarea lui Negrescu e partea a doua a unui studiu mai întins, din care au mai apărut două capitole, ca extrase cu același titlu în „Arhiva“ din Iași și adecă „I, Introducere“ (Iași, Goldner, 1924, pe copertă 1925) și „I, Fabule de origine indiană“ (Iași, Goldner, 1925) și un alt capitol „I, Fabule esopice: Textul vieții; raporturi cu alte producții din lit. pop. scrisă. Textul fabulelor; raporturi și influențe“ (Chișinău, Leibovici, 1825). Acestea aduc câteva date nouă, dar în general se întemeiază pe studii ale altora și ating mai mult decât să adâncească problemele puse.

* *

E un semn îmbucurător că minoritarii din România se ocupă din ce în ce mai mult cu literatura noastră. În periodicele lor apar din când în când, traduceri, adesea bune, uneori și studii și schițe literare. Pentru noi e interesant a afla care din scriitorii români sănt mai gustați de cetitorii de alt neam și cum îi vede un strein. Dacă cetitorului neromân îi lipsesc adesea coardele ce vibrează în sufletul nostru când citim pe un poet crescut în același mediu, având aceleași tradiții și aspirații și, mai ales, vorbind aceeași limbă ca noi, aflăm la el adesea un discernământ mai sigur — tocmai fiindcă e lipsit de partea sentimentală și fiindcă are o perspectivă mai depărtată — pentru judecarea personalității și a aportului de originalitate în opera scriitorului. Din cauza aceasta ne e binevenit studiul lui Adolf Heltmann, *Ion Luca*

Caragiales Stellung innerhalb der europäischen naturalistischen Strömung (Herausgegeben vom Presbyterium der ev. Stadtpfarrgemeinde A. B. in Brașov-Kronstadt. Johann Göts Sohn, Kronstadt. [1925]. Pp. 25).

Autorul începe prin a constata originalitatea celui mai mare scriitor dramatic român și că influențe directe primite de la reprezentanții streini ai naturalismului lipsesc; se constată însă o înrudire mare estetică și a ideilor politice și filosofice cu reprezentanții naturalismului începător: Ibsen (cu care se asemănă în felul de a prelucra subiectul Năpastei), Flaubert (cu care are comun nu numai cultul stilului, ci și o individualitate dusă până la extrem și o rupere timpurie de sentimentalitate lirică), Dostoevsky (ca și care este înainte de toate psiholog; pentru amândoi tragicul subiectului are o bază pur omenească, nu socială). Întrebuițând o clasificare a lui Th. Mann, Helmuth constată ca, spre deosebire de reprezentanții mai noi ai naturalismului (Gerh. Hauptmann, Zola, Tolstoi, B. Schaw), preocupați de idei sociale și urmași — patetici — ai lui Rousseau, Caragiale derivă, ca și autorii pomeniți mai nainte, de dreptul de la satiricul Voltaire, pe care-l pomenește adesea în scările sale. Ca și aceasta, el nu crede în bunătatea firei omenești, râde de manifestările ridicol ale democrației și rămâne atât de mult un „Geistesaristokrat“, încât condamnă orbirea țăranilor răsculați în 1907, deși găsește accente atât de calde pentru explicarea mișcării lor. Prin analize și exemplificări clare, autorul își susține cu mult talent teza sa care contribue la o cunoaștere mai bună a marelui nostru scriitor.

* *

Aurel Mureșanu publică la Brașov (Tipografia A. Mureșanu [1926], pp. 19) sub titlul *Mihail Eminescu și întemeierea României June* o interesantă contribuție la biografia lui Eminescu în vremea șederii sale în Viena. Aflăm că „serbarea de la Putna a fost pregătită de mama «României June», de către societatea «România». Atât primul apel către public, cât și primul program al serbării au fost compuse de către fostul ei președinte și membru al primului comitet aranjator al serbării, Aurel Muresianu“, comitet presidat de N. Teclu. „Serbarea s'a amânat pe anul 1871. Din nouă comitet în primăvara acestui an a făcut parte și Mihail Eminescu“ (pp. 5—6). Reușita serbării se datorează acestui nou

comitet. Interesante sănt știrile ce ni se dău despre înjghetarea înțâiei societăți literare a studenților români din Viena, datând de la sfârșitul deceniului al șaselea al veacului trecut. Au început studenții în teologie, la început mai număroși. În 1862 li s-au asociat și studenții celorlalte facultăți și mai cu seamă a celor ieșiți din liceul de la Brașov, unde Iacob Muresianu înființase „Compania literară“ a elevilor din clasele superioare ale „gimnaziului“. Definitiv s'a organizat societatea studenților vienezi însă abia în 1863, având ca prim președinte pe *Pandeli Dima* din Brașov. Acesta, octogenar astăzi, mi-a confirmat exactitatea acestor date. În 1867 ia ființă societatea „România“, care, fuzionată cu „Societatea științifică și literară“ dădu, în 1871, naștere „României June“, hume imitat după „La giovine Italia“ a lui Mazzini. Greutățile acestei fuziuni au fost mari și se datorează îndemnului lui Aurel Muresianu, colaborării desinteresate a lui G. Vasilco și gestului frumos al lui Eminescu relevat de I. Grămadă în monografia sa. Eminescu în 1869, „voind să dea colegilor săi învrăjbiți o pildă de obiectivitate, se înscrise membru și în societatea «România», rivala «Societății literare și științifice»“.

In *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei* (Reprodukere din „Anuarul LIII al Școalei reale superioare ort. pe anul 1924/25“ Cernăuți, 1926, pp. 36) harnicul și cam grăbitul cercetător al mișcării culturale din Bucovina, *Const. Loghin* vorbește despre frumoasa mișcare pornită în casa atât de românească de la Cernauca, înstrenuată astăzi printr'o condamnabilă indiferență a urmașilor în viață a familiei Hurmuzachi, și de activitatea lui Aron Pumnul și Ieraclie Porumbescu. Fără a aduce contribuții nouă, autorul a făcut bine că a reînviat o epocă în care, prin prilegiile venite din toate ținuturile românești, s'a manifestat atât de puternic și conștient ideea unității noastre, care avea să dea, peste sasezeci de ani, unirea definitivă.

Dictionarul etimologico - semantic al Limbei Române, de Alexandru Resmireță s'a tipărit cu o greșală pe copertă: ca an al apariției se dă 1924, în loc de 1824.

* *

După tipărirea paginelor de mai sus ne-a sosit al doilea volum din „Balkanarchiv“, în care G. Weigand consacră 30 de pagini unei recensii asupra celor trei volume dintâi ale *Daco-romaniei*.

O mare parte din cele publicate în revista noastră sănt arătate ca : „unmöglich“ (259, 264), „unnehmbar“ (264), „wunderbar !“ (264), „komisch“ (273, 276), „phantastisch“ (260, 284), cu gradațiile „ganz phantastisch (264, 284), „ungeheuerlich phantastisch“ (286) și „so phantastisch, dass es sich nicht lohnt darauf einzugehen“ (283), „total verfehlt“ (261), „grober Fehler“ (273), cu nuanța „ein so großer Fehler ist unverzeihlich“ (262), „lächerlich“ (280), „ungeheuerlich“ (286), „das ist wirklich grossartig !“ (271), „G[ieugleal] hat den Mut uns solch einen Blödsinn . . . vorzutragen und der Herausgeber weist es nicht zurück“ (271), „in ganz aufdringlicher Weise“ (276), „leere Phrase“ (276), „deshalb konstruiert er frisch drauf los !“ (258), „unüberlegte Behauptung“ (265), „wir müssen ihm doch danken, dass er etwas Scherz in die trockene Wissenschaft bringt“ (265), „dass Pușcariu keine Ahnung hat vom . . . Ich habe keine Lust und keine Zeit ihm darüber eine Vorlesung zu halten . . .“ (267), „als Zeichen der Freude werden auch die Leser wohl grunzen vor Vergnügen“ (272) etc.

Cu aceste delicate epitete este a se compara ceea ce se scrie despre felul cum înțelegem noi să facem recensiile : „Die Rezensionen . . . sind in ruhigem, anständigen Ton geschrieben, wie man das sonst in rumänischen Zeitschriften wenig findet, und sie begnügen sich nicht, nur zu kritisieren“ (p. 266).

Cetitorul se va întreba cu drept cuvânt, ce explicări au fost date în *Dacoromania*, de au putut provoca această erupție de hilaritate sau de indignare la autorul recensiei din „Balkanarchiv“ ? Vom cita câteva, împreună cu explicările prin care Weigand căută să înlocuiască pe cele ale colaboratorilor noștri sau cu motivările prin care le respinge une-ori (căci de cele mai multe ori respingerea se face fără motivare) : Capidan crede, împotriva părerii lui Weigand, dar în consonanță cu Jireček, Skok și a. , că -ul de la sfârșitul numelor personale serbo-bulgare e de origine românească. Tot Capidan e de părere că cele două reflexe ale nazalei slave *q* în românește (*un* și *ân*) nu reprezintă două stadii cronologicește deosebite, precum admit Byhan și Weigand, ci două deosebiri geografice, *un* fiind reflexul sărbesc, iar *ân* cel bulgăresc al aceluiași sunet vechiu-slav. Aceasta e ideea „comică“, pe care totuși Sandfeld—Jensen o găsește foarte serioasă (cf. referatul lui Bezdechi din acest volum p. 1288—89). — Eu am derivat pe *carămi* din *calami*; Weigand crede că e un plural dia-

lectal din *cărâmb*, deși *carăm* are accentul pe silaba dintâia și *cărâmb* pe a doua (259). — Bogrea a arătat că în *ârtelel vântului* „în bătaia vântului“ ar putea fi *in halito venti*; Weigand accentuaază *arét* și-l derivă din *in erécto* (care ar fi dat **arépt*) (261). El va interesa poate că unul din „latinomanii“ de la Muzeul Limbei Române s'a gândit la o origine ungurească pentru cuvântul *arét*. — Drăganu a arătat că *Tâmpale* noastre au o formă ascuțită, deci că nu pot fi aduse în legătură cu „tâmp“ (din slav.); cu toate acestea, pentru Weigand, *Tâmpa* „ist natürlich bulg. *tq̄p*“ (264). Tot Drăganu apropie numirea topică *Tara Bârsei*, cu *bârsa* de la plug. Pentru Weigand această apropiere e „sicher verfehlt“, pentru că „gewöhnlich heisst Griessäule *bârja* und ist am primitiven Pflug nicht vorhanden“ (264). Din Dicționarul Academiei s'ar fi putut convinge însă că forma cu *s* e cel puțin tot atât de răspândită ca cea cu *t*, iar vechimea cuvântului e dovedită prin faptul că îl aflăm și la Albanezi (cf. DR. III, 818). — Prin Ardealul de nord est și prin părțile mărginașe ale Maramureșului și Moldovei, se întrebunează verbul *imbâgiuă*. Putem să ne îndoim de etimologia ce o dă N. Drăganu (din **ambagella*), dar nu avem nici un motiv să nu-l credem pe cuvânt, când ne spune că acest verb se pronunță în graiul său natal (Zagra, jud. Nasăud) cu *g* — precum îl atestă de altfel și R. Ionașcu din Năsăud și Ch. Kirileanu din Broșteni în Moldova — și că însemnează „a încurcă pe cineva“. Cu toate acestea Weigand scrie că „*j nicht gi* ist die korrekte Schreibung“ și că sensul e „drängen“ (p. 265). — Etimologia lui Giuglea *uștă* < *oscitare* e respinsă pe motiv că verbul „seufzen eigentlich nur im Singular vorkommt“ și deci ar trebui să se fi păstrat formele rizotonice *oaștet* < *oscito* (p. 264). Dar verbul acesta se conjugă ca „oftă“ și are numeroase forme accentuate pe *dezinență*: *uștez*, *uștezi*, *ușează*, *uștăm*, *am uștăt*, *uștând*, *uștare*.

Asupra etimologiielor propuse de Giuglea se poată discuta, căci ele se referă de obicei la cele mai obscure cuvinte ale limbii noastre, precum *bâga*, *brândușă*, *brânză*, *gudura*, *jupân*, *stână*, *stâpân*, *strungă*, *urdă*, *zgriburi* etc. Din discutarea lor — și nu dintr-o simplă respingere — poate să se reverse oarecare lumină asupra originei lor. Dar nu mi se pare de loc că etimologiile date de Weigand pentru *brânză*, *strungă*, *gudura* și *urdă* sănt mai puțin discutabile. Asupra lui *brânză* < **brancia* nu in-

sist, căci Weigand nu o mai repetă. Pentru *strungă* el construеște, după Miklosich, un prototip slav **stronga*, care ar fi „Hochstufe“ la *streng* = lat. *stringere* (p. 271). Când e vorba de altfel de reconstrucțuni, atunci înceată siguranță și sănăt cel puțin admisibile și alte reconstruirile de tipuri primitive, mai ales că reducerea ariei geografice pentru acest cuvânt albano-român la limbile slave din Peninsula Balcanică, face de la început probabilă pătrunderea lui prin împrumut la Sârbi și Bulgari. Pe *urdă* Weigand îl consideră împrumutat din alb. *urðe* căutând să înălăture (după părerea mea, fără succes), dificultatea fonetică a lui $\delta > d$, deși sensul cuvântului albanez e „mucigaiu“ și i s'a arătat în *Dacoromania* că *urda* nu se poate socrati între brânzeturile cu „mucigaiu“ (ca rocfortul, gorgonțola și a.). Dimpotrivă, mucigaiul poate fi asemănat cu *urda* și deci e posibil că Albanezii au acest cuvânt de la noi. Spre a dovedi contrarul ar trebui să se arăte cel puțin că pe teren albanez cuvântul se poate explica etimologic este fără greutate. În loc de această demonstrare se spune: „was den Ursprung des alb. *urðe* betriff, so hat der für die rumänische Sprachgeschichte keine Bedeutung“ (p. 283). Ei bine, când Capidan, vorbind despre rom. *baligă*, zice că „el nu poate fi despărțit de [alb.] *baige* (*baȝe*, *bagel’e*)“, obscur etimologicește, dar că forma *balige* la Albanezii din Grecia „n’ar fi cu neputință să fie un împrumut din dialectul aromân, dus în Grecia de Albanezii din Epir care veneau în contact cu Aromâni“ (DR. II, 518), Weigand îi obiectează tocmai ceea ce n’ă făcut el la cuvântul *urðe*: „C[apidan] vergisst die Hauptsache, nämlich das Wort als rumänisch zu erweisen... Um sicher zu entscheiden muss der Ursprung klar gelegt werden“ (p. 273). — Cât despre *gudura*, care se întrebuiștează la noi numai în funcțiunea reflexivă, totuști se opune a-l deriva din *coadă* (p. 271), mai întâiua forma, apoi sensul, căci *cânele se gudură* nu însemnează simplu că „dă din coadă“, ci „își manifestă iubire (bucurie, alipire) față de om, dându-i târcoale și atingându-se de el și în același timp mișcând mereu, împreună cu coada, partea dinapoi a corpului și chelăldăind de bucurie“. Cuvântul mai însemnează și „a se linguși“. În Dictionarul Academiei, de unde am citat și explicarea cuvântului, îl apropiam de alb. *gudutís* „gâdil“. Astăzi cred că *gudura* al nostru e bulg. *kotorža* „kătzele, schmeichle“, derivat al lui *kot* „pisică“ (Berneker, SEW., 589). În împrumuturi streine trecerea

lui *c* în *g* este mai obișnuită și în cazul nostru s-ar putea datori și unei apropiere de *gudă* „cătea“, precum sinonimul lui *gudura*, *cuciura*, stă în legătură cu *cuciu* (*cuțu*).

Dar Weigand nu se mulțumește să respingă etimologiile lui Giuglea, ci îi impută și reacredință și „bewusste Fälschung“ (p. 270). De asemenea bănuielii n'a scăpat nici unul din colaboratorii *Dacoromaniei*: „Voreingenommenheit“ (276), „hervortretende Latinisierungssucht“ (167), „Geist von Blasendorf“ (286), „Bogrea leidet offenbar an Latinomanie“ (261), „natürlich, anders kann es nicht sein!“ (265), „unerlaubte Mittel“ (271), „das passt so ganz und gar nicht in die Kontinuitätstheorie, da muss es um jeden Preis entfernt werden“ (261) etc.

Dacă „Blödsinn“ și alte asemenea calificative pot trece într'un Balkan-archiv, bănuielile de neobiectivitate și invinuirile de neonestitate științifică nu se mai potrivesc de loc cu „gut gemeint“-ul de la pagina 286!

Weigand ne impută „latinomanie“, adecă tendința de a demonstra cu orice preț, chiar când am fi convinși de contrariul, originea latină a limbii române. Se înșală însă. Pentru noi, romanitatea limbii noastre e un lucru dovedit de mult și atât de clar, încât nu simțim nevoie de a o documenta; faptul că tezaurul nostru lexical este atât de bogat în împrumuturi streine (care au atins uneori și structura gramaticală a limbii), nu zdruncină întru nimic convingerea despre romanitatea ei. Mirare ar fi dacă n'ar fi aşa, date fiind împrejurările istorice în care ne-am desvoltat, departe de ceilalți Romani și lipsiți de influențarea necurmată, în curs de multe veacuri, a limbii latine, prin biserică, științe și administrație, ca în apus — și date fiind înseși legile de primenire, prin împrumut, ale oricărei limbii, pe care, cu deosebire în timpul din urmă, le-au scos la iveală studiile de geografie lingvistică.

Mărturisim însă bucuros că noi simțim totdeauna o bucurie când găsim o etimologie nouă latinească. O bucurie care se poate asemăna cu satisfacția arheologului care descopere, în straturile adânci ale solului, dovezile trecutului îndepărtat. Dar această bucurie nu e în stare niciodată să întunece în noi simțul de obiectivitate și setea de adevăr. Dovadă multimea de etimologii de origine streină publicate în *Dacoromania*, și doavadă etimologii latine propuse de unii și respinse de alții din colaboratorii constanți ai acestei publicații.

Cât despre teoria conținuității, ea nu formează la noi nici o idee fixă, nici un program¹, ci noi o discutăm cu sânge rece și fără nici un gând de ordin sentimental. România și-a ajuns integritatea teritorială în baza altor drepturi decât cele istorice, încât nu există nici un interes politic să dovedim cu orice preț că am fost în tot cursul veacurilor locuirii țării, pe care o stăpânim astăzi prin vrednicia noastră. Trecutul nostru îndepărtat este învăluit în ceată atât de deasă, încât mulți ani istoricii și filologii vor avea să lucreze, cu forțe unite, spre a-l elucida. Într-o chestiune atât de nelămurită și atât de grea, nu se pot emite decât ipoteze mai mult sau mai puțin probabile. Weigand o are pe a sa, noi pe a noastră. Cine ar putea spune în stadiul actual al științei, de partea cui e dreptatea?

Ceea ce i se pare lui Weigand latinomanie și idei fixe la noi, e cu totul altceva. E o emancipare lentă, dar din ce în ce mai hotărâtă, la elevii săi din Cluj, de supt influența fostului lor dascăl. Simțind acest lucru, dascălul trebuie să aibă un sentiment de amărițiu, care e atât de explicabilă omenește încât trecem fără revoltă peste ieșirile violente la adresa noastră. Dar de oarece Weigand aduce vorba și despre aceste legături între dascăl și elevi (p. 285), fie-mi permis să ating și această chestiune, vorbind, firește, numai în numele meu.

Voiu păstra totdeauna cea mai adâncă recunoștință primului meu profesor universitar, de la care am învățat să iubesc știința și să-mi găsesc cărările ce duc la descoperirea adevărului. Nu regret și n-am să regret niciodată dările-de-seamă elogioase ce le-am scris — la cerere sau din îndemn propriu — asupra operelor lui, care au adus o reală și foarte valoroasă contribuție filologiei române. Weigand este acela care a pășit pe urmele lui Miklosich și — cu toate greșelile de amănunt, izvorîte dintr-o prea mare grabă și dintr-o cunoaștere superficială a limbei române — și-a câștigat merite mari pentru studiul dialectologiei românești și a dat nenumărate îndrumări tinerilor cercetători.

După Weigand am avut norocul să am de dascăli pe Gaston Paris și pe Meyer-Lübke. În școala lor am putut să-mi com-

¹ Deoarece Weigand crede că „Dacoromania“ e la noi un program, îl rugăm să citească exact titlul revistei noastre, care e „Dacoromania“ (cu accentuat) și a fost ales după modelul revistei „Romania“, adăogându-i-se acel „Daco—“ care vrea să arate limitarea terenului nostru de activitate la romanitatea păstrată în părțile noastre.

pletez cunoștințele, mai ales în materie de romanistică, care la Leipzig nu se putea învăța pe vremea mea. De la ei am mai învățat o mulțime de alte lucruri. Astfel, spre deosebire de Weigand, care în orice chestiune avea o părere tranșantă, vâzând într'un singur fel, am observat la maeștrii miei o modestie care stătea în contrast vădit cu erudiția lor vastă și un respect pentru părerea adversarului, care izvora din convingerea că adevarul e relativ; o neliniște și curiozitate științifică vecinic trează, care nu se mulțumea cu soluționarea provizorie a unei cheștiuni, echivalând cu o amânare a soluției, ci cerea urmărirea fenomenului până la izvor; un simț pentru nuanță, care de multe ori este esențialul; o răzvrătire împotriva dogmatismului, care e o îngădare a libertății de cercetare; o bucurie sinceră și părințească pentru orice contribuție nouă adusă de elev, chiar când ea făcea să se năruie aserțiunea dascălului.

Prin evoluționa binefăcătoare datorită noilor miei dascăli, am început să văd lucrurile mai nuanțate, să nu mai jur în cunintele maestrului, care uneori nu mai erau în consonanță cu lucrurile nouă pe care le învățasem. Atâtea fenomene din limba noastră, care la Leipzig erau „natürlich“ de origine slavă, mi se păreau, după o mai atentă privire, că fac parte din patrimoniul latin al limbii noastre, iar pentru unele fenomene comune cu limbile popoarelor învecinate, neexplicabile cu mijloacele acestor limbi, mi se părea că geneza cea mai firească se poate găsi în românește. Când asemenea cazuri s-au înmulțit, mi s'a format încetul cu încetul în minte o altă imagine despre trecutul îndepărtat al poporului român. Și deoarece la aceleași convingeri ajunseseră și tovarășii miei de muncă, s'a început la Cluj o revizuire a concepțiilor noastre de odinioară. Precum un curent sănătos, bazat pe cunoașterea limbilor slave, a dialectelor noastre și pe temeliile solide ale școalei neogramatice, a reacționat cu succes împotriva romantismului filologilor noștri vechi, tot astfel ideile nouă ce stăpânesc azi lingvistica au produs o reacțiune firească împotriva interpretărilor prea simpliste și dogmatische a fenomenelor de limbă din partea generației trecute și în special împotriva exagerărilor școalei de la Leipzig.

Dar să nu avansăm prea mult fără a ilustra cu exemple. Pe acestea ni le furnizează însăși recensia lui Weigand în număr atât de mare încât doar alegerea e grea.

Drăganu găsește în scrieri vechi adverbul *utrinde*, care corespunde exact latinescului *utrinde*. Etimologia este atât de clară, încât, dacă vorba aceasta n'ar fi atestată și la Coresi, ci numai la Anonimul Caransebeșan și la Viski, am fi aplăcați să o credem un latinism. Totuși Weigand propune un v.-bulg. **ot rēda* (care ar fi dat *otrândă* și ar fi însemnat „din rând“): „ich kann allerdings *ot rēda* nicht belegen, es ist aber sehr gut möglich“ (p. 266). — Tot Drăganu explică pe *cince* în expresia *sătul cince* din lat. *cimex*, -*icem*, cu sensul original „sătul ca o ploșniță care s'a imbibat de sânge“. L. Spitzer primește această etimologie, pe care o găsește „frumoasă“ (DR. IV, 660), precum același autor admite etimologia aceluiași Drăganu: *gen(o)ate* < **genuata*, propunând o nouă explicare pentru desvoltarea fonetică a cuvântului (DR. IV, 647). Lui Weigand etimologia lui *cince* îi stârnește hohote de râs, caci el știe că dacă ar veni din *cimex* ar trebui să se zică *mis sătul cimece*. Dar desvoltarea lui *cīmīcem* în *cimce* > *cince* e cea pe care o întâlnim în *salce* și alte asemenea cuvinte, iar construcția sintactică e tocmai ca cea din *pāmātuf de negru*, *Dunăre de mānios*, *leoarcă de ud* etc. (cf. DR. IV, 732). Cât despre tipul **genuata*, Weigand îl găsește „kühne Konstruktion“ (ca și când n'am avea *brachiata* etc.) și propune etimologia: ung. *csont* (din care avem pe *cioante* = „oase“ și, prin extensiune, „degete“) cu o „Erweiterung“, spre a nu se confunda cu *ciont* „verstümmelt“ (p. 285). — P. Papahagi a arătat că lat. *ruga* se continuă în arom. *arugă*. Etimologia aceasta a fost acceptată de Meyer-Lübke (REW. No. 7426) și de Giuglea. Weigand o respinge, susținând că arom. *arugă* e împrumutat din n.-grec. *ροῦχα* (p. 271), deși dacă ar fi aşa, am aștepta ca Aromâni să rostească spiranta γ și nu velara g (precum e atestat cuvântul la Dalametra). Dar pe ce-și intemeiază Weigand această aserțiune, dacă nu pe o simplă impresie și pe credința că în românește elementele latine sănt excepție și împrumuturile streine regulă? Grecii de unde au luat cuvântul? De sigur de la Romanii balcanici. Atunci de ce acest cuvânt, devenit termin păstoresc, să nu se păstreze tocmai la continuatorii acestor Romani balcanici?

Cu privire la romanitatea balcanică, mai avem de făcut o observare. Weigand nu admite că *Rusalii* la noi ar fi urmașul direct al cuvântului latin, ci crede că îl avem dela Bulgari, care la rândul lor îl au din „Balkanlateinischen“. Aceasta din trei

motive. Mai întâiu pentru că dacă ar fi cuvânt vechiu la noi, ar trebui să aibă forma **rusaie*; pentrucă cuvântul are o răspândire foarte mare la popoarele vecine; pentrucă Români au răspândit câțiva termeni păstorești „aber gewiss keine kirchlichen Ausdrücke, da in dieser Beziehung die Balkanwalachen auch nicht die allerbescheidenste Rolle gespielt haben“ (p. 278). Cât privește forma cuvântului, constatăm mai întâiu că Aromâni îrostesc până azi *Arusal'e* (și Capidan a arătat că forma cu *u* proton în bulgărește se explică mai bine dacă admitem că Bulgarii au împrumutat cuvântul din românește decât din latinește), iar forma noastră *Rusale*, am explicitat-o ca o disimilare din **rusare*, care corespunde exact lui *rosaria* atestat. (Am avea deci un caz analog de schimb între sufixe cu *-al-* și *-ar-* ca în **gutturalium > guturaiu*, alături de **guturarium > gutunar*). Cât despre împrumutul din partea Bulgarilor de la Latinii balcanici, mi se pare că trebuie să facem o distincție precisă. E neîndoios că la venirea Slavilor în Peninsula Balcanică, limba latină, adică literară — aceeași în esență în Peninsula Balcanică ca și în țările de vest — era încă întrebunțată în clasele suprapuse, în biserică, în administrație, armată etc., deși bizantina începuse în mare măsură să o înlocuiască. Numai aşa ne putem explica atâtea numiri de localități primite de Slavi în formă latină și unii termini oficiali ca acel *communicare > bulg. kum-kam*, citat de Weigand. Dar *Rosalia*? Biserica creștină întrebunță pentru sărbătoarea Rusaliilor alți termeni: *pentecoste*, sau traducerea lui latinească („a cincizecea zi“): *quinquagesima* (cf. J. Jud. *Zur Geschichte der Bündnerromanischen Kirchensprache*, p. 8 și 12). *Rosalia* era termenul sărbătorii păgânești, care s'a conservat, împreună cu obiceiurile legate de ea, la poporul romanic din Peninsula Balcanică, din care ne tragem noi. Tot astfel *Calatio*, de unde *Crăciunul* nostru, nu era terminul bisericesc oficial — care era *Natalis*, precum dovedesc limbile române — ci cuvântul popular, de origine păgână, la Romanii estici, care l-au transmis până în cele mai îndepărtate regiuni. Weigand nu crede nici acest lucru — admis însă de Berneker (SEW. p. 604) — fiindcă Români n'au putut transmite vecinilor lor decât termini păstorești. Dar de unde știe el acest lucru? La dreptul vorbind, despre strămoșii Românilor, înainte de a-i afla pomeniți în documente istorice, nu știm nimic. Prin specu-

lații istorice putem numai presupune că aspectele sociale supt care ne apar atestați în a doua jumătate a evului de mijloc — ca păstori, mici agricultori, chervanagii și negustori, ostași („voini“) cu nuclee de organizații politice și cu un „ius valachicum“ recunoscut (cf. în urmă „Introducerea“ la *Studii istororomâne II*) — continuă forme mai vechi. Prin speculații lingvistice putem să aducem și alte contribuții pentru cunoașterea lor, cu condiția însă ca acestea să nu fie tulburate de nici o idee preconcepță, ci să constate faptele, aşa cum ele reies în mod firesc din mijloacele ce ni le dău cunoștințele filologice. Avem bună-oară cuvintele slave *koleda*, *čubru* (v. rus.), *čuma*. Cel dintâiul e un împrumut din lat. *calendae*. Care a putut fi cale împrumutului? S-au emis mai multe păreri (vezi-le înșirate la Berneker, SEW. p. 544—545). Între acestea ni se pare interesantă în deosebi a lui Jireček, care, dată fiind vechimea și răspândirea cuvântului la Slavi, presupune că el a fost luat de Slavi de la Romanii care locuiau în părțile cele mai nordice și estice ale Imperiului, deci în Panonia sau Dacia. De unde ar urma că pe vremea primeilor năvăliri slave în Dacia — probabil după părăsirea provinciei din partea oficialității, dar înainte de prefacerea lui -l- în -r- între vocale în limba română — în această provincie continua să locuiască o populație romanică. Urmând pe calea indicată de Jireček, am presupus că, din cauza răspândirii mai mici, dar totuși până în Rusia și în Ungaria, a cuvântului *crăciun*, locul de împrumut al acestui cuvânt, tot din sfera cultului religios-popular, a fost iarăși Dacia, în epoca mai târzie, pe când *l* intervocalic latin (*calatio*) devenise *r* românesc. *Rusaliu* ar fi al treilea exemplu, din aceeași sferă de termini de natură religioasă-populară (cf. *Studii Istroromâne II* p. 359). — Evidentă e și legătura slavului *čubru* cu grec. θύμβρος. Limbile slave arată însă o dublă tratare a vocalei, căci forma rusească, ruteană și cehească presupun un *čębrz, iar cea sârbească, veche-rusească, polonă și unele varianțe cehești presupun un *čabrz. Chiar admînd aceste două reflexe în redarea grecescului *v*, „macht das slav. č Schwierigkeiten“ (Berneker, SEW, p. 160). Aceste dificultăți încetează, dacă admitem că Slavii au primit cuvântul prin mijlocire românească, în care limbă č este reflexul regulat al grecului θύ (cf. Al. Philippide, *Bausteine Mussafia*, p. 54 și u.) și unde avem atestate forma *ciumbru* alături de

cimbru, născută din ea (ca *cin* din *ciun*, iar acesta din sârb. *čun* < *čoln*), deci amândouă variantele care în vremuri străvechi puteau fi reflectate la Slavi prin *q* (ca *strungă* > **straga*, *Montimerus* > *Matimirz*, sârb. [sec. IX] *Mutimir*, cf. Ghiuglea, *Dacoromania* II 350) și *ç*. De fapt Vasmer (*Greko-slavjanskie Etjudy* III, 225) propune pentru cele două reflexe slave împrumut din cele două forme române. Același reflex al lui *xu* grecesc în *ciu* românesc îl avem în *ciumă* < *χῦμα*. Berneker (SEW. 163) crede ca posibil împrumutul din românește al slavului (bulgăresc, sârbesc, rusesc, rutenesc, polon) *čuma*, iar Dr. V. Bologa a arătat în *Dacoromania* IV că această răspândire a cuvântului prin Români ar putea sta în legătură cu apariția pestei bубоницă în regiunile noastre pe vremea lui Iustinian.

Dar ne oprim. Weigand nu admite aceste speculații ale noastre. E dreptul său. Noi ne mângâiem că ne aflăm înfovărășie bună. Meyer-Lübke, Spitzer, Sandfeld-Jensen, Skok, Jireček, Berneker, Vasmer — latinomani? Allons donc! Spre a respinge pur și simplu cu un „unmöglich“ păreri admise sau pornite dela acești savanți, se cere mai mult decât autoritatea pe care o are Weigand în materie de romanistică, slavistică, balcanistică și istorie sudeuropéană.

E posibil, ca în opoziția ce o facem curențului de la Leipzig să exagerăm uneori, căzând în celălalt extrem. Dar cine e scutit de exagerări? E inherent firei omenești ca analiza impersonală a faptelor să nu mai fie posibilă cu desăvârșire din chiar momentul când în minte și s'a lămurit o convingere sintetică, că în dorința de a ilustra mai bine o teorie ce și se pare justă să „potrivești“ uneori în voluntar argumentele. N'o face oare și Weigand, când — convins că Români nu pot fi sotitii între popoarele românice — neagă chiar că un cuvânt ca *altar*, atestat în cele mai vechi traduceri de psaltilri românești și singur cunoscut la poporul românesc din multe regiuni, ar fi o formă savantă, devenită oficială prin biserică unită (p. 277); când despre *cref* scrie „hat slav. Ursprung“ (p. 272), deși se găsește, fără familie în limbile slave, numai la Sârbi, care au și alte împrumuturi din românește, în care limbă el poate fi explicat în mod plausibil; când forme ca *fsat* și *coafšă* el le scrie *fşat* și *coafşă*, spre a dovedi că sănt împrumuturi relativ recente din albaneză (DR. IV, 1344); când pentru a aprobia pe îm-

băgiua de rut. *bažati* (care ar fi dat *băja*, *băjăi* s. *băji*) îi „po-trivește“ sensul și forma, etc. etc.? Dacă aceste inadvertențe sau schimbări de forme și înțelesuri le-am numi și noi *be-wusste Fälschungen*“, de sigur că Weigand ne-ar putea zice cu drept cuvânt că săntem necuviincioși.

Când cineva bănuiește cu atâtă ușurință de reacredință pe altul, trebuie să aibă împotriva lui un paron mai adânc decât cel izvorit din divergențe de păreri: „Müssen die Leute aber Zeit haben und was müssen da für Mittel zu den Druckkosten zur Verfügung stehen!“ (p. 285) Exclamație plină de tâlc. Ziua la Cluj e de 24 de ore ca și la Leipzig și dacă din aceste 24 de ore întrebuiuțăm cât mai multe, e pentru că stim că nu e niciodată bine să fii prea grăbit. Cât despre bani, din raportul pe care-l publicăm în fiecare volum al Dacoromaniei despre gestiunea financiară a Muzeului, Weigand poate vedea, cu cifre exacte, că subvenția ce o primim de la Stat nu echivalează nici pe departe cu cea pe care o primea el pe vremuri pentru institutul său de la Leipzig. Această subvenție a încetat să se mai da în anii din urmă și n'a fost înnoită nici în urma solicitărilor repetite și insistente. În același timp cu încetarea ei, dascălul și-a pierdut deodată părerea bună despre elevii săi, care nu au depus stăruințele dorite pentru obținerea subvenției. Acest lucru Weigand nu ni-l va ierta niciodată, căci el e convins că România sănătă datori să-l sprijinească, fiindcă filologia ce se face la Leipzig e singura adevărată. Si ca să nu mi se poată imputa că vorbesc fară dovezi, reproduc aici postala adresată de Weigand Academiei Române în 19 Ianuarie 1924 — faptul că am înaintea mea o postulă de schisă dovedește că scriitorul ei n'a ținut ca să nu fie cunoscut cuprinsul ei — și răspunsul ce i s'a dat :

An die rumänische Academie !

Leipzig, 19 Ian. 1924.

Ich danke bestens für freundliche Uebersendung des Buletin hist., möchte aber darauf aufmerksam machen, dass ich Jahrgang III Nr. 3, Jahrgänge IV—IX noch nicht erhalten habe, und möchte sehr bitten mir auch diese fehlenden Bände, sowie sonstigen Publikationen zukommen zu lassen, da ich bei der grossen Finanznot Deutschlands eine Staatsunterstützung bekomme, die gänzlich unzureichend ist, nur 100 M für das Semester. Das ist

auch der Grund, weshalb mein Jahresbericht nicht erscheinen konnte, obgleich sehr wichtige Arbeiten über Rumänisch druckfertig bereit liegen. Es ist sogar wahrscheinlich, dass das Institut ganz eingehen muss, wenn mir die rum. Regierung nicht zu Hilfe kommt. Es wäre das besonders bedauerlich auch im Interesse der Siebenbürgen Sachsen, die damit die Gelegenheit verlieren, sich mit der rumänischen Sprache praktisch vertraut zu machen. Ich glaube, dass ich mehr für die Erforschung des Rum. getan habe als irgend ein Rumäne und dass ich diese Unterstützung der rum. Regierung wohl verdiene und mir scheint, dass auch die rum. Academie an dem Weiterbestehen des Seminars an der zweitgrössten Universität Deutschlands Interesse haben sollte. In grösster Hochachtung.

(ss.) G Wgd.

20 Februarie 1927.

Domnule Profesor și Coleg,

Primindu-se carta D-voastre postală de la 19 Ianuarie a. c., s'a dispus a vi se trimite îndată atât fasciculele din *Bulletin historique de l'Academie*, pe cari arătați că nu le-ați primit, cât și alte publicațiuni al căror cuprins poate interesa studiile D-voastre. Intârzierea trimiterii publicațiunilor și pierderea unora (din *Buletinul istoric* vi se trimiseseră fasciculele toate) se datorește scăderilor în reorganizarea serviciilor postale după răsboiu.

In forma și cu tonul în care este scrisă carta D-voastre postală nu poate fi prezentată Academiei. Cele ce vă scriu aici sănăt deci numai din partea mea, a colegului care a fost una din întâiele D-voastre cunoștințe făcută în casa neuitatului Hasdeu, în întâia D-voastre călătorie între Români, coleg care — deși datoriiile și soarta l-au depărtat de studiile filologice iubite în tinerețe — a urmărit cu cel mai viu interes și simpatie activitatea D-voastre, cât timp venea de la un prieten sincer al neamului nostru.

Firește, ne-ar părea rău ca Institutul înființat de D-voastră să nu poată rezista, ci să se cufunde în valurile crizei financiare de acum. Dar această criză atinge — cum este ușor de înțeles — și Statul nostru într'o măsură cu atât mai mare, cu cât au crescut îndatoririle lui acum după cuprinderea în hotările sale a provinciilor noastre străbune scăpate de sub stăpânirile streine.

Câte sarcine financiare se impun numai pentru a se face organizarea și înzestrarea celor două Universități nouă (Cluj și Cernăuți) și reorganizarea celor două mai vechi (Iași și București) spre a corespunde, pe cât se poate, cerințelor împrejurărilor de acum! Este deci ușor de înțeles — deși adeseori dureros — ca Statul să nu mai găsească mijloace bănești de a ajuta acum unde o făcea înainte de marele răsboiu, care atât de multe a schimbat, a desvelit și a stricat.

Cred însă că un mijloc practic spre a nu rămâne nepublicate lucrările de adevărată valoare științifică care s-ar face la Institutul D-voastre ar fi ca ele să fie trimise spre a se tipări de Academia noastră în *Memoriile Secției Literare*. Ar fi primite cu toată bunăvoiețea și ar putea fi publicate chiar în limba germană după posibilitățile de tipărire și când le va veni rândul.

Intru cât privește pe concetășenii noștri sași din Ardeal, nu vă îngrijiți prea mult, căci dânsii au acum aici acasă, în patrie, înlesniri mult mai mari decât acolo pentru a face studii științifice și mai ales practice despre limba română, la Universitatea din Cluj, în școala bogat organizată sub conducerea Colegului Pușcariu, aici în Capitală la școala lui Densusianu, fără a mai vorbi de Iași și Cernăuți. De altfel este și în interesul lor, al neamului și al patriei lor, să iea contact cât mai de aproape cu atmosfera universitară română din această patrie a lor în actuala ei formăție.

Scrieți din durerea pricinuită de criza de acum. Numai aşa se poate explica explozia surprinzătoare eșită din condeul unui bărbat aşa de cumpănit, prin cuvintele: „Ich glaube, dass ich mehr für die Erforschung des Rum. gethan habe als irgend ein Rumäne“. Astă hotărît nu! Dar Cipariu, Hasdeu, Tiktin, O. Densusianu, Pușcariu? Asemenea judecăți despre meritele relative ale persoanelor și școlilor trebuesc în orice caz lăsate să le facă alții și viitorul spre a putea fi făcute cu obiectivitatea cuvenită.

Fiind încredințat că veți socoti cele spuse într'această scrișoare ca venite din sinceritatea unui coleg care vă cunoaște și apreciază activitatea D-voastre cam de patru decenii, rămân cu colegială stîmă,

Al D-voastre

(ss.) *I. Bianu.*

Sextil Pușcariu.

Dacoromanica IV.

89